

Riitta Ahonen

KIRJASTOAATE

Suomessa kolmella vuosikymmenellä

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Kesäkuu 2022

TIIVISTELMÄ

Riitta Ahonen: Kirjastoaate Suomessa kolmella vuosikymmenellä
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Informaatiotutkimus
Kesäkuu 2022

Gradussa käsittelen kirjastoaatteen roolia ja ilmiä Suomessa kolmella vuosikymmenellä. Tutkielmassa pyrin selvittämään, minkälaisena kirjastoaate on näyttäytynyt noilla vuosikymmenillä, keskittyen yleisiin kirjastoihin. Tarkentavat tutkimuskysymykseni ovat kirjastoaatteellisuudessa ilmenevät muutokset sekä aatteen kaksijakoisuudet tai ristiriidat. Tutkimusmenetelmäni on laadullinen sisällönanalyysi, jonka aineisto on koottu Kirjastolehdestä sekä Kirjastot.fi -verkkokeskusteluissa julkaistuista kirjoituksista kolmella vuosikymmenellä: 1920-, 1980- ja 2010- luvuilla. Yhteensä ajanjakso on siis noin sadan vuoden pituinen. Ensimmäinen ajanjakso oli luonteva aloituskohta, koska itsenäiseen Suomeen alettiin luoda yleistä kirjastolaitosta. Merkittävä käänne tapahtui 1980-luvulla automaattisen tietojenkäsittelyn alkaessa vähitellen syrjäyttää tiedon organisointimenetelmiä niin kirjastoissa kuin muuallakin yhteiskunnassa. Tutkielman modernein ajanjakso auttaa käsittämään nykyhetken tilannetta kirjastoaatteellisesta perspektiivistä.

Halusin selvittää kirjastoaatteen henkistä sisältöä. Viime vuosisadan alussa olennainen kirjastoaatteellinen päämäärä oli keskusjohtoisen kirjasto-organisaation luominen Suomeen. Huomioni kiinnittyi myös kirjastotekniikkaan ja sen myötä kirjastopalvelujen automaatioon ja digitalisaatioon. Näihin liittyvät olennaisesti kirjastoammattilaiselta eri aikoina vaadittu koulutuksen taso, sekä kirjaston tiloissa tai sen verkkopalvelussa annettavan kirjastopalvelun tyyli ja toimintakulttuuri. Yleisten kirjastojen keskusjohtoisuus, kirjastotekninen kehitys sekä kirjastohenkilökunnan koulutus ja palkkaus muodostavat kirjastoaatteen sisällön hahmottamista tukevat teemat, joista tein analyysini. Koin myös näissä neljässä teemassa esiintyvän kirjastoalan ajattoman keskustelun tunnusmerkkejä. Lisäksi niistä löytyi aatteelliseksi tulkittavaa aineistoa kaikilta tutkituilta vuosikymmeniltä.

Tulokset viittaavat siihen, että kirjastoaate tai kirjastoliike eli vahvana 1920-luvulla. Toisella vuosikymmenellä, 1980-luvulla tuo aatteellinen perintö oli vielä vallitseva tai ainakin hyvin muistettu ja arvostettukin. Nykyaikana kirjastoaate tuntuu kuitenkin jäävän historialliseksi aatteeksi. Yksi syy tähän voisi olla, että kunnallinen, yleinen kirjasto on vähentänyt ydintoimintaansa, kirjojen keräilyä ja lainaamista. Se on jäänyt taka-alalle kirjastotilassa, ja osittain liudentunut muuhun kunnalliseen palveluun. Kirjastoaate aatteenä ei muuttunutkaan, sitä vain ei enää tunneta.

Avainsanat: Kirjastoaate, kirjastoammatti, kirjastohistoria, kirjastotoimi.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
2	AATE- JA OPPIHISTORIASTA	3
	2.1 Yleistä aatehistoriasta	3
	2.2 Jaettu ja jakamaton aate	5
	2.3 Miksi ja miten tutkia aatehistoriaa	6
3	KATSAUS KIRJASTOAATTEEN HISTORIAAN JA SEN AIEMPAAN TUTKIMUKSEEN SUOMESSA	11
	3.1 Kirjastoaate ja innovaation diffuusio tutkituilla vuosikymmenillä	11
	3.2 Yhdysvaltalainen ja saksalainen kirjastoihanne	13
	3.3 Sivistyskäsityksestä tutkituilla vuosikymmenillä	15
	3.4 Aiempaa tutkimusta kirjastoaatteesta	18
	3.5 Kirjastoaatteellisia julistuksia ja yhteisöjä	22
	3.6 Kirja, kirjastoaate ja mielikuva kirjastopalvelusta	25
4	AINEISTON KERUU JA SISÄLLÖNANALYYSIN MENETELMÄ	28
	4.1 Tutkimusasetelma	28
	4.2 Tutkimusmenetelmä	30
	4.3 Tutkimusaineisto	31
5	VALITTUJEN TEEMOJEN NÄKYVYYS TUTKITUILLA VUOSIKYMMENILLÄ	36
	5.1 Keskustelu Kirjastolehdessä 1919-1929	38
	5.1.1 Kirjastoaatteellisuus yleensä 1920-luvulla	38
	5.1.2 Keskusjohtoisuus 1920-luvulla	40
	5.1.3 Koulutus- ja palkkauskeskustelu 1920-luvulla	44
	5.1.4 Kirjastotekninen kehittämistyö 1920-luvulla	47
	5.2 Keskustelu Kirjastolehdessä 1980-luvulla	47
	5.2.1 Kirjastoaatteellisuus yleensä 1980-luvulla	47
	5.2.2 Kirjastoalan keskusjohtoisuus 1980-luvulla	51
	5.2.3 Koulutus- ja palkkauskeskustelu 1980-luvulla	52
	5.2.4 Kirjastotekniikka ja ATK 1980-luvulla	55
	5.3 Vapaa sana yleisistä kirjastoista 1980-luvulla	57
	5.3.1 Kirjastoaatteellisuus yleensä	57
	5.3.2 Kirjastotekniikka ja ATK	58
	5.3.3 Koulutus ja palkkaus	58
	5.4 Otteita kirjastoalan verkkokeskusteluista 2010-luvulla	59
	5.4.1 Kirjastoaatteellisuus yleensä	59
	5.4.2 Kirjastoaatteellisuus yleensä	63
	5.5 Keskustelu Kirjastolehdessä 2010-luvulla	64
	5.5.1 Kirjastoaatteellisuus yleensä 2010-luvulla	64
	5.5.2 Keskusjohtoisuus 2010-luvulla	67
	5.5.3 Koulutus- ja palkkauskeskustelu 2010-luvulla	68
	5.5.4 Kirjastotekniikka, tietoverkot ja digitaalisuus 2010-luvulla	70
	5.6 Vapaa sana yleisistä kirjastoista 2010-luvulla	73
	5.6.1 Kirjastoaatteellisuus yleensä	73
	5.6.2 Koulutus ja palkkaus	73
	5.6.3 Kirjaston digiverkot ja tekniikka	74

5.6.4	Vapaa sana yleisistä kirjastoista 1980- ja 2010 -luvuilla	74
6	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	75
6.1	Kirjastoaatteesta yleensä	76
6.2	Kirjastoalan keskusjohtoisuus	79
6.3	Kirjastoalan palkkaus ja koulutus	80
6.4	Kirjastotekniikka, ATK ja digiverkot	82
6.5	Tutkielman arviointi, eettisyys, toistettavuus ja mahdolliset jatkotutkimusaiheet	83
6.6	Lopuksi.....	84
	LÄHTEET	86

1 JOHDANTO

Tutkielmassani kuvailen kirjastoaatteen kehitysvaiheita yleisissä kirjastoissa 1900-luvun Suomessa. Haen myös kirjastoaatteellista pohjaa tämän hetken käsitykselle yleisestä kirjastosta. Kirjastoaatteen liittyminen yleiseen sivistysihanteeseen, tiedon määrän nousuun, tieteiden ja teollisuuden kasvuun ja suomalaisen väestön koulutukseen vaihtui 1900-luvun loppuvuosikymmenellä tietoyhteiskunnan ihanteisiin, ja yleinen kirjastolaitos alkoi hakea paikkaansa uudenaikaisessa yhteiskunnassa. Vuosituhannen vaihteessa digitalisoituminen vauhdittui ja sen vaikutus on ollut syvä myös yleisiin kirjastoihin ja kansalaisten tiedonhankintaan.

Hahmotan kirjastoaatteellisen toiminnan voimistumista ja taustaa Suomessa ja tarkastelen yleisten kirjastojen nykytilaa kirjastoaatteen viitekehyksessä. Pohdin, miten kirjastoaate on muuttunut. Onko nyky-Suomessa tilaa kirjastoaatteelle ja tarvitaanko sitä? Pohdin myös kirjastoaatteen yhteyksiä muihin yhteiskunnallisiin liikkeisiin. Tämän vuosituhannen alussa moderni yhteiskunta, johon yleinen kirjastolaitos aikanaan juurtui, koki rakennemuutoksia, jotka vaikuttavat tällä hetkellä syvästi kunnallisiin palveluihin kuten yleiseen kirjastoon. Yhtenä esimerkkinä näistä muutoksista on kansalaispalvelujen – kuten verottaja ja Kela – siirtyminen pääosin internet-liittymien taakse verkkopalveluiksi. Toiseksi, samankaltaisia muutoksia kokeneeksi esimerkiksi voisi nostaa liikemaailman kivijalkakappoineen, joiden palvelut ovat laajentuneet verkkokauppaan. Tämä puolestaan on vähentänyt fyysisenä kohtaamispaikkana tarvittavaa tilaa. Itsepalvelu niin kirjastoissa kuin päivittäistavara-kaupoissakin on jo niin pitkällä, että asiakas voi halutessaan lainata kirjansa tai tehdä ostoksensa henkilökuntaa kohtaamatta.

Kirjasto sanana herättää mielikuvan rakennuksesta, jonka tiloissa on kirjahyllyjä ja kirjoja. Yleinen kirjasto erityisesti on profiloitunut kaikille avoimeksi ja kaikkien kansalaisten tiedon tarvetta palvelevaksi julkiseksi organisaatioksi. Suomalaiset ovat arvostaneet kirjastojaan, ja suomalaiset kirjastot ovat myös saaneet maailmanlaajuisista, useimmiten positiivista huomiota. Viime vuosikymmeninä kansalaiset ovat tottuneet ajatukseen digitaaliseen kirjasta, joka näyttyy kuvina ja sanoina tietokoneen tai mobiililaitteen ruudulla, mutta joka ei ole käsin kosketeltava. Arkipäivän tiedonhakuun ja -hankintaan ei suomalainen väestö käytä myöskään pelkästään kirjaston tekstiaineistoja, vaan enenevästi

toimii itse omana kirjastonhoitajanaan hakurobotteja hyödyntäen. Yksi olennaisimmista nykyajan yleistä kirjastolaitosta, sekä mahdollisesti myös kirjastoaatetta syrjäyttävistä yhteiskunnallisista realiteeteista onkin se, elääkö kirjastoaate lähinnä painettuja kirjoja välittävää kirjastoa varten ja onko sen mahdollista selvitä nykymaailmassa hengissä. Jo pelkästään käsite kirja herättää erilaisia mielikuvia kuin vaikkapa käsite *e- kirja*.

Kirjastoaate valikoitui tämän tutkielman aiheeksi luettuani, että vielä viime vuosisadan alussa Turun kaupunginkirjastoon kuljettiin kahden oven kautta, riippuen kirjaston käyttäjän säädystä. Tutkielmani alkuolettaus oli, että oman aikamme kirjastoaate vaikuttaa myös jakautuneen kahtia, osittain digitaalista virtuaaliaineistoa ja osittain painettua kirjallisuutta tukevaksi. Mutta ovatko nuo eräänlaiset leirit ajautumassa konsensukseen, vai katoaako kirjastoaate? Kirjastoaate itsessään on osoittautunut abstraktiksi ilmiöksi, jolle ei löydy järjestelmällistä, kirjoitettua manifestaatiota miltään aikakaudelta. Tutkielmassa etsin kirjastoaatteelle jonkinlaista ilmiänsua tai hahmoteltavaa ohjekokonaisuutta myös alan järjestöjen tai esimerkiksi opetusministeriön julkilausumista. Tutkielmani lähestyy kirjastoaatetta lähinnä kirjastoalan ammattilaisten kirjoittaman tekstiaineiston kautta. Siten kirjastoaatteen hengen sekä kirjastojen roolin määrittelyn (tämän gradun tutkimusaineistoon perustuen) tekevät ensisijaisesti kirjastoa sisältä päin tuntevat ammattilaiset – eivät kirjaston käyttäjät.

2 AATE- JA OPPIHISTORIASTA

Tässä luvussa tarkastelen ensin aate- ja oppihistorian käsitettä yleisesti. Luvussa 2.2 tarkastelen aatteiden omaksumista yksilö- ja yhteisötasolla. Pyrin selvittämään aatehistorian suhdetta muihin historiantutkimuksen suuntauksiin. Etsin aate- ja oppihistoriallisista piirteistä myös lähtökohtia ja periaatteita suomalaisen kirjastoatteen tilaan ja kehitykseen tutkimillani aikajaksoilla. Luvussa 2.3 esittelen motivaatiota tutkia aatehistoriaa, tutkimuksen peruseriaatteita ja tutkimusmetodeja.

2.1 Yleistä aatehistoriasta

Kirjassaan Aatehistorian mieli Markku Hyrkkänen tutkii aatehistorian olemusta ja johdattelee sen perusteisiin. Hän esittelee aatehistorian tutkimusmetodeja esimerkkien avulla. Hyrkkänen tähdentää, että aatehistoria ei ole muista historiantutkimuksen osa-alueista erillinen saareke, vaan liittyy olennaisesti esimerkiksi oppi-, sosiaali-, käsite- ja kultuurihistoriaan. Lopuksi kirjoittaja kertoo, miksi aatehistorian tutkiminen on mielekäästä. (Hyrkkänen 2002.)

Suomen kielen sanakirja määrittelee aate-sanana lyhyesti näin: *laajalti omaksuttu ajattelutapa, näkemys, käsitys*. Toki aate-sanalla voidaan viitata myös lyhyempään mielijoh-teeseen, johonkin henkilökohtaiseen ideaan. Järjestelmällisiksi rakentuneet aatteet ovat aina ihmisryhmien ajattelun tulos, kuten koko inhimillinen yhteiskunta. Yksittäinen ihminen voi esimerkiksi perustaa elämäkatsomuksensa jollekin tietylle aatejärjestelmälle tai ideologialle, mutta käytännössä ihmisyksilö elää aina useiden pienempien ja suurempien järjestelmien alaisena ja osana. Yksilö voi tietysti olla myös aatteellinen johtaja. Yhteiskunnassa nämä aatteet voivat elää rinnakkain tai toisiinsa liittyen, mutta ne voivat joutua keskenään myös konfliktiin. (Myllykangas & Pietikäinen 2017, 7-8; Nurmi 1998, 11.)

Aatehistoria tutkii ihmisten ajattelua ja suhtautumista erilaisiin asioihin ja ilmiöihin menneinä aikoina. Tutkimuskohteena voivat olla esimerkiksi yhteiskunnassa vallinneet ideologiat, käsitteet ja -ismit, kuten esimerkiksi liberalismi. Ilmiöiden taustalle haetaan selityksiä muun muassa poliittisista viitekehyksistä tai kunkin aikakauden tieteellisestä ajattelumallista. Aatehistoria on keskittynyt erityisesti vaikutusvaltaisten ihmisten ajatteluun

ja niistä syntyneisiin kulttuurisiin tuotteisiin, mutta muidenkaan ajattelijoiden tuotteita ei suljeta pois, jos niille löytyy historiallista merkitystä, eli jos ne ovat välittyneet eteenpäin laajemmalle ihmisjoukolle. Tutkimusalan puitteissa voidaan siis tutkia muidenkin kuin historian tunnustamien suurten ajattelijoiden tekstejä ja tuotteita, kun taas filosofian historia yleensä keskittyy suuriin nimiin. Aatehistoriaan liittyy läheisesti oppihistoria, joka samaan tapaan etsii syitä erilaisiin ajattelutapoihin ja niiden myötä syntyneisiin oppirakennelmiin tutkimalla tieteen historiaa. Aate- ja oppihistoriallisin menetelmin pyritään menneisyyden ohella selittämään myös nykyajan älyllisiä ja tieteellisiä, aatteellisia ja opillisiä suuntauksia sekä ristiriitoja. (Mylykangas & Pietikäinen 2017, 8-12.)

Toisen henkilön ajattelun todentamiseen ja tutkimiseen on useimmiten vain niukalti mahdollisuuksia. Esimerkiksi historiallista toimintaa voidaan jossakin määrin rekonstruoida, mutta sen pontimena olleet ajatukset ovat päätelmien ja tulkintojen varassa. Kulloisenkin aatteellisen toimijan ajattelun ja tunnekokemuksen välinen suhde on myös otettava huomioon. (Hyrkkänen 2002, 27-29.)

Aate sinänsä on abstrakti käsite. Vaikka ihmiset eläisivät samankaltaisissa oloissa ja oppisivat samansisältöisiä opillisia ja aatteellisia säännöstöjä ja lukisivat niiden kirjallisia manifestaatioita, he eivät muodosta niistä samanlaista käsitystä. Ihmiset myös reagoivat samoihin oppeihin ja aatteellisiin toimintamalleihin esimerkiksi sovittelevasti tai hyökkäävästi. Aatetta tutkittaessa tutkitaan siis erilaisia, vaihtelevia käsityksiä kustakin aatteesta. Inhimillinen ajattelu, tunteet ja toiminta ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa, ja tämän yhteistoiminnan myöhempi ymmärtäminen tai rekonstruointi on sen tutkijalle haasteellista. Länsimaisessa historian tutkimuksessa on tunteiden osuutta käsitelty vaihtelevasti: niiden on tunnustettu vaikuttaneen ihmiseen, mutta niiden on katsottu olevan myös irrationaalisia sekä kulttuurisidonnaisiin elementteihin sidottuja. Eri kulttuureissa sekä näiden alakulttuureissa arvotetaan, hyväksytään ja tulkitaan tunteita hyvin eri tavoin. Aatehistoriallinen tutkimus on pyrkinyt intellektuaaliseen tarkasteluun, ja näin ollen osittain jopa kieltänyt tunteiden merkityksen. Analyttisessä aatehistoriallisessa tutkimuksessa on kuitenkin perusteltua huomioida, että suuret aatteet ovat kasvaneet suurista tunteista. (Hyrkkänen 2002, 9-10. Hakosalo 2017, 225-228.)

Olennaista kaikenlaisen aate- ja oppihistorian levittämisessä ja leviämisen mahdollisuudessa on ollut luku- ja kirjoitustaito. Aatteita on varmasti nostatettu ja levitetty myös puheen. Retoriset taidot ovat olleet tärkeitä ja olleet käytössä pidempään kuin kirjoitetut julkaisut, jotka puolestaan ovat mahdollistaneet mielipiteiden, oppien ja teoreettisten rakennelmien tallentamisen ja saatavuuden laajan yleisön keskuudessa. Tässäkin kontekstissa voitaneen ajatella, että muun muassa kirjastoaatteen on mahdollistanut kirjapainotaito, mutta levitäkseen ja kehittyäkseen 1900-luvun tasolle kirjastoaate, kirjapainotekniikan kehitys ja kirjastolaitoksen kasvu ovat kasvattaneet toisiaan myönteisenä kehänä. On ratkaisevaa, kuinka paljon henkilö osuu aatteellista informaatiota kuulemaan ja elääkö hän ympäristössä ja sellaisten ihmisten vaikutuspiirissä, jossa kyseisen aatteen kannatus elää vahvana. Esimerkiksi George Boas on määritellyt aatteen itsessään toimintakykyiseksi subjektiksi, joka käyttäytyy omalla tavallaan. Tätä ajatusta voi kehitellä siten, että erilaiset ihmisyksilöt kuitenkin aatetta tulkitessaan värittävät itselleen tärkeän aatteen omalla tavallaan, he luovat siitä oman, subjektiivisen kokemuksensa mukaisen versionsa. (Boas 1972, tässä Hyrkkänen 2002, 57-61.)

2.2 Jaettu ja jakamaton aate

Aate ei koostu luonnonlaeista tai sellaisesta arkipäivän tiedosta, sääntökokoelmista tai opittujen käytäntöjen toistamisesta, jotka näyttäytyisivät kaikille ihmisille samanlaisina tosiasioina, kuten vaikkapa liikenne- tai kielioppisäännöt, asiakirjastandardit tai tieto siitä milloin vilja tulee korjata. Tällaista tietoa voidaan sanoa esimerkiksi perinne- tai arkitiedoksi, ja se omaksutaan yleensä yhteiskunnallisessa instituutiossa kuten koulussa. Arkielämän tieto myös muuttuu sukupolvi sukupolvelta sen mukaan, mikä kullekin ajalle on merkityksellistä ja tarpeellista jokapäiväisessä elämässä. 1900-luvun alkuun verrattuna myös teoreettinen tieto on laajemmin levinnyt, joten sadan vuoden aikajanalla arkitiedon ja teoreettisen tiedon raja on tasoittunut. (Aittola-Pirttilä 1989, 34-35.)

Aatehistorialliset ilmiöt ovat sidoksissa sosiaalihistoriallisiin ilmiöihin, koska sosiaalihistoria tutkii erilaisten ryhmien toimintaa. Mitä suurempi ryhmä ajaa aatteellista asiaa, sen enemmän kyseinen aate saa huomioita ja yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Tutkittaessa jotakin aatehistoriallista ilmiötä on siis otettava huomioon muutkin samaan ajankohtaan vaikuttaneet historialliset ilmiöt ja ajatukset, jotka ovat vaikuttaneet oleellisesti yhteis-

kunnan kehittymiseen tai toimintaan. Näitä voivat olla vaikkapa erilaiset yhteiskunnalliset liikkeet tai kulttuuriin ja kulttuurihistoriaan liittyvät ilmiöt. Osa ilmiöistä kasvaa instituutioksi, kuten esimerkiksi kunnallinen, yleinen kirjastolaitos. Kirjastoaatetta, tai mitä tahansa aatetta, ei näin ollen voi tutkia ja tarkastella erillisenä objektina, vaan esimerkiksi yhteiskunnallinen tilanne, ja toiminta sen aikana on heijastunut siihen. (Hyrkkänen 2002, 11; 70-71.)

Sosiaalishistorioitsija Jürgen Kocka on ottanut kantaa ihmisen toiminnan selittämiseen useamman ulottuvuuden kautta. Ulottuvuuksia ovat esimerkiksi kulttuuriset rakenteet sekä eri ihmisten määrätietoisiin ratkaisuihin johtaneet kokemukset ja asenteet. Kockan mielestä sosiaalishistorian nimen ansaitsee vain tutkimus, jossa nämä ulottuvuudet on saatettu yhteen. Hänen mukaansa *instituutiot ajattelevat*. Markku Hyrkkänen yhtyy tähän käsitykseen kertoen, että asiat näyttävät kulkevan ja jopa käyttäytyvän omalla tavallaan. Näin ollen ei tunnu mahdottomalta ajatella, että vakiintuneella instituutiolla kuten esimerkiksi suomalainen yleinen kirjasto, voisi olla jonkinlainen oma mieli, mielentila tai perusolemus, joka näyttäytyy eri ihmisille kenties hyvinkin samanlaisena. (Kocka 1986, tässä Hyrkkänen 2002, 32.)

Aatteiden tutkimuksessa on löydetty eri aatteiden historiallisia rooleja ja toimintamalleja. Tutkijat ovat löytäneet erittäin keskeisiä aatteita ja toisaalta myös pienempien ihmisjoukkojen tunteita ja kannattamia aatteita. Aatteet toimivat eri paikoissa eri aikoina omalla tavallaan, ja mahdollisesti jonkin aatteen merkitys on ajan kuluessa pienentynyt tai suurentunut. Yksi aate on hävinnyt lopullisesti, toinen kenties löytynyt uudestaan. Tutkijat ovat halunneet mallintaa aatteille ja niiden käyttäytymiselle säännönmukaisuuksia ja selvittää minkälaisiin valeasuihin aatteet saattavat olla piiloutuneita. Tämä on kuitenkin osoittautunut miltei mahdottomaksi esimerkiksi yksilöllisten käsitysten vuoksi. Osa aatteellisista ajatuksista ei myöskään koskaan lausuta julki, ja vasta toiminta tekee aatteellisenkin ajattelun näkyväksi. (Manninen 1999, tässä Hyrkkänen 2002, 55-62.)

2.3 Miksi ja miten tutkia aatehistoriaa

Ajattelu on aina sidonnaista tunteisiin, tiedostamattomaan asennoitumiseen ja yksilön arvoasetelmiin. Nämä ohjaavat jokapäiväisessä elämässä tehtäviä ratkaisuja, jotka usein

automatisoituvat. Yksilön ajattelun kirjoon ja sisältöön vaikuttavat hänen elinajankohdansa ja -kulttuurinsa aikaiset erilaiset yhteiskunnalliset, eettiset, uskonnolliset ja ideologiset perusvakaumukset ja -arvot, jotka ovat usein tietoisesti omaksuttuja. Tällaiset arvot ovat verbalisoitavissa, joten niistä voidaan keskustella ja kirjoittaa. Yksittäiset arvot muodostavat arvorakennelmia: ideologioista koostuu ajattelevan ihmisen *menteliteetti*. Menteliteetti on ihmisen sisintä olemusta, jota on vaikea pelkistää. Myös tunteet on otettava huomioon, ja mitä paremmin tutkija kykenee eläytymään lähteistään välittyviin aikalais-kirjoittajan tunteisiin, sitä tarkemman menneisyyden analyysin hän saavuttaa. Menteliteettiä ja sitä kuvaavaa käsitteistöä ei tulisi tarkastella vain oppineiden määritelmien mukaan, yhtä tärkeitä ovat ihmisten jokapäiväiset ja refleктоimattomat käsitykset. (Dinzl-bacher 1993, tässä Hyrkkänen 2002, 77-112.)

Muuttujia on siis paljon. Käsitteet ja menteliteetti sekä olosuhteet sijoittuvat aina tiettyyn historialliseen kontekstiin. Kun nämä muuttuvat, myös asioiden, ideologioiden ja aatteiden, kuten vaikkapa kirjastoateen, merkitykset muuttuvat. Merkitykselliset asiat jäävät elämään yksilöiden mielissä, kollektiivisessa tajunnassa tai instituutiossa: ne sopeutetaan uusiin oloihin. Esimerkiksi kirjastoate-sanaa ei voitu 1920-luvulla ymmärtää samoin kuin 2020-luvulla. Jonkin yksittäisen aateen vahvuus tai vaikutusvoima on riippuvainen siitä, kuinka hyvin aate tunnetaan ja kuinka sen arvot vakiintuvat *kollektiivisessa tietoisuudessa*. Erilaiset instituutiot – kuten kirjastolaitos – eivät ole käsitteellisesti tyhjiä, vaan rutiininomaisen toiminnan käsiteryhmiä. Instituutioita kuvattaessa on hyvin olennaista, miten ihmiset *käsittävät* toimintansa niissä. Inhimillisen ajattelun luomat maailmankuva, menteliteetti ja käsitteet muodostavat yhteyksiä ja laajoja käsitteellisiä kokonaisuuksia. (Breuilly 1988, tässä Hyrkkänen 2002, 123-125, 135.)

Aatehistoriallista tutkimusta on tehty muun muassa vaikuteanalyysin avulla. Tuolloin pyritään selvittämään esimerkiksi jonkun henkilön omaksumia vaikutteita, joiden perustella hän on alkanut käsittää asioita ja ideologioita tietyllä tavalla – eli tavoitellaan tietoa, mistä ja keneltä asianomainen on käsityksensä saanut. Tämä on hyvin luonnollinen ja perinteikäs tapa tutkia aatteita ja ideologioita, joten metodi on ollut laajalti käytetty. Vaikutteiden ketjun, eli miten vaikutteet ovat kulkenut ihmiseltä ihmiselle, todentaminen on kuitenkin erittäin monimutkaista ja suuritöistä. Tutkittava henkilö saattaa esimerkiksi tietämät-

tään ajatella samoin kuin joku ennen häntä, tai hän ei myönnä saaneensa vaikutteita tietyltä henkilöltä. Vaikutelähteiden tulkinnat saattavat myös perustua tutkijan olettamuksiin, voimasuhteitten väärin arvioimiseen, sekä siihen, miten tarkkaan tutkija yleensä lähtetään tuntee. Vaikute voi olla passiivisesti omaksuttu, mutta olennaista on pohtia, miten henkilö on vaikutteita ja niistä muotoutuneita aktiivisia käsityksiään käyttänyt, eli miten ne ovat näkyneet hänen toiminnassaan. (Hyrkkänen 2002, 137-138;143-153.)

Vaikutemallia voi selventää ja syventää tarkastelemalla kysymyksen ja vastauksen logiikkaa. Kun henkilö kirjoittaa aatteesta tai ideologiasta, hän on etsinyt lähteistään sellaisia vaikutteita, ajatuksia ja toimintamalleja, jotka ovat vastauksia hänen asettamiinsa kysymyksiin, tai selventävät hänen ennako-oletuksiaan jostakin kysymyksestä. Tutkijan tulisi kirjoitettuja lähteitä tulkitessaan kyetä havaitsemaan ja rekonstruoimaan ne kysymykset, joihin kirjoittaja on etsinyt vastauksia. Kuten vaikutemallissa, myös kysymyksen ja vastauksen logiikassa voi loogista ketjua jatkaa äärettömiin: tämän vuoksi on pakko rajata tutkimustehtävää. Tarkkaan ottaen kysymyksen ja vastauksen logiikka ei kuitenkaan ole aatehistoriallisen tutkimisen metodi, vaan tavoite. (Collingwood 1973, tässä Hyrkkänen 2002, 157-172.)

Aatteen omaksumiseen, hahmottamiseen ja jakamiseen liittyy aina tulkinnanvaraisuutta sekä aikakauden muiden säännösten ja oppien vaikutusta. Tuohon omaksumiseen saattaa liittyä sekä vapaaehtoisuutta että ympäristön painostusta. Aatteiden omaksuminen saattaa myös olla hyvinkin institutionaalista, mutta piilossa esimerkiksi koulujen opetussuunnitelmassa. (Aittola-Pirttilä 1989, 58.)

Kun menneisyyden aatehistoriallisia ilmiöitä lähestytään tutkimuskohteina, tulee säilyttää objektiivisuus ja ennakkoluulottomuus sekä tutkia kutakin ilmiötä oman aikansa kontekstissa. Myös käytettyjen lähteiden tulee olla peräisin omalta aikakaudeltaan: tutkijan on *kontekstualisoitava* kunkin ajattelijan tekstejä laajempaan ilmiökenttään ja haettava mahdollisimman monta aikalaisen näkökantaa tutkimaansa asiaan. Jokainen kirjoittaja elää tai on elänyt aikansa maailmassa, rakentanut oman todellisuutensa siten kuin se on kunakin aikana ollut mahdollista. Esimerkiksi oma lähipiiri, poliittiset olot, vallankumoukset tai luonnonmullistukset muodostavat tutkittavan ajattelijan ympärille ainutkertaisen kontekstuaalisen kehän. (Helo & Pietikäinen 2017, 22.)

Mikäli aatehistoriallisen tekstin tutkija tai tulkitsija onnistuu löytämään oikean kontekstin, pystyy eläytymään tutkittavan tekstin laatijan esittämiin kysymyksiin ja vastauksiin sekä hahmottamaan jotakin tämän tunnekokemuksesta, on hänellä käsissään jo tutkimustulos. Molemmat – sekä teksti että konteksti – edellyttävät tulkintaa. Tutkijan taito näytetään silloin, kun hän taitavasti löytää juuri omalle tutkimukselleen relevantit kontekstit. Hän onnistuu jäljittämään jotakin olennaista tutkittavasta tekstistään ja löytää parhaimmillaan siitä *ajattoman keskustelun* tunnusmerkkejä. Ajattomalla keskustelulla viitataan sellaisiin vakiintuneisiin merkityksiin ja intentioihin, joita jo vuosisatojen saatossa ovat historian tutkijat etsineet ja löytäneet, ja joista he ovat kirjoittaneet. (Hyrkkänen 2002, 201-217.)

Illokutiivinen sävy, eli mitä moninaisia konnotaatioita yksi lause voi sisältää, ei sinänsä käy ilmi itse tekstistä. On tutkittava myös lauseen esittäjän *tarkoituksia*, jotka ovat aikaan, kulttuuriin ja paikkaan sidottuja. Quentin Skinner korostaa erityisesti sitä, että tutkimuksessa ei haeta niitä merkityksiä, joita tekstillä on sen lukijalle. Tarkoitusten identifioiminen on tutkimuksen tavoite, ei siis sinänsä tutkimusmenetelmä. Merkityksellisyys on sidonnainen kirjoituksen julkaisuajan kielellisiin konventioihin ja argumentaatiotyylisiin. Niin sanottuja *ajattomia kysymyksiä* ei ole, vaan teksteistä on etsittävä sekä kirjoittajalle että hänen aikakaudelleen tyypillisiä kysymyksiä. Skinner kuitenkin myöntää, että tekstillä voi olla merkityksiä, joita sen kirjoittaja ei ole tarkoittanut. Näin ollen tarkoitus ja merkitys eivät ole synonyymeja. Kun teksti saa uuden lukijan, kasautuu sille aina myös uusia merkityksiä, ja näiden myötä uusia konteksteja – alkuperäinen merkitys saattaa kyllä himmetä, mutta ei katoa. (Skinner 1971, tässä Hyrkkänen 2002, 177-193.)

Mitä hyötyä aatehistoriallisesta tutkimuksesta voisi olla? On syytä tutkia historiallisten tapahtumien ja tosiasioiden lisäksi myös sitä, kuinka ihmiset ovat erilaisia yhteiskunnallisia rakenteita ja prosesseja kokeneet ja käsittäneet. Edellisten tutkiminen auttaa ymmärtämään myös, miksi ja miten toimien näitä rakenteita ja prosesseja on haluttu muuttaa. Ajattelun ja toiminnan yhteys kulkee aatehistoriallisen tutkimuksen punaisena lankana. Suuret, yhteen valtioon tai jopa koko maailmaan olennaisesti vaikuttaneet aatteet ovat erityisen merkityksellisiä. Merkityksellisestä toiminnastakin vain osa on kaikille merkityksellistä. Kuitenkin jokin pienemmässä osassa oleva aate (kuten kirjastoate) on aina

merkityksellistä jollekin ihmisyksilölle tai -yhteisölle, ja ennen kaikkea se on osa jotakin suurempaa yhteiskunnallista kokonaisuutta. (Hyrkkänen 2002, 239-245.)

Aatehistorian *yleinen praktinen relevanssi* on oppia ymmärtämään inhimillistä ajattelua ja eläytymään siihen, myös toisenlaiseen kuin tutkijan oma. Aatteellinen ajattelu on kehittynyttä ajattelua, jossa ajattelun ja toiminnan yhteys on käsitteellistetty varsin abstraktiksi, kuten tulevaisuudenkuvan luominen. Näihin oppirakennelmiin uskotaan sitä vanhemmin, mitä merkityksellisempiä asioita esimerkiksi jossakin tulevaisuudenkuvassa mahdollistetaan, jos sen puolesta toimitaan. Parhaimmillaan aatehistoriallinen tutkimus auttaa yksilöä ja yhteisöä ajattelemaan ja toimimaan omassa ajassaan siten, että aatteellisen toiminnan hyödyt ovat suurempia kuin mahdolliset haitat. Aatehistoriallisen tutkimuksen ihannetulos on, jos ihminen, ihmisryhmä tai jopa ihmiskunta oppii menneisyyden virheistä, eikä toista niitä omassa, nykyisyyteen tai tulevaisuuteen suuntautuvassa toiminnassaan. (Hyrkkänen 2002, 245-247).

3 KATSAUS KIRJASTOAATTEEN HISTORIAAN JA SEN AIEMPAAN TUTKIMUKSEEN SUOMESSA

Luvussa tarkastelen taustakirjallisuuden kirjastoaatteesta antamaa kuvaa. Alaluvuissa 3.1 ja 3.2 esittelen aiempaa tutkimusta sekä suomalaisesta kirjastoinnovaatiosta että sen diffuusiosta eli levinneisyydestä tutkimillani vuosikymmenillä. Luku 3.2 kertoo myös Suomessa omaksutuista, kirjastoinnovaatiota varten saaduista ulkomaisista vaikutteista. Kirjastoaate on sivistysaatteen sukulainen tai osa siitä, tästä enemmän luvussa 3.3. Seuraava alaluku 3.4 esittelee kirjastoaatteesta tehtyä kotimaassa aiemmin julkaistua tutkimusta. Luvussa 3.5 luon myös katsauksen kirjastoalan julistuksiin, kansainvälisiin manifesteihin ja eettisten periaatteiden julistuksiin. Tunnettua, säilynyttä manifestaatiota kirjastoaatteesta itsessään ei ole olemassa ainakaan Suomessa. Kirjastoaatteen synnylle ei voi myöskään määritellä mitään selvää päivämäärää, alkuajankohtaa. Kansainväliset ja kansalliset kirjastoseurat ovat laatineet omia julkilausumiaan ja periaatekokoelmiaan yleisten kirjastojen oikeuksista, velvollisuuksista ja missiosta. Kirjastotoimen ja kirjastojen palvelukulttuurin muuttumisesta tutkituilla vuosikymmenillä kerrotaan alaluvussa 3.6.

3.1 Kirjastoaate ja innovaation diffuusio tutkituilla vuosikymmenillä

Yksilö tai ihmisryhmä rakentaa ajattelunsa aina sen pohjalle, mitä aiemmin on ajateltu, mistä on muodostettu jokin oppirakennelma ja ennen kaikkea minkä pohjalta toimiminen koetaan hyödylliseksi ja merkitykselliseksi. Näin ollen myös kirjastoaate voi käsittää monenlaisia yhdistelmiä erilaisista näkemyksistä kirjastonhoidon ja kirjastolaitoksen periaatteista, joiden tuloksena ja päämääränä on toimiva, yleishyödyllinen kirjastolaitos. Kirjastoaate rakentuu kunkin kannattajansa mielessä ainutlaatuiseksi järjestelmäksi, minkä lisäksi siihen liittyy yksilöllisiä miellelyhtymiä muihin yhteiskunnallisiin aatteisiin. Kirjastoaatetta tai sen manifestaatioita en kuitenkaan mieltäisi samantasoiseksi, suomalaista yhteiskuntaa läpäiseväksi järjestelmäksi kuin esimerkiksi sivistys- ja kansanvalistusihanteista kehittynyt kansalaisen yleinen oppivelvollisuus. (Myllykangas & Pietikäinen 2017, 7-8.)

Tässä tutkielmassa olen lähestynyt kirjastoateen olemusta 1920-luvulta alkaen, mutta aateen peruspiirteet ovat kehittyneet jo aiemmilla vuosisadoilla. Kirjastoate -sana vaikuttaa ensi kuulemalta täysin yksiselitteiseltä – miksei myös helppotajuiselta ja ymmärrettävältä. Tuohon yhteen sanaan mahtuu kuitenkin laaja ajatuksellinen ulottuvuus. Sana kuvaa kirjastomyönteisyyttä, kaikenlaisten kirjastojen kehitystä sekä yleistä lukutaitoa tukevaa toimintaa. Kirjastomyönteisyys sekä sen levittämiseen kehittynyt aate puolestaan on käsitetty jonkinlaiseksi pikkusisarukseksi länsimaisille koulutus- ja sivistysihanteille, jotka ovat laajentaneet ihmisten tietoisuutta ympäristöstään ja 1900-luvulla nopeasti lisääntyvistä tieteellisistä saavutuksista. Kehittyvä ja kehittynyt koulutus on länsimaisen nykysivistyksen peruspilareita, jonka yhtenä innoittajana esimerkiksi Suomessa on ollut kansanvalistusaate. (Vatanen 2002, 23-27.)

Tutkielmaan olen etsinyt erityisesti yleisen kirjastolaitoksen kehitystä kuvaavia kirjastoateellisia piirteitä, joskin osittain samat tunnusmerkit voivat olla havaittavissa myös oppilaitos- tai tieteellisten kirjastojen toimintaperiaatteissa. Olen käsittänyt kirjastoliike- ja kirjastoate-sanat synonyymeiksi, mutta esimerkiksi Pirjo Vatanen esittelee väitöskirjassaan *kirjastoateen* ja *kirjastoliikkeen* yhdistelmänä, jonka ansiosta yleinen kirjasto kehittyi Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Kirjastoliikkeen Vatanen luonnehtii erityisesti kirjastotekniikan kehittämiseen tähtääväksi toiminnaksi, kirjastoateen taas jonkinlaiseksi kirjastokehityksen henkiseksi kodiksi ja moottoriksi. Itse olen käyttänyt noita kahta käsitettä lopulta yhteen päämäärään eli kirjaston kehittämiseen tähtäävän pontimen kuvaamiseksi. Vatanen puolestaan kuvaa yleisen kirjaston nimenomaan *kirjastoateen* ansiosta syntyneeksi innovaatioksi. (Vatanen 2002, 14-23.)

Pirjo Vatanen haluaa väitöksessään lähestyä yleisen kirjaston kehitystä sisältäpäin, ja hän korostaa vaikuttajayksilöiden merkitystä kehitysprosessissa. Hänen viitekehityksensä on innovaatioteoria. Yksilöt ovat toimineet tavoitteellisesti, he ovat muodostaneet yleisen kirjaston kehitystä tukevan johtavan yhteisön. Kirjastoateellinen sanoma on levinnyt sellaisten yksilöiden välillä viestintäprosessina, joilla on ollut yhtäläiset tavoitteet. Viestintää on tarvittu myös erilaisten yhteiskunnallisten ja kulttuuristen valtarakenteiden kohdatessa yleistä kirjastoa kehitettäessä, koska kirjasto toimi ja toimii edelleen myös kulttuuria tallentavana ja välittävänä epäpoliittisena laitoksena. (Vatanen 2002, 14-33.)

Innovaation diffuusiolla, eli leviämisellä, on taipumus noudattaa tiettyä kaavaa, joten innovaatioteoriaa voidaan soveltaa myös eri maiden kirjastokehitystä tutkittaessa. Vatanen kuvaa yksilön omaksuvan innovaatiota eri tavalla kuin organisaation. Vaikuttajajaksilöt mahdollistivat itse kirjastoliikkeelle tehokkaan diffuusion, mutta yksittäisten kirjastojen kohdalla törmättiin kussakin organisaatiossa vallalla olevaan päätöksenteko- ja toimintakulttuuriin. Uudistuksia saatettiin myös torpedoida, jos ne eivät sopineet yksittäiseen organisaatioon, etenkin sen johdon mielestä. Vaikuttajajaksilöiden kansainväliset kontaktit ovat olleet hyödyksi kirjastoaatteen leviämisessä, mutta eri mailla on ollut myös erilaisia yhteiskunnallisia ja poliittisia perinteitä, joita yleisten kirjastojen kehitys on myötäillyt. (Vatanen 2002, 19-22.)

Tutkiessani kirjastoaatetta minulle syntyi vaikutelma, että kirjastoaatteellinen toiminta on heijastanut kulloinkin Suomessa vallalla olevaa yhteiskunnallista ja poliittista johtoa tai pääperiaatetta. Nämä ovat olleet yhtä lailla esimerkiksi oikeistolaisia tai vasemmistolaisia, mutta toisaalta aikojen saatossa vaihdellut opposition näkemys on myös heijastunut kirjastoaatteeseen. Kirjastolaki on maassamme normittanut kirjastoalan toimintaa hallinnollisesta näkökulmasta. Suomen ensimmäinen versio kirjastolaista säädettiin 1928, ja sen jälkeen lakia on päivitetty vuosina 1961, 1986 ja 2017. Uusimmassa kirjastolaissa mainitaan demokratia, tasa-arvo ja sananvapaus. (Vatanen 2002, 23-33.)

3.2 Yhdysvaltalainen ja saksalainen kirjastoihanne

Yleisten kirjastojen kehitys voimistui länsimaissa jo 1800-luvulla, Euroopassa varsinkin Saksassa ja Englannissa. Erityisesti 1920-luvun suomalaisiin kirjastoalan kehittäjiin vetosi Yhdysvalloista kotoisin oleva yleisen kirjaston malli, Public Library Movement eli PLM. Sen idean myötä kansalaisille avautui ennen näkemättömät mahdollisuudet käyttää kirjastoa, joka tarjosi muun muassa avohyllykokoelman, viihtyisiä tiloja ja mahdollisuuden kehittää lukutaitoa ja -harrastusta. Vapaaksi demokratiaksi mielletyn Yhdysvaltain kansalaiset saivat enenevästi päättää mitä lukevat ja opiskelevat, ja myös suomalaisen, tuoreen tasavallan kansalainen koki sellaisen periaatteen ihailtavana. Yhdysvaltalaisen yhteiskunnan ihanne ja käytännön toimintamalli ilmeisesti popularisoi kaikenlaisia kasvavia tieteen- ja tiedonaloja sekä yhteiskunnallisia liikkeitä rohkeammin kuin eurooppalainen, mikä herätti tosin myös varovaisuutta suomalaisen sivistys- ja kirjastotoiminnan kehittäjissä. Humanitäärisiä liikkeitä olivat esimerkiksi rauhan- ja naisasialiikkeet sekä

raittiusliike vähentämään kaupungistumisen tuomia, niin kutsuttuja huonon ja rappioittavan elämän houkutusia. Yleisen kirjastolaitoksen kehittäminen tuki kaikkialla länsimaissa humanitääristä toimintaa taloudellisen kasvun keskittymisen vastapainoksi. (Vatanen 2002, 12-33.)

Yhdysvalloista lähtöisin oleva PLM oli Vatasen (2002, 23) mukaan aatteellinen liike, ja oman aikansa eli edellisen vuosisadan vaihteen innovaatio. Yleistä kirjastoa instituutiona luonnehditaan kirjastoaatteelliseksi manifestaatioksi. Vatanen selventää myös kirjastoliikkeen ja -aatteen eroa siten, että kirjastoliike-sanaan sisältyy Yhdysvalloista omaksuttu kirjastotekniikka: luettelointiin ja luokitukseen tarvittavat menetelmät. Aate on kirjastoliikkeen henkinen pääoma. Yhdysvalloissa kirjastoaate oli erilainen kuin saksalainen, myös henkiseltä sisällöltään. Toisaalta saksalaiseen sivistysihanteeseen uskoi osa suomalaisen kirjastoaatteen puolestapuhujista. Ilmeisesti saksalainen kirjastoaate ei kuitenkaan koskaan muodostanut sellaista manifestaatiota tai voimakasta kirjastoliikettä, joka olisi läpäissyt suomalaista kirjastokehitystä samoin kuin yhdysvaltalainen. Saksalainen malli halusi mahdollisesti korostaa säätyläisten asemaa myös kirjastoissa, ja Saksassa rahvaan kirjastot ja säätyläisten kirjastot olivat eriytettyjä ja luultavasti sijaitsivat usein myös eri rakennuksissa. (Vatanen 2002, 20-24.)

Yleiset kirjastot aloittivat 1900-luvun alkuvuosikymmeninä matkansa kohti vakiintunutta asemaa ja kiinteää muotoa itsenäisessä Suomessa. Yleinen kirjasto kasvoi instituutioksi. Instituutio-termiä voidaan luonnehtia myös *vakiintuneeksi yhteiskunnalliseksi tapajärjestelmäksi* (Nurmi 1998, 260). Kirjastoaatteen levinneisyyttä selittää diffuusiotutkimus, mutta vain osittain. Yhdysvaltalainen tekniikka omaksuttiin, mutta mahdollisesti vastaavaa kirjastotekniikkaa ei kehitetty saksalaisessa mallissa, joten yhdysvaltalainen pääsi valta-asemaan. Myös yhdysvaltalaisen aatteen henkinen puoli puhutteli suomalaisia. Kun tekniikka omaksuttiin, pystyttiin sitä myös itsenäisesti kehittämään, ja suomalainen kirjastoalan koulutus perustettiin ja luotiin – näin uusia alan kehittäjiä saatiin. Kaikkialle ei kuitenkaan riittänyt päätoimisia, alalleen koulutettuja kirjastoammattilaisia. Suomessa kaupunkien kirjastot kehittyivät nopeammin kuin maaseudun, mistä aiheutui pitkäaikainen juopa ja kahtia jakautuneisuus yleisessä kirjastolaitoksessa. (Vatanen 2002, 24-27.)

Kirjastoaatteen ja kirjastoliikkeen voimalla luotu suomalainen kirjastoinstituutio sai noin sata vuotta sitten perusrakenteensa, jotka olivat merkittäviä pitkälle 1900-luvulle saakka.

Vaikka valtamerentakaiset ihanteet ja kehitys niitä pitkälti ohjasivatkin, on muistettava noiden ihanteiden alun perin syntyneen eurooppalaisperäisen väestön mielissä ja toimissa. Suomessa kirjastoliikkeen toimintaa voisi luonnehtia amatöörimäiseksi noin vuoteen 1910, jonka jälkeen alkoi 1920-luvunkin kestänyt ammatillistuvan kirjaston aika. (Vatanen 2002, 27-34.)

3.3 Sivistyskäsitteestä tutkituilla vuosikymmenillä

Jos kysytään mitä kirjastoate on, eli mitä kirjakokoelmien keräämisellä yleiseen kirjastoon halutaan edistää, on yksi vastaus sivistyksellisen kirjallisuuden kerääminen ja rajaaminen yleisen kirjaston kokoelmiin sopivaksi. Vastaus kuvaa erityisen hyvin kirjastoaatteellisen toiminnan nousukauden tilannetta Suomessa: 1800-1900 lukujen vaihdetta. Kirjastoaatteellinen toiminta johtaisi kirjastojen kasvuun ja laajenemiseen, ja kirjastojen kasvu toisi mukanaan sivistyksen kasvun siten, että yhä useampi kansalainen käyttäisi kirjastoja, minkä myötä yhä useampi ihminen olisi sivistynyt. Esimerkiksi 1920-luvulla sivistys ja tieto saatiin nimenomaan kirjojen kautta. Viihdettä voitiin jo hakea elokuvista tai radiosta. Haluttaessa yksinkertaistaa *sivistyksen* käsite voidaan se täsmentää esimerkiksi Suomen kielen sanakirjan tavoin *henkiseksi kehittyneisyydeksi* (Nurmi 1998, 993).

Kuten aatteellisuus, myös sana sivistys on tulkittu eri aikakausina ja eri ihmisten kautta vaihtelevasti ja monin tavoin. Sivistyneisyyttä ja sivistysaatetta kannattava yleinen kirjastolaitos on kuitenkin aina ollut osa yhteiskuntaa, osa poliittista ja taloudellista vallan käyttöä, jotka myös omalta osaltaan ovat muokanneet kirjastoaatetta. Paitsi vallan käyttäjä, on kirjastolaitos ollut myös vallan alainen. Kirjastoja kehitettiin ja perustettiin jo yli sata vuotta sitten myös yksilön hyödyksi. Yksilö katsottiin hyödyllisemmäksi yhteiskunnan kannalta, jos hänellä oli mahdollisuus hankkia tietoa ja sivistystä edullisesti. Suomalaisena erityispiirteenä mainittakoon sen itsenäistyttyä suomen kielen aseman vahvistaminen erilaisten instituutioiden sisällä. Kirjasto tarjosi yhä enemmän suomenkielistä lukemista suomalaisille. Fennomaanien perustama Kansanvalistusseura oli aloittanut kansan sivistyshalun herättämisen jo 1800-luvulla, ja yksi motiivi oli suomen kielen aseman parantaminen ja suomen kielen arvostus oppi- ja sivistyskielenä. (Vatanen 2002, 26-33, 46.)

Kansanvalistusaatteella ja kirjastoaatteella on ollut paljon yhteisiä päämääriä. Niilo Liakka oli tunnettu kansansivistys- ja kirjastovaikuttaja 1900-luvun alussa. Hän toimi aktiivisesti Kansanvalistusseurassa, jossa puolsi sivistyksen ja tiedon jakamista kaikille kansalaisille. Hän oli vapaan sivistystyön tukija, jonka vaikutus ylsi 1920-luvulle, ja pidemmällekin. Monipuolinen sivistys ei Liakan mukaan rajoittunut kansakoulun oppimäärän suorittamiseen, vaan tuon laajan käsitteen omaksumiseen tarvittiin elinikäistä ja vapaaehtoista oppimista. Kaikenikäisiä kansalaisia tuli omaehtoiseen opiskeluun siis kannustaa, miksei täten myös kirjaston käyttöön. Vasta itsenäisesti ja monipuolisesti tiedon ja viisauden omaksunut ihminen on sivistynyt. (Liakka 1916-1918.)

Niilo Liakka kykeni vaikutusvallallaan myös jarruttamaan omaksi, kirjastoammattilaisjohtoiseksi organisaatiokseen kehittyvän kirjastoliikkeen päämääriä tukemalla kirjastoalan ja kansanvalistustyön liittoa. Joidenkin näkemysten mukaan hänen vaikutuksensa ulottui pitkälle 1900-luvulle asti, koska vielä 2000-luvulle saavuttaessa kirjastolaitos miellettiin jossakin määrin alisteiseksi opetustoiminnalle. Liakka ei kuitenkaan suitsinut kirjastoaatetta tai kirjastoalan sisäistä organisoitumista itsetarkoituksellisesti. Hän kannatti omaa malliaan esimerkiksi taatakseen talonpoikaisväestölle todelliset mahdollisuudet omaehtoisen sivistyneisyyden ja oppineisuuden toteuttamiseen. Kirjoitettu sana ja laatu-kirjat olivat Liakan mukaan sivistyksen tärkein levittäjä. Jos kirjastotoimi olisi ollut itsenäinen, Liakan mielestä se olisi ollut *herraskainen* ja jakanut kansalle sivistyksen murusia ylhäältä käsin. Yksi Liakan erityistavoitteista oli tehdä kirjastoista *laajennettuja yliopistoja*, joissa olisi pidetty luentoja ja näin yhdistetty ohjattu kirjastonkäyttö suullisen sivistyksen jakoon. (Salosensaari 1989.)

Suomalainen kirjastoliike, Kirjastoseura ja Kansanvalistusseura tekivät läheistä yhteistyötä viime vuosisadan alkuvuosikymmeninä. Näkemyseroja kuitenkin vähitellen syntyi. Kansanvalistusaatteessa kansan yleisen valistuksen kohottaminen oli johtava periaate. Kirjastoseura ja sen kirjastoaatteeksi ymmärtämä missio korosti tiedon jakamista. Niilo Liakka koettiin Kirjastoseurassa tungettelevana, kirjastoammattilaisten paremmin ymmärtämää asiaa ulkopuolelta määräilevänä, joskin vaikutusvaltaisena henkilönä. Poliittinen ja taloudellinen ilmapiiri ei kuitenkaan 1920-luvun edetessä ollut kirjastoliikkeelle suosiollinen. (Vatanen 2002, 119.) Lopulta Kansanvalistusseura ja Kirjastoseura yhdis-

tyivät – viimeksi mainitun puolesta vastahakoisesti – 1920, kun valtion kirjastotoimi organisoitiin. Tässä *taloudellisessa pakkoavioliitossa* kansanvalistusaate ja Liakka tavaltaan voittivat, koska valtion kirjastotoimen johtavaksi aatteeksi tuli näennäisesti kansanvalistusaate. (Vatanen 2009, 250.)

Suomalainen yhteiskunta oli sähköistynyt ja muuttumassa tietoyhteiskunnaksi kuutisenkymmentä vuotta myöhemmin. Sivistys ja tieto eivät enää välittyneet pelkästään kirjallisesti 1980-luvulla. Tekstisisällöt hallitsivat esimerkiksi koulutusta, mutta varsinkin vapaaehtoisesti harrastettu kulttuuri ja viihde elivät jo median ja erityisesti television välittämänä maailmanlaajuisesti. Maaseutu ja kaupungit eivät enää poikenneet sivistystason tai yleisten kirjastojenkaan kohdalla niin räikeästi toisistaan, joskin osa kuilusta vielä olikin olemassa. Automaattinen tiedonkäsittely kehittyi nopeasti, mutta kirjastoissa se nähtiin vielä lähinnä ammattilaisten apuvälineenä, ei kirjastonkäyttäjien päivittäisenä työkaluna kuten esimerkiksi kännykkä nykyään

Dietrich Schwanitz kirjoittaa kirjallisen taidon ja kirjallisen kulttuurin arvostuksen vähenemisestä erityisesti 1900-luvun jälkipuoliskolla. Sivistys on hänen mukaansa riippuvainen kirjoista ja kirjoituksesta. Esimerkiksi television tilannekohtainen, puhuttu kieli ei voi samalla tapaa välittää tietoa ja sivistystä kuin kirjoitettu, vaan sopii paremmin vaihtelevien tunnetilojen esittämiseen. TV-viihteen jokapäiväistyessä ovat muun muassa opettajat tahollaan huomanneet, että oppilaat alkavat suhtautua opetukseen kuin viihteeseen, ja oppimisprosessi kärsii ja pinnallistuu. Nuorten kärsivällisyys ei useinkaan riitä kovin pitkien tekstien lukemiseen, ja sukupolvi sukupolvelta he vieraantuvat kirjoista. Osasyynä tähän on myös kirjallisen työn vähentäminen opetussuunnitelmissa, suullisen ryhmätyön lisääntyä. Luku- ja kirjoitustaito on läheisintä niille oppilaille, joiden kotona näitä taitoja on arvostettu. (Schwanitz 2003, 474-477.)

Uuden vuosituhannen kynnyksellä sivistystä, sen muutosta ja määrittelyä informaatioyhteiskunnallisesta näkökulmasta pohti Eero Pantzar artikkelissaan Edistääkö informaatioyhteiskunta sivistystä. Informaatioyhteiskunta ei ollut enää tulevaisuutta, vaan siinä oli alettu jo elää. Mukaan oli tullut kansainvälistyminen ja eurooppalaistuminen. Suomi tunnettiin maailmalla jopa viestintäteknologisenä edelläkävijänä esimerkiksi laajasti väestön käyttöön levinneiden matkapuhelinten ansiosta. Mutta mikä oli tietoa, mikä viisautta ja mikä dataa – ja ennen kaikkea: onko tuosta näennäisesti valtavasta massasta eroteltavissa

jotakin olennaista, joka informaatioyhteiskunnassa selvästi näyttäytyy lisääntyneenä ja merkityksellisenä tietona, jota ei ollut ennen. (Pantzar 1999.)

Tiedon ja informaation käsitteet sekoittuvat. *Tieto* voidaan kuitenkin nähdä syvällisempänä kuin *informaatio*. Jälkimmäinen voi olla varsin pinnallistakin, kun taas tiedon syvenemisen ihanteena voidaan pitää myös *viisauden* lisääntymistä. Viisauden lisääntymisessä on parhaimmillaan kysymys esimerkiksi asioiden yhteyden tajuamisesta, merkityksellisistä arvojärjestelmistä ja tiedon yhteisöllisestä jalostamisesta – sivistyksestä. Tiedon kasvu ei lisää viisautta ja sivistystä itsestään ja automaattisesti, ei varsinkaan pelkän teknologisen tiedon korostaminen. (Pantzar 1999.)

Sivistys on moniulotteinen ja moniselitteinen termi, jonka olemuksen hahmottaminen ja määrittely on vaihdellut ja vaihtelee eri aikakausina. Nuo aikakaudet ovat omalla tavallaan päivittäneet sivistyskäsitystä. Henkilön korkea oppineisuus, hyvätapaisuus ja niin sanottu sydämen sivistys ovat esimerkkejä sivistyksestä. Yhteiskunnan kehittyminen vaatii yhteiskunnallista tiedostamista ja tietoutta, kykyä toimia yhteiseksi hyväksi. Teoreettisessa mielessä sivistykselle on vaikea määrittää rajoja, ja kansainvälistyminen luo sekin omat haasteensa. Klassinen sivistys saattoi mahdollisesti painottua laajalle yleistietämykselle ilman sen yksilölle tuottamaa välitöntä etua, kuten taloudelliset voitot. Nykyään esimerkiksi ammatillisessa koulutuksessa painotetaan entistä enemmän oletettua kilpailukykyä tukevien oppisisältöjen merkitystä. Sivistyksen välinearvon kasvaessa sen henkisten arvojen ja yhteisvastuun painotus on nyky-yhteiskunnassa vähentynyt, mikä saa entistä pienemmät ryhmät korostamaan omaa etuaan. (Pantzar 1999.)

3.4 Aiempaa tutkimusta kirjastoaatteesta

Seuraavaksi esittelen kirjastoaatteesta tehtyä aiempaa suomalaista tutkimusta. Kotimaiseen kirjastoaatteeseen liittyen on vaikeahkoa nimetä ketään yksittäistä suurta, uraauurtavaa ajattelijaa, jonka voisi sanoa luoneen kirjastoalan tai -aateen yleisiä teesejä ja levittäneen niitä ihmisten tietoisuuteen, erityisesti 2000-luvulle ulottuvia. Tämän tutkielman käsittelemiä aikajaksoja ennenkin oli suomalaisella kirjastoaatteella jo tunnettuja, aikaisten ja myöhempienkin kirjastoaatetta ja kirjastojen kehitystä raportoineiden kirjoittajien mainitsemia pioneereja, kuten Kaarle Werkko ja A.A Granfelt. Werkko julkaisi

kunnalliselle kirjastolaitokselle myönteisen teoksen 1879, sekä lukuisia kirjastoa ja kansansivistystä koskevia artikkeleja. Granfelt toimi muun muassa Kansanvalistusseuran sihteerinä 1878-1907 sekä julkaisi kirjastonhoidon oppaan yhteistyössä 1905 William Sippolan kanssa. Sippola tuki kirjastolaitoksen kehittämistä erityisesti yhdysvaltalaisista mallia suosien. (Vatanen 2002 60, 100; Vatanen 2009, 227-229.)

Tunnetuimpana kirjastoalan vaikuttajana viime vuosisadan alusta sen puoleen väliin on yleisesti pidetty Helle Cannelinia (Kannila). Suomalaiseen kirjastoaatteeseen tai -historiaan liittyvää tutkielmaa on miltei mahdotonta kirjoittaa häntä mainitsematta. Kannila vaikutti Kirjastoseuraan sekä yleisten kirjastojen toimintaperiaatteisiin noin viiden vuosikymmenen ajan. Hän oli Kirjastoseuran aktiivi, sekä toimi kirjastoalan opettajana. Hän myös julkaisi myös paljon kirjastoalaa ja kirjastonhoidon periaatteita koskevia tekstejä sekä lehdissä että kirjoittamissaan teoksissa. Vuonna 1966 Suomen kirjastoseura julkaisi näistä teksteistä kokoomateoksen Kirjastoista kirjoitettua. Kirjoituksia vuosilta 1913-1963.

Helle Kannilan (Cannelin) yksi elämänmittainen tavoite oli suunnitelmallisen lukemisen – ja sivistyksen – edistäminen yleisissä kirjastoissa. Hän korosti kirjastohenkilökunnan tärkeää roolia kirjavalintojen suhteen, ja onnistuneiden valintojen hienovaraisessa suositelussa kirjaston käyttäjille. Kannila tarkoitti suunnitelmallisella lukemisella kaunokirjallisuuden lukemista ja henkilökohtaisten lukuottumusten suunnittelemista siten, että kirjaston käyttäjä itse valitsi kiinnostavan aihepiirin, ja luki tästä aiheesta sekä uutta että vanhaa kaunokirjallisuutta. Tämä oli Kannilan mukaan myös tie vapaaehtoiseen tietokirjallisuuden lukemiseen ja tiedon syventämiseen, jossa kirjastolla siis oli tärkeä rooli. Suunnitelmallisen lukemisen vastakohtana Kannila piti niin sanottujen best sellereiden lukemista ja pelkkiin uutuuksromaaneihin keskittymistä. (Kannila 1949, 296-303.)

Kirjastoaatteen sisältöä – etenkin 2000-luvun kontekstissa – ei Suomessa ole tutkittu kovin paljon. Sana kirjastoaate eli erityistä voimakauttaan tämän tutkimuksen osalta (tutkimusaineistoon lukeutuvat kirjoitukset) juuri 1920-luvulla, ja meidän aikanamme kirjastoaate-sana on koettu ilmeisen vanhanaikaiseksi, päätellen siitä, ettei nykyajalta tarkastelemisani artikkeleissa tai kirjoitelmissa tuon aatteen nostatusta juuri esiinny, tai sanaa ei mainita. Pro graduja ja väitöskirjoja aiheesta on jonkin verran. Esimerkiksi Jarkko Miika

julkaisi 2013 Tampereen yliopiston historian yksikön pro gradu –tutkielman nimeltä Kirjastotyö ammattina arvoonsa, joka käsitteli yleisten kirjastojen asemaa ja tehtävää Suomessa 1920- ja 1940 -luvuilla. Miika keskittyy gradussaan erityisesti Helle Kannilan panokseen suomalaisten yleisten kirjastojen kehittäjänä ja Suomen Kirjastoseuran keskeisenä vaikuttajana.

Kirjastopäiväkirja oli nimeltään Pertti Julkusen pamflettimainen teos, jossa hän kritisoi suomalaisten kirjastojen digitaalisen ajan kehitystä ja uudistuksia. Päiväkirjamerkinnöissään Julkunen ravistelee niin yleisiä kuin tieteellisiäkin kirjastoja. Hän kuvailee *yhteisöllisyyden ideologian* kääntyneen kirjastolaitoksessa itseäänkin vastaan. Nykyajan kirjastoista on – erityisesti niiden johdon toimesta – luotu metelin tyyssijoja ja unohdettu kirjastorauha ja kirjoihin syventymisen oikeus. Lisäksi digitaalisuuden ja yhteisöllisyyden nimissä myös pienennetään kirjakokoelmia ja ohjailtaan ihmiset, lapsia myöten, vain *huutamaan kännyköihin* kirjastoissa asioidessaan. Näin Julkusen mukaan tuhoetaan suomalainen sivistys tehokkaammin kuin koskaan aiemmin. (Julkunen 2013.)

Toimittamassaan kirjassa Suomen yleisten kirjastojen historia Ilkka Mäkinen (2009) kokoaa eri kirjoittajien syvällisiä tekstejä kuvaamaan suomalaisen yleisen kirjaston kehitystä kautta vuosisatojen. Erityisesti 1800 – 1900 -luvuilla tuota kehitystyötä tehtiin kirjastoaatteen voimalla. Mäkinen (1999) toimitti myös julkaisun Kirjastojen vuosisata, tekijät tiivistävät artikkeleissaan vuosisadan aikana tapahtuneen yleisten kirjastojen nousun merkittäväksi kulttuuritekijäksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Kirjastojen vuosisadalla tarkoitetaan kirjan ilmestymisaikana juuri päättymässä olevaa 1900-lukua. (Mäkinen 1999; 2009.)

Liikkeestä instituutioksi - voiko instituutio palata juurilleen? kysyi Marjatta Okko vuonna 1990 artikkelissa, joka julkaistiin Kirjastotiede ja informatiikka -lehdessä. Okko näkee suomalaisen *kirjastoliikkeen* juuret 1800-luvulla, ja 1928 se saavutti merkittävän päämäärän, kun maamme ensimmäinen kirjastolaki säädettiin. Okko kuvaa kirjastoaatteen ajattelun ja toimintatapana, joka loi instituution nimeltä yleinen kirjasto. Hän vertaa tilannetta 1990-luvun, suomalaistenkin keräyksellä tukemaan Kirjasto Komoreille-projektiin, jossa innokkuus kerätä varat kirjastolle selittyy paikallisten ihmisten omasta tarpeesta ja aloitteesta vaalia kulttuuriaan ja kerätä sitä käsittävää aineistoa kirjastoon. Näin Suomessakin aikanaan syntyi kirjastoliike, jonka konkreettinen päämäärä oli täyttää olemassa oleva

tyhjiö jollakin merkityksellisellä sisällöllä. Esimerkiksi suomalaisissa maalaiskylissä kansalaiset motivoituivat keräämään rahaa kyläkirjastojen perustamiseen, ja näin tuntien kirjaston jollakin tavalla omakseen. Aatteen ja liikkeen voimaannuttamina siis voi syntyä mittavakin instituutio, mutta institutionaalistumisen käänköpuolena on jonkinlainen omahyväisyys, jolloin tuo instituutio etäännyy alkuperäisistä arvoistaan ja eräällä tavalla kangistuu kaavoihinsa. Okko käytti sanaa *itsetäyteys*, jolloin instituutio onkin enää olemassa vain itseään varten. (Okko 1990.)

Heikki Poroila julkaisi 2007 pamfletin Luurangot portinvartijan kaapissa. Poroila arvioi kirjassaan keskeisten kirjastoalan vaikuttajien, kuten esimerkiksi Helle Kannilan opillisen perinnön vaikutusta nykyajankin kirjastonhoitajien kirjavalintoihin. Poroila ottaa kantaa myös kirjastoaatteen suhteesta muuhun yhteiskunnalliseen liikehdintään, tästä yhtenä esimerkkinä hän mainitsee turkiseläinten oikeuksien puolustamisen. Hän kritisoi yleisen kirjastolaitoksen todellista suhdetta sananvapauteen ja puoluepolitiikkaan sekä pohtii kirjastoalan kansanvalistuksellista historiaa. Julkaisu halusi herättää keskustelun kirjastoalan ammattietikasta. Poroila pohtii kirjoituksissaan myös, onko kirjastoammattilaisten toimintaperiaatteisiin kuulunut vallankäyttö – onko sitä koettu tarvittavan vai ylipäättään edes haluttu soveltaa kirjastotyössä. (Poroila 2007.)

Kirjastokirjoittelua sekä porvarillisissa lehdissä että työväenlehdissä vuosina 1910 – 1916 tutki gradussaan Anne Systä: Kirjastojen puolesta. Kirjastokirjoittelu työväen- ja porvarilehdissä 1910 – 1916. Hän halusi selvittää, miten nämä yhteiskunnalliset aatesuuntaukset käsittelivät kirjaston kehittymistä, millaisia kirjastoaatteellisia vaikutusmekanismeja tutkitulla aikavälillä oli havaittavissa sekä miten tuolloin vielä keisarikuntana hallitun Venäjän valta vaikutti autonomisen Suomen suuriruhtinaskunnan kirjastolaitokseen. Systän tutkimuskysymyksistä yksi oli aikansa kirjastoaatteen luonteen selvittäminen. Gradussa keskitytään kansankirjastoihin sekä yleisiin kirjastoihin. (Systä 2005.)

Pertti Vakkari (1989) julkaisi artikkelin vanhan oppihistorian vaikutuksesta kirjastotieteen syntyyn. Kirjastotiede sulautui myöhemmin informaatiotieteisiin. Kirjastoalan aatehistoriaa tarkastelevassa artikkelissaan Vanha oppihistoria kirjastotieteen edeltäjänä. Pertti Vakkari tutki kirjastoalan opillisen pohjan alkuvaiheita. Kirjastotiede-niminen oppiaine juontaa juurensa 1800-luvun Saksaan, ja on johtanut Suomessakin kirjastonhoidon käsittämiseen omana erillisenä oppinaan ja näin ollut merkittävä tekijä kirjastoaatteen

synnyssä. Vakkari tuo esille, että kirjapainotaito oli luonnollisestikin alkusysäys ihmisten lukutaidon, kirjastojen ja kirjastoaatteen kehittymiselle sekä mahdollisti kirjojen massalevityksen. Kun kirjoja pystyttiin tuottamaan koneellisesti ja levittämään painoksia laajalti, tarvittiin myös keinoja lisääntyvän kirjallisen aineistokokoelman hallintaan ja paikkoja, eli kirjastoja, aineistojen säilyttämiseen. (Vakkari 1989.)

Yhdysvaltalaisvaikutteisen kirjastoaatteen tuloa Suomeen 1900-luvun alussa tarkastellaan Pirjo Vatasen (2002) väitöskirjassa Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi: yleisten kirjastojen murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle. Vatanen käsittelee erityisesti yhdysvaltaisten kirjastoihanteiden suomalaista muotoa. Hän tuo esille myös ristiriitoja tai kaksijakoisuuksia, jotka ovat muovanneet yleisistä kirjastoista tuntemamme kaltaisia instituutioita. Vatasen mukaan kirjaston institutionaalisuus kehittyi yhdysvaltalaisen kirjastoideaalin antamasta teknisestä ja ideaalisesta mallista, joka Suomessa suodattui muiden Pohjoismaiden kautta, mutta suomalaisessa mallissa ei täysin hylätty 1800-luvulta periytyvää saksalaista sivistys- ja kirjastotoiminnan periaatetta. Vatanen etsii suomalaisen kirjastoaatteellisen toiminnan muotoja sekä kirjastonhoitokäytännöistä että kirjastonhoitajien koulutuksen sisällöistä, mutta näistä hän ei löytänyt selvää indikaattoria puhtaasti yhdysvaltalaisen kirjastoihanteen omaksumisesta. (Vatanen 2002.)

Nutturat löystyivät Outi Vuorenrinteen mukaan Suomen yleisissä kirjastoissa viimeistään 1960- ja 1970-luvuilla. Hänen väitöskirjassaan Nutturat löystymässä käsitellään kirjavalintojen liberalisoitumista viitisenkymmentä vuotta sitten. Vuorenrinne pohtii julkaisussaan myös Helle Kannilan vaikutusta suomalaisen kirjastoaatteen oppirakennelmiin ja erityisesti yleisten kirjastojen toimintaperiaatteisiin. Kirjastonhoitajan tehtävä oli esivalita myös kevyempi yleisen kirjaston kokoelmiin kelpuutettu kirja siten, että se turvallisesti viitoitti lukijansa tien tasokkaaseen ja klassiseen kaunokirjallisuuteen. Tätä Kannilan oppirakennelmaa Outi Vuorenrinne kuvaa sanalla *siltateoria*. (Vuorenrinne 2015, 129.)

3.5 Kirjastoaatteellisia julistuksia ja yhteisöjä

Kirjastoaatteen perusteiden olen tulkinnut löytyvän lähinnä eettisistä ja filosofisista julilausumista, jotka käsittelevät yleisten kirjastojen tehtävää, tavoitteita ja roolia. Toki eri

vuosina säädetyt kirjastolait ovat osaltaan ohjanneet yleisten kirjaston toimintaa ja periaatteita. Kirjastoaatteen kannustama toiminta on ollut kunakin tarkasteltuna aikakautena erityisesti niiden henkilöiden tulkitsemaa, esille tuomaa ja muotoilemaa, jotka ovat olleet kirjastoalan johtavissa asemissa ja jotka ovat olleet alan sisällä yleisesti tunnettuja. He ovat luoneet kirjastoaatteelle ilmiänsä eli jonkinlaisen ohjeiston tai kirjoittamattoman lain; sen lisäksi on esimerkiksi Kirjastoseura Suomessa julkaissut yleisiä periaatejulkilausumiaan. Kirjastoaatteellisuus on näyttäytynyt tutkielmassa luonteeltaan kulturellina mieluummin kuin poliittisena. Kirjastoaate ei myöskään ole periaatteiltaan kaupallinen, vaikka *kirjastoliike*-sanana käyttö saattaisi sellaisen mielleyhtymän luodakin.

Seuraavassa tarkastelen, miten kirjastoaatteellisuuteen liittyvää sanastoa on käytetty erilaisissa kirjastoalaa sekä Suomessa että kansainvälisestikin ohjailevissa julistuksissa. Julkaisujen kieli ja käsitteistö ovat vaikuttaneet kirjastojen kehittämiseen vielä 2000-luvullakin. Huomioni on kiinnittynyt siihen, miten esimerkiksi kirja- tai kirjasto -sanat esiintyvät. Toinen olennainen sana on ollut sivistys, ja miten se on kulkenut kirjastoihin liittyen läpi vuosikymmenten.

Tämä tutkielma keskittyy Suomen oloihin. Suomalaisessa Kirjastolehdessä on huomioitu kansainvälinen kirjastoetiikan ohjeisto, joten käsittelen sitä lyhyesti tässä. IFLA, (The International Federation of Library Associations and Institutions) on kansainvälinen kirjastoalan järjestö, joka perustettiin 1927. Unesco on Yhdistyneiden Kansakuntien koulutus-, kulttuuri- ja tiedejärjestö, joka perustettiin edistämään rauhaa ja henkistä hyvinvointia. Unesco julkaisi ensimmäisen yleisten kirjastojen julistuksen 1949. Se uusittiin IFLAn toimesta 1972. Julistuksessa yleinen kirjasto määritellään tärkeimmäksi välineeksi, jossa muistiinmerkityt ihmisajatukset sekä luovan mielikuvituksen ilmaisut saatetaan vapaasti kaikkien ulottuville. Vuonna 1972 sana kirja mainittiin selkeästi, mainittiin myös missio eri alojen tietouden tarjoamisesta avoimesti, saavutettavasti ja maksuttomasti. (Kirjasto-lehti 1 1983, 13-14.)

Suomessa Opetus- ja kulttuuriministeriö on viranomaistaholla julkaissut yleisten kirjastojen kehittämistä ja kirjastopoliittisia linjauksia koskevaa materiaalia eri vuosikymmeninä. Kirjastostrategia 2010 on 42-sivuinen julkaisu vuodelta 2003. Alaotsikkona on *tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikka*. Strategiassa esitellään yleinen kirjasto tärkeim-

mäksi tavaksi toteuttaa *tietoyhteiskunnan kansalaisuuden perusedellytykset* – perusopetuksen ohella. Haasteellisina asioina nähdään esimerkiksi kuntien kyky tarjota nykyaikaista *hybridikirjastopalvelua*, ja kirjaston roolin *moninaistuminen*. 2000-luvulle tultaessa painettua kirjaa ei enää nähty ainakaan olennaisimpana välineenä kansalaisten tiedonsaannissa, ja hybridillä tarkoitettiin perinteisen ja digitaalisen palvelutoiminnan yhdistämistä. Yleiselle kirjastolle asetettiin varsin suuria vaatimuksia, ja mainitaan korkeakoulutetun henkilöstön väheneminen niissä. Varsinainen syy vähenemiseen selviää julkaisussa myöhemmin: kuntien heikko palkkataso, joka ajaa korkeakoulutetut ammattilaiset muualle. Painetut aineistot ja uudet, virtuaaliset aineistot on mainittu. (OKM 2003)

Vuonna 2022 OKM:n julkaisun välilehdeltä Kirjastoverkko johdannosta ilmenee, että sana sivistys ei ole vielä kadonnut kirjastojen kehittämistä kuvaamasta. Kirja-sana kuitenkin uppoutuu tai piiloutuu välilehden tekstiin, kirjallisuuden ja lukutaidon edistäminen on mainittu. Sana *aineisto* toistuu usein, muun muassa yläosan otsikossa mainitut *keskeiset sähköiset aineistot*. Vaikka *kirjastot*-sana määrittää sivuston teeman ei esimerkiksi Kirjastoverkko-välilehdellä missään mainita kirjaston sisältävän nimenomaan painettuja kirjoja. Kokoelma-sanaa puolestaan on käytetty. (OKM 2022: Kirjastot.)

Suomen kirjastoseuralla on ollut olennainen rooli suomalaisen kirjastoaatteen lipunkantajana sadan vuoden aikana. Kirjastoseura on julkaissut Kirjastolehteä, johon hyväksytyjen kirjoittajien ajatelmia ja artikkeleita olen halunnut käyttää tässä tutkielmassa. Perusteena on, että ne ovat vuosikymmenten saatossa välittäneet kirjastoaatteelliseksi tulkittavissa olevaa ajattelua. Kunkin julkaistun kirjoituksen yleisestä vaikutuksesta tai vaikutuksen laajuudesta ei tutkimustuloksia ole olemassa, mutta ainakin eri aikoina julkaissut kirjoitukset kertovat jotakin aikansa kirjastoammattilaisten keskuudessa vallinneesta henkisestä ilmapiiristä.

Suomen kirjastoseura oli 1910-luvulta alkaen maamme tärkein kirjastopoliittinen toimija. Sen ansiosta täytettiin tyhjiö: suomalainen yleinen kirjastolaitos luotiin. 1920-lukua voi luonnehtia mullistavaksi valtion kirjastotoimiston otettua hoitaakseen osan seuran toiminnasta. Seuran toiminta itse asiassa hiljeni ja Kirjastolehti yhdistettiin Kansanvalistuslehteen nimellä Kansanvalistus ja kirjastolehti. Tämän tutkielman ajanjaksoista lehti oli

yhdistettynä vuodet 1921-1929. Syyt olivat paljolti taloudelliset. Kirjastoväen oma foorumi kapeni siksi julkaisutoiminnan osalta. Kirjastoalan pohjoismainen yhteistyö kuitenkin voimistui. (Koski 1985, 45-46.)

3.6 Kirja, kirjastoate ja mielikuva kirjastopalvelusta

Tutkielmassani on ollut oletus, että kirjastoate syntyi ja kehittyi erityisesti painetun kirjan myötä. Suomessa kirjastoate tehosti viime vuosisadan alun kehitystä yleisissä kirjastoissa, mutta aatteen teho vaikuttaa heikentyneeltä yleisen digitalisaation noustua, sekä painetun kirjan valta-aseman vähennyttyä 2000-luvulla. Tarkastelen seuraavassa hieman tutkielmani ajankohtien käsityksiä kirjastopalvelusta. Juuri kirjastopalvelun kehittyminen on ollut se, mihin kirjastoaatteen kannustamalla käytännön toiminnalla on pyritty vaikuttamaan. Kirjastoaatteen myötä yleinen kirjasto alettiin kokea merkityksellisenä yhteiskunnassa esimerkiksi 1920-luvulla. Suomessa kirjoja sai etsiä avohyllyiltä, mutta kirjasto miellettiin varsin autoritääriseksi paikaksi, jossa käyttäjä nähtiin usein valistettavana kansalaisena, ei kirjastopalvelua nauttivaksi ja hyödyntäväksi henkilöksi (Vatanen 2002, 94-96.)

Kymmeniä vuosia myöhemmin, 1980-luvulla kirjasto miellettiin edelleen siten, että palvelutiskillä saa neuvontaa läsnä olevalta henkilöltä. Kirjaston käyttäjä voi myös itsenäisesti hakea kirjaston hyllyiltä aineistoa kortistosta tai ensimmäisiltä tietokonepäätteiltäkin tukea etsien. Vuosikymmenen alussa Suomessa julkisen kirjastopalvelun tuottamista luonnehdittiin usein tehottomaksi. Julkinen palveluala pyrki korjaamaan tilannetta, mutta tehokkuuden kustannuksella unohti asiakaspalvelujen luovan kehittämisen tyytymällä nopeaan rutiinipalveluun. Luova palvelu olisi syventänyt asiakkaan kokemusta kirjastosta paikkana, jossa hänet otetaan huomioon ja hänen ongelmansa ratkaistaan. Toisaalta kirjastossa asioidessa luotiin ehkä pinnallinenkin ihmiskontakti jossakin vaiheessa palvelutapahtumaa, virtuaalista kirjastoasiointia ei tunnettu. Itse kirjasto miellettiin fyysiseksi aineistokokoelmaksi. (Heikkilä et al. 1984, 163.)

Kirjaston kehittäminen ja suunnittelu sai 1980-luvulla yhdeksi nimekseen termin *kirjastorationalisointi*. Rationalisointiin nähtiin tarvetta yhtäältä käyttöönotettavan ATK:n sekä kirjastojen työvoima- ja talousresurssipulan vuoksi, toisaalta kirjastopalvelujen kysyntä kasvoi. (Heikkilä et al. 1984, 3.)

Nykyaikana tilanne on huomattavasti muuttunut. Digitalisaation voi määritellä siten, että jotakin fyysistä esinettä tai palvelua muutetaan biteiksi sähköiseen muotoon. Painetun, paperisen kirjan digitaalimuoto on sähköisellä alustalla luettava e-kirja, paperiset sanomalehdet muuttuvat ruudulla luettaviksi, ja organisaation asiakaspalvelu siirtyy verkkoon osittain tai kokonaan. Tulevaisuus on viime vuosisadan lopun aikana määritelty siten, että aikaan, tilaan, tiedonsaantiin ja osallistumiseen liittyvät rajoitteet poistuvat ihmisten vuorovaikutuksesta automaattisen tietojenkäsittelyn ansiosta. Jo 80-luvulla alkoi digitaalinen läpimurto siinä, että koneet alkavat keskustella keskenään, ja ne voidaan ohjelmoida yhdistämään tietueitaan tietoverkossa. Kirjaston käyttäjälle erityisesti juuri verkkoasiakaspalvelu on varsin olennainen ja näkyvä ero verrattuna aiempiin vuosikymmeniin, tai tämän tutkielman kahteen ensimmäiseen vuosikymmeneen. (Marttinen 2018, 141.)

Verratessa 1980-lukua ja 2020-lukua on koneiden välinen vuorovaikutus laajentunut muun muassa esineiden internetiksi, ja verkkopalvelu osittain siirtynyt lähipalvelimilta esimerkiksi pilvipalveluiksi. Yleisissä kirjastoissa tietokoneen käyttöpalvelu on edelleen olemassa, mutta siinä missä ennen verkon käyttö oli usein kotona hitaahkoa ja kirjasto usein tarjosi kehittyneemmän ja nopeamman verkkopalvelun muun kirjastokäynnin ohessa, ovat kotien kehittyneet verkkoyhteydet nyt mahdollistaneet esimerkiksi kirjastoaineiston verkkoselailun kotioloissa. Näin ollen kirjastorakennusten sekä lähikirjaston merkitys on ihmisten arjessa pienentynyt. Myös koko julkinen hallinto ja sen kansalaispalvelut nojautuvat nykyisin verkkopalveluun. (Marttinen 2018, 141-143.)

Koko digitalisaation kehitys ja digitalisoitujen palvelujen näkeminen ihanteena on tuonut keskusteluun ihmisten eristymisen itsepalvelun myötä. Yleisessä kirjastossakaan ei tapaa välttämättä henkilökuntaa, internetissä voi asioida lähikontaktin asemesta virtuaalisen henkilön kanssa chatissa. Yleiset kirjastot ovat 2010-luvulla koettaneet vastata tilanteeseen esimerkiksi alkamalla korostaa kirjaston roolia yhteisöllisenä kohtaamis- ja tapahtumapaikkana. Suomalaisittain Pertti Julkunen (2013) tuomitsi yhteisöllisyys-sanan uudistuksena kirjastokontekstissa. Hänen mielestään sanaa käytetään väärin, yksi esimerkki on, että kirjastot tarjoavat nykyisellään käyttäjilleen tilan puhua omalla kännykällä, ja kirjakokoelma on jäänyt sivuseikaksi. Erilaista käsitystä edustaa esimerkiksi Maija Leh-

tola blogissaan (2020). Hän näkee kirjaston tarjoaman yhteisöllisyyden olevan osa kansalaisaktiivisuuden ja vapaaehtoistoiminnan edistämistä, jolle se voi tarjota kokoontumistilat.

Paitsi kirjastoaatteellinen vaikuttaminen, myös kirjastolainsäädäntö on painottanut esimerkiksi kansalaisten sananvapauden ja demokraattisuuden merkitystä ja edistämistä yleisissä kirjastoissa. Kirjastotila, sekä sieltä saatava aineisto ja palvelu on näin pyritty saamaan mielikuvissa edustamaan edellä mainittuja arvoja.

4 AINEISTON KERUU JA SISÄLLÖNANALYYSIN MENETELMÄ

Tässä luvussa esittelen ensin tutkimusasetelman ja asettamani tutkimuskysymykset. Lähtökohtanani on ollut laadullisen tutkimuksen toteuttaminen tekstiaineiston sisällönanalyysiä käyttäen. Kuvailen, mistä etsin sopivia tekstejä tutkimusaineistoksi. Luvussa 4.2 kerron tarkemmin käyttämästäni sisällönanalyysin menetelmästä. Alaluvussa 4.3 kerron, millä tavalla kävin läpi potentiaalista aineistoa, ja miten seuloin siitä lopullisen tutkimusaineistoni. Lehtikirjoitusten joukosta nousi teksteissä esiintyviä kirjastoaatteellisia johtajatuksia, jotka täsmentyivät tutkielmani neljäksi pääteemaksi.

4.1 Tutkimusasetelma

Tutkielmassani oletan, että kirjastoaate sellaisena kuin se on ollut Suomen yleisten kirjastojen voimakkaassa kasvuvaiheessa noin sadan vuoden ajalla, on muuttanut muotoaan tai jopa unohtunut. Pohdin – kahteen aiempaan vuosikymmeneen verraten – millainen merkitys ja yhteiskunnallinen rooli juuri tämän hetken yleisellä kirjastolla on. Se on edelleen olemassa, vaikka digitaalisessa yhteiskunnassa pelkkä sana *kirja* saattaa kuulostaa vanhanaikaiselta. Lähtökohtaisesti oletan, että kirjastoaatteen voimalla yleinen kirjastolaitos kasvoi ja kehittyi 1900-luvulla, mutta kasvu on tällä hetkellä tasaantunut. Yleisissä kirjastoissa kirjastoaatteelliseen toimintaan vaikuttaa repeytyneen juopa, joka jakaa kirjaston aatteellisen sisällön kahtia: perinteistä tekstiaineistoa vaalivaan ja digitaalista kulttuuria tai sähköisiä aineistoja suosivaan. Toisaalta myös abstraktimmat ja yhteiskunnallisesti laajemmat käsitteet, kuten yhteisöllisyys tai sivistyneisyys, ovat olleet osa kirjastoaatteellisia ihanteita, mutta ne on käsitetty eri vuosikymmeninä eri tavoin.

Kirjastoaate-sanana merkityssisältö on ollut ensimmäisiä pohdinnan kohteita tässä tutkielmassa. Tuota sisältöä olen, paitsi taustakirjallisuuteen perehtymällä, hakenut tutustumalla kirjastoalasta julkaistuihin artikkeleihin, kirjoihin ja verkkokeskusteluihin, ja muodostamalla kirjallisesta aineistosta rajatun tutkimusaineiston. Kirjastoaate-sanana merkityssisältöä selvittelemällä olen halunnut avata, laajentaa ja selvittää käsitettä ja erityisesti omaa mielikuvaani kirjastoaatteesta.

Ensimmäisessä vaiheessa olen kerännyt tekstiaineistoa, jossa suoraan on mainittu sana kirjastoate esimerkiksi julkaisun otsikossa tai muussa kohdassa tekstiä. Myös sellaiset tekstit saavat tutkielmassa sijaa, joissa tulkintani mukaan on kysymys kirjastoateesta, vaikka sitä ei olisi tuolla täsmällisellä sanalla mainittu: Pohdin, miten tarkkaan tekstiaineistossa esille tulleet muut sanat kuten esimerkiksi *kirjastoliike* tai *kirjastoasia*, tai jopa *kirjastofilosofia*, kuvaavat kirjastoate-sanana sisältämää sanomaa tai merkityssisältöä – eli voiko kirjastoateella olla jokin erityinen ilmiö, jonka olemus tulee esille erilaisissa sanoissa tai ilmaisuissa. Läpi tutkielmani olen kuitenkin nivonut nuo erilaiset kirjastoalkuiset käsitteet yhteen, samaan päämäärään eli kirjastojen kehitykseen tähtäävänä määritelmänä. Yksinomaan Kirjastoate-nimellä ei tietävästi ole julkaistu kirjoitettua säännöstöä tai järjestettyä oppirakennelmaa ainakaan Suomessa. Tutkimuskysymykseni ovat:

Millaisena kirjastoate näyttäytyy 1920-, 1980- ja 2010 -luvuilla?

Miten kirjastoate on muuttunut tutkituilla kolmella vuosikymmenellä?

Minkälaisia vastakkainasetteluja ja kaksijakoisuuksia kirjastoateellisessa, tämän tutkielman puitteissa kootussa keskustelussa on ollut havaittavissa kolmella tutkitulla vuosikymmenellä?

Tutkimusaineistoa suomalaisesta kirjastoateesta ja sen noususta olen hakenut Suomen Kirjastoseuran julkaiseman Kirjastolehden sekä Informaatiotutkimuksen yhdistyksen julkaiseman Informaatiotutkimus-lehden artikkeleista. Aloitin suunnilleen sadan vuoden takaisesta ajasta, jolloin elettiin Suomen itsenäisyyden alkuvuosia. Sen jälkeen siirryin lähemmäs omaa aikaamme pohtimaan, minkälainen on tämän hetken kirjastoate. Näin ollen toinen käsiteltävä ajankohta on 1980-luku, ja kolmas 2010-luku. Halusin aloittaa lehtikirjoitukseen perehtymisen juuri vuodesta 1919, koska Suomessa tuli mahdolliseksi itsenäisyyden myötä käydä myös virallista keskustelua suomen kielellä, ja kotimaiselle suomenkieliselle sivistykselle avautui uudenlaisia näköaloja. Aiemmin Suomen viralliset hallintokielet olivat venäjä ja ruotsi. 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen suomalaiset olivat entistä lukutaitoisempia, ja kansansivistysaate sekä myös kansallisromanttinen kausi kulttuurissa alkoi (Lehtonen 2003, 586-587). Lisäksi juuri tuolla aikakaudella kirjasto- ja kansansivistysaate eli nousukautta Suomen lisäksi esimerkiksi Pohjoismaissa ja Saksassa.

2010-luvulta mukana on myös joitakin Kirjastolehden sähköisen keskustelualustan kirjoituksia, joita siis ei ole julkaistu painetun lehden palstalla.

Kirjastoalan lehtikirjoitusten läpikäyminen tuntui luontevalta tavalta hankkia tietoja kirjastoatteen tilasta vaihtuvilla vuosikymmenillä. Kirjastoseuran kustantama Kirjastolehti on ollut tunnettu kirjastojen äänenkannattaja jo 1900-luvun alusta alkaen. Lehti ilmestyy yhä 2000-luvulla samannimisenä samalta kustantajalta ja se on julkaissut kirjoituksiaan myös digitoituna. Kirjastolehti on keskittynyt erityisesti yleisten kirjastojen asioihin. Kansalliskirjasto on digitoinut tämän tutkimuksen aikaväliin kuuluvia Kirjastolehden sekä Kansanvalistus ja kirjastolehden numeroita vuosina 1919 - 1929. Tutkimukseeni sisältyvinä aikoina Kirjastolehti ilmestyi vuosina 1919 ja 1920 tällä nimellä, mutta 1921 Kirjastolehti sisällytettiin Kansanvalistusseuran julkaisuun, ja nimenä oli Kansanvalistus ja kirjastolehti. Kirjastot.fi-verkkopalvelu on julkaissut sähköisiä keskusteluja jo pitkään, tämän tutkielman vuosikymmenistä tarkastelun alla on ollut 2010-luvun verkkokeskusteluja. Kirjastot.fi on suomalainen kirjastojen valtakunnallinen verkkopalvelutoimitus.

4.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkielma on toteutettu tarkastelemalla tekstejä kirjastoalan lehdistä, kirjastoalan Internet-kirjoittelusta sekä pienestä joukosta muita lehtiä. Tutkielman menetelmät ovat laadullisia, erityisesti sisällönanalyysin keinoja on hyödynnetty. Aineistoa analysoidaan induktiivisesti, kun sitä on yksityiskohtaisesti tarkasteltu ja mahdollisia odottamattomia, olennaisia seikkoja on löytynyt. (Hirsjärvi et al. 2008, 160.)

Induktiivisessa päättelyssä havaintojoukosta muodostetaan yleistäviä päätelmiä. Havaintojoukoksi tulkitsen tutkielmassani ne lehti- tai Internet-kirjoitukset, jotka olen päättellyt kirjastoatetta kuvaaviksi. Toisaalta edes tutkielman kolmelta vuosikymmeneltä en käynyt jokaista kirjastoalan lehteä tai keskustelua läpi, joten havaintojoukko on jäänyt rajalliseksi. Päätelmien teko ei tutkielmaa tehtäessä aina etene suoraviivaisesti tai lineaarisesti. Aineistoni analyysi ja päätelmät ovat edenneet spiraalimaisesti tai polveilevasti, eli aineiston keruun aikana olen tehnyt siitä päätelmiä, ja tarkentanut havaintojoukkoa jättämällä läpi käymistäni artikkeleista osan pois seuraavassa alaluvussa kuvaamani teemoittelun mukaisesti. (Hirsjärvi et al. 2001, 208-209.)

Tuomi-Sarajärven määritelmän mukaan sisällön *analyysi* ja sisällön *erittely* ovat kaksi erilaista, usein kuitenkin yhtäläisiksi miellettyjä tapoja lähestyä tutkimusaineistoa. Sisällysanalyysiä käytettäessä valittujen dokumenttien sisältöä kuvataan sanallisesti, sisällön erittelyn puitteissa taas kerättyjä dokumentteja kuvataan kvantifioimalla tekstin sisältöjä. Tutkielmassani käytän sanallista analyysia. (Tuomi-Sarajärvi 2004, 107-108.)

Olen itse toiminut yleisen kirjaston ammattilaisena 1990-luvulta 2000-luvun toiselle vuosikymmenelle, mutta en ole koonnut tai järjestelmällisesti analysoinut subjektiivisia kokemuksiaani kirjastoatteen toteutumisesta työssäni, eikä tutkielmani sisällä esimerkiksi muiden kirjastoammatillisten henkilöiden haastatteluilla saatuja kokemuksia tai todentunmia kirjastoatteen konkreettisista vaikutuksista omaan työhön. Tämän vuoksi tutkielma käsittelee julkaisuissa esille tulleita kirjastoatteellisia ihanteita tai jopa yksittäisten henkilöiden tulkittuja mielikuvia esimerkiksi siitä, mikä on kirjastoatteellisen toiminnan olennainen hyöty. Tutkielmaan on analysoitu kirjastosta kirjoitettua tekstiä yhteensä sadan vuoden aikaväliltä, mutta painopistevuosikymmeniä on kolme. Julkaisut kertovat kukin osaltaan siitä, miten kunkin aikakauden kirjastoatteellisuus on kirjoittajien mukaan toteutunut tai millaisena se kirjoitusten perusteella näyttäytyy.

4.3 Tutkimusaineisto

Luonnollisesti sata vuotta sitten, sekä vielä 1980-luvulla, kirjallinen keskustelu oli ainoastaan painettua, kun taas 2000-luvulla verkkoympäristöstä tuli nopeasti kasvava julkisen kirjoittelun ja viestinnän areena. Kirjoitusten ja tekstien joukossa suoraan kirjastoatteen tai -liikkeen mainitsevia otsikoita tai kirjoituksia oli sängen vähän. Toisaalta lehtiä selaillessani tuli tuntuma, että lähes kaikista kirjastoa koskevista artikkeleista löytyi aineksia, jotka ovat tulkittavissa kirjastoatteellisiksi. Tutustuin hyvin monenlaisiin artikkeleihin ja nettikeskusteluihin. Useat olivat kirjastoon liittyvän asian esittäviä ja kuvailevia, mutta erityistä aatteen paloa niistä ei pystynyt erottamaan. Myös nämä artikkelit osaltaan edistivät aikansa käsitystä kirjastoatteesta, ja tekivät sitä tunnetuksi. Onhan aatteellinen voima uskottavimmillaan silloin, kun se johtaa käytännön toimiin ja tunnistettaviin parannuksiin omalla sarallaan.

Heti kirjoituksen otsikossa sanan kirjastoate sisältäviä – eli selvästi kirjoittajansa käsitystä kirjastoateesta kuvaavia – kirjoituksia on löytynyt suhteellisen vähän Kirjastolehdestä, joten niitä on haettu myös 1980-90 -lukujen Informaatiotutkimus-lehdistä. Myös 2010-luvun lehtimateriaalista on voinut tehdä täsmälliseen sanaan (kirjastoate) perustuvia verkkohakuja, 1920-luvun lehtimateriaalista tämä ei luonnistunut. 1920-luvun Kirjastolehtien ja nimenmuutoksen seurauksena Kansanvalistus- ja Kirjastolehden näköispainokset ovat luettavissa Kansalliskirjaston verkkosivuilla, mutta pelkkänä otsikkoihin kohdistuneella hakusanalla ”kirjastoate” ei niistä kirjastoateellista materiaalia ole juuri löydettävissä. Sumealla haulilla sen sijaan niistä löytyy kirjastoate-hakusanalla jonkin verran osumia. Tämä viittaa siihen, että 1920-luvulla ei kirjastoate-sana ole paljon esiintynyt Kirjastolehden tai Kansanvalistus ja kirjastolehden otsikoissa, ja saman havainnon voi tehdä myös tarkastelemalla yksittäisen lehden sisällysluetteloa. Mainittakoon vielä, että tämän sanahaun kaikkien tutkittavien vuosikymmenien teksteihin tein ainoastaan hakusanalla kirjastoate, eli en käyttänyt sanoja kirjastohenki tai kirjastoliike.

1980-luvun Kirjasto-lehtien tutkimista puolestaan vaikeutti se, että niitä ei ole digitoituina olemassa, joten koneellista täsmähakua kirjastoate-sanalla ei voinut tehdä. Sidottujen vuosikertojen alussa on kuitenkin sisällysluettelo asiahakemistona, ja osassa kirjastoate on mainittuna. Yhtenä esimerkkinä mainitsen Kirjastolehden vuosikerran 1980. Sen asiahakemistossa kirjastoate-sanalla on kuvattu 7 artikkelia. Käytännössä täsmälleen kirjastoate-sana ei silti esiinny kaikissa seitsemässä otsikossa, vaan esimerkiksi ingressissä. Vuoden 1983 asiahakemistossa puolestaan ei ole löydettävissä kirjastoate-sanalla yhtään artikkelia. Toisaalta kirjastoateelliseksi tulkittavaa tekstimateriaalia on kullakin vuodelle sekä vuosikymmenellä paljon. Päädyin rajaamaan aineistoa kunkin vuosikymmenen tiettyihin Kirjastolehden vuosikertoihin. Jokaisen vuosikymmenen erillisestä Kirjastolehden vuosikerrasta valitsin satunnaisotannalla joitakin lehtiä erityisesti 1920-luvun osalta. 1980-luvulta on läpi käyty vuosikerrat 1980, 1981, 1983, -84, -85 ja -86. 2010-luvun Kirjastolehtien kirjoitukset ovat digitoituja Suomen kirjastoseuran verkkosivuilla, joten niistä on tehty koko vuosikymmenen kattava otsikkohaku. Informaatiotutkimus-lehden digiaineistosta tein verkkohakuja, ja etsin kirjastoaatetta tai siihen sopivaksi tulkitsemaani aineistoa lähinnä otsikkojen perusteella. Lisäksi Kansalliskirjaston digitoitun aineiston osalta tein sanahaun ”kirjastoate”, joka tuotti erityisesti viittauksia Kirjasto- sekä Kan-

sanvalistus ja kirjastolehtiin, mutta myös taustamateriaaliksi sopivaa kirjastoaiheista tekstiä esimerkiksi 1920-luvun sanomalehdissä. Näitä sanomalehtiä en sisällyttänyt lopulliseen tutkimusaineistoon. Yleinen vaikutelmani oli, että 2010-luvulla kirjastoaate-sanana käyttö on vähentynyt, joskaan ei kokonaan poistunut. Käsite on mahdollisesti alettu kokea vanhanaikaiseksi.

Verkkokeskusteluaineisto tutkielmaani on löytynyt Kirjastot.fi -palvelun etusivun haku-toiminnolla. Molemmat tutkimusaineiston arkistoituneet verkkokeskustelut löytyvät käyttämällä hakusanaa ”kirjastoaate”. (Kirjastot.fi.)

Tuomi-Sarajärven (2018) mukaan laadullisen tutkimuksen analyysivaihe voidaan tehdä luomalla temaattisia karttoja, joissa rajatusta aineistosta tunnistetaan ensin sen perus- tai johtoajatukset, ja jaetaan sitten aineisto osiin siten, että nimetään aineiston keskeiset teemat. Hahmottelin aineiston perusteella ensin kirjastoaatteellisina näkemiäni johtoajatuksia seuraavasti:

1. Kirjastoaatteelliset voimainponnistukset viime vuosisadan alussa ja yleisen, keskusjohtoisen kirjastolaitoksen luominen Suomeen ja kasvu tunnetuksi instituutiksi tutkituilla vuosikymmenillä tiivistyivät kirjastoaatteen **ilmiasuksi tai hengeksi**.
2. Kehittyvän ja muuttuvan kirjastoinstituution tekniset ratkaisut, jotka ovat mahdollistaneet kirjastopalvelun ja varmistaneet yleisen kirjaston ajanmukaisuuden ja myöhemmin myös digitaalisessa ympäristössä toimimisen, tiivistyivät sanaan kirjastoaatteellinen, tekninen **kehitys**.
3. **Rooli** eli kirjastoaatteellisen toiminnan vaikutus yleisen kirjaston ihanteeseen sen työntekijöiden sekä käyttäjien silmissä.
4. **Missio**, kirjastoaatteen tai -liikkeen sisäiset tavoitteet.

Aineiston haussa ei ole käytetty kaikkia kolmen vuosikymmenen aikana ilmestyneitä kirjastoalan lehtien numeroita. Etukäteen en ollut päättänyt tutkittavan aineiston suuruutta, eli täsmällisesti kuinka monta artikkelia kunkin vuosikymmenen osalta luen. Kun läpi käydystä aineistosta on ollut löydettävissä riittävästi kirjastoaatteellisuutta käsitteleviä kirjoituksia, ja toistuvuutta niiden asiasisällössä, on riittävä kuva kustakin tutkielman neljästä johtoajatuksista eli saturaatiopiste löytynyt (Hirsjärvi & al. 2001, 169). Teksteistä

voidaan analysoida vain olennainen tämän tutkielman puitteissa, ja tekstimateriaalia olisi kaikkien tutkittavien vuosikymmenien kaikki artikkelit huomioiden kerääntynyt liikaa. Sekä lehtikirjoittelussa että verkkokeskustelupalstalla on ollut innokkaasti – ja pääsääntöisesti omalla nimellään kirjoittavia kirjastoammattilaisia, jotka voisivat nimetä vakiokirjoittajiksi. Heidän, sekä harvemmin kirjoittaneiden välisistä keskusteluista olen halunnut ottaa mukaan myös mahdollisimman monia vähemmän tunnettujen henkilöiden näkemyksiä, jotta otanta ei olisi liian yksipuolinen. Kun kaikki kirjoittajat ovat ainutlaatuisia, ei todellisuudessa voi olla varma siitä onko tutkielman kohteena ollut riittävä määrä informaatiota (Hirsjärvi & al. 2001, 169). Keräämiäni johtajatusten mukaista toistuvuutta kuitenkin ilmeni sen verran, että koin sen tuovan esille riittävästi merkittävää informaatiota.

Tutkimusaineistoa järjestäessäni korostui se, kuinka moninaisesti pelkästään sanaa kirjastoate voidaan tulkita. Kun ensin aatteen sisältö oli mielessäni rajattu ja määritelty jollakin tavalla, rajautuivat mielessäni vähitellen tämän tutkielman keskeiset näkökulmat. 1900-luvun alkupuolen kirjoituksissa pääpaino oli kirjastoatteen innoittamalla käytännön toimilla: miten luoda Suomeen sivistynyt, suomenkielinen kirjastolaitos ja saada kansakunta sille suopeaksi, sekä kouluttaa pätevää kirjastoammatillista henkilökuntaa. 1980-luvulla elementti, joka tiivistyy kolmeen kirjaimeseen – ATK – ja sen hyödyntäminen yleisissä kirjastoissa, oli hyvin olennainen. Mutta 80-luvun, sekä 2010-luvun lehdissä kiinnostävät usein huomion myös vapaiden kirjoittajien lyhyehköt katsaukset kirjastojen ajankohtaisiin kysymyksiin, mukaan lukien pakinat, joista joskus voi aistia kirjastoateellista sanomaa selvemmin kuin varsinaisista ammattiasiakirjoituksista. Tekstiaineiston käsittelyssä korostui myös se, että yksi ja sama kirjoitus saattaa sisältää aineksia useammasta kirjastoateellisesta näkökulmasta.

Kun olin kultakin vuosikymmeneltä löytänyt sopivan määrän artikkeleja ja merkinnyt ne kynällä, liimamerkeillä, tai digitaalisen kirjoituksen tekstejä korostaen, tein luettelon kaikista kirjastoateellisiksi tulkitsemistani artikkeleista ja jaottelin löydökset vuosikymmenittäin.

Edellä mainitut, läpikäymäni tekstiaineiston perusteella muodostamani johtajatukset nousivat mielessäni sellaisiksi kirjastoateellisuuden keskeisiksi piirteiksi, joita oli havaittavissa kaikilla kolmella tutkituilla vuosikymmenillä. Kokonaisuikajana ensimmäisen

ja kolmannen tutkitun aikakauden välillä on 100 vuoden pituinen, mutta nämä kirjasto-
aatteellisiksi tulkitsemani olennaiset asiat pysyivät samoina. (Tuomi-Sarajärvi 2004,
103).

Edelliset, neljä kirjastoaatteellisiksi tulkitsemani johtoajatusta, seuloutuivat neljään ai-
neistosta nousevaan teemaan:

- **kirjastoaatteellisuus yleensä**
- **keskusjohtoisuus**=kehittyminen instituutioksi, suomalaisen yleisen kirjaston or-
ganisaatiohuipulla on keskuskirjasto
- **kirjastotekniikka ja sen kehitys digitaaliseksi** = kirjastotekniset muutokset
- **koulutus ja palkkaus** = kirjastoalan arvostus ja merkitys, olennainen sekä am-
mattilaisten omakuvassa että yhteiskunnallisen statuksen kannalta.

Käyttämäni tutkimusaineisto koostuu kolmen tutkitun vuosikymmenen painetuista ja di-
gitaalisista Kirjastolehden artikkeleista: Kirjastolehden + Kansanvalistus ja kirjastoleh-
den numeroista vuosilta 1919-1929 18 artikkelista, Kirjastolehden numeroista 1980-lu-
vulla 33 artikkelista, Kirjastolehden numeroista 2010-2020 -luvuilla 28 artikkelista. Li-
säksi 1980-luvulta ja 2010-luvulta on yhteensä 8 kolumni- tai pakinatyyppistä tekstiä,
joten tekstiartikkeleita on kaiken kaikkiaan 88. Kirjastoalan ammatillisista verkkokeskus-
telupalstoista 2011 on 28 kpl keskustelukommenttia, jotka kaikki olivat samaa keskuste-
luketjua. Vuodelta 2015-2016 on myös yksi lyhyt keskusteluketju. Verkkoaineiston
osalta keskityn kirjastoalan ammattilaiskeskusteluun Kirjasto-kaapelissa. Se on nähtä-
vänä Kirjastot.fi-verkkopalvelun KirjastoPro-portaalissa aukeavalla välilehdellä. Palsta
on julkinen. Koska tutkielma rajoittuu Suomen oloihin, tutkimusaineisto on suomenkie-
listä. Lopullisesta tutkimusaineistosta jäi pois myös läpikäytyjä Informaatiotutkimus-leh-
den artikkeleja vuosilta 1987-1990, mutta joitakin lehden tuon aikajakson artikkeleita on
käytetty taustakirjallisuutena.

5 VALITTUJEN TEEMOJEN NÄKYVYYS TUTKITUILLA VUOSIKYMMENILLÄ

Tutkimuskysymykseni koskivat sitä, minkälaisena kirjastoate näyttäytyy tutkituilla vuosikymmenillä sekä sitä, miten se on muuttunut samoilla vuosikymmenillä; tarkentuen vielä aatteellisissa asenteissa tekstiaineiston perusteella esiintyviin kaksijakoisuuksiin. Tässä luvussa esittelen saamiani tuloksia ja vastauksia tutkimuskysymyksiini. Alaluvuissa sekä niiden alaluvuissa käsittelen kunkin tutkimusvuosikymmenen osalta kaikki neljä tutkielmani teemaa. Pakina- ja kolumnityyppiset artikkelit käsittelin omissa alaluvuissaan 5.3 ja 5.6. Verkkokeskusteluille omistettu alaluku on 5.4.

Laadin taulukon 1A kunkin teeman alle sopivista lehtikirjoituksista. Selvä, lukuja sisältävä taulukko auttaa kvantifioimaan artikkelit sekä antaa suuntaa siihen, millaisena kirjastoate näyttäytyy kullakin vuosikymmenellä. Taulukkoon 1A on tehty myös oma sarakeensa sellaisille kirjoituksille, joiden otsikoissa sana kirjastoate, kirjastoasia tai -liike esiintyy. Yleisesti kuitenkin voin todeta, että saman kirjoituksen sisältä löytyy usein moneen eri teemaan sopivia piirteitä, joten niiden täsmällinen järjesteleminen ja ykkösteeman määrittely on vaikeaa. Tutkimusaineistooni lukeutui myös 8 pakina- ja kolumnityyppistä tekstiä 1980- ja 2010 -luvulta, joille laadin taulukon 1B samojen teemojen mukaisesti. Seuraavissa taulukoissa 1A ja 1B on teemoittain jaoteltu kaikki 87 lopullisen tutkimusaineiston lehtiartikkelia.

Taulukko 1A

Kirjastolehti / Kansanvalistus ja kirjastolehti: 3 vuosikymmenellä	Kirjastoate-, kirjastoliike- tai kirjastohenki sana esiintyy otsikossa	Teema Kirjastoateellisuus yleensä	Teema Keskusjohtoisuus / keskuskirjasto	Teema Koulutus ja palkkaus	Teema Kirjastotekniikka / ATK, digiverkot	Yht.
1919-1929	2	6	6	3	1	18
1980-1986	5	10	3	8	7	33
2010-2020	0	8	3	6	11	28
Yhteensä	7	24	12	17	19	79

Taulukko 1B

Kolumnit kahdella vuosikymmenellä	Teema Kirjastoaatteellisuus yleensä	Teema ATK/AV-aineisto, digiverkot ja tekniikka	Teema Koulutus ja palkkaus
Niklander 1980-luku	1	2	1
Kähkönen 2010-luku	1	2	1

Käytettäviä artikkeleita kvantifioidessani ilmeni, että kirjastoaate- tai sitä lähellä olevia kirjastoliike- tai kirjastohenki -sanan sisältäviä otsikointeja esiintyi vähemmän kuin olin arvellut, etenkin ensimmäisen tutkitun vuosikymmenen osalta. 1980-luvulla niitä oli eniten, mutta aate-sana vaikuttaa jääneen kokonaan pois 2010-luvulla. Myös kirjastoaatteelliseksi yleensä tulkitsemani tekstit olivat enimmillään 80-luvulla; tuolloin kirjastoaate-sana esiintyi viimeistään ingressissä tai muuten tekstissä.

Verkkokeskustelukommentit eivät lukeudu edellisiin taulukoihin. Niitä on poimittu kahdesta Kirjastot.fi-verkkopalvelussa julkaistusta keskusteluketjusta. Ensimmäisen verkkokeskustelun pääotsikko on Kirjastostrategia 2011-2016. Sen alla julkaistiin erilaisia alaotsikoita, joista yhdessä sana kirjastoaate esiintyi. Toinen lyhyt keskusteluketju julkaistiin Kirjastot.fi-verkkopalvelussa pääotsikolla Ehkä on kiva, että kirjasto-nimi säilyy rakennusten nimissä. Näissä kahdessa keskusteluketjussa esiintyi monia alaotsikoita, kirjastoaate-sanakin muutaman kerran.

Pyrin pelkistämään oman tutkielmani kantavan idean, aineistoa läpäisevän *punaisen langan*. (Hakala 1999, 110). Jo tutkielmani alkuvaiheessa kiinnitin huomiota kirjastoaatteessa tulkintani mukaan esiintyneisiin ristiriitoihin, jotka jaottelivat esimerkiksi kirjaston käyttäjiä tai yleisen kirjastolaitoksen keskeisiä toimintaperiaatteita. Olen maininnut Turun kaupunginkirjaston, johon vielä noin 100 vuotta sitten kuljettiin kahdesta ovesta käyttäjän säädyn mukaan. Aineistoa tutkiessani löytyi kullekin kolmelle vuosikymmenelle ominaisia kaksijakoisuuksia tai ristiriitoja, joten omaksi punaiseksi langakseni täsmentyi kirjastoaatteellisen kaksijakoisuuden ilmenemä kullakin vuosikymmenellä. Kaksijakoisuus muutti muotoaan ajan kuluessa. Esimerkiksi Pirjo Vatanen (2002) kuvaa väitöskirjassaan erilaisia kaksijakoisuuksia eli mahdollisia kirjastoaatteellisia kuiluja, kuten vaikkapa maalais- ja kaupunkilaiskirjastojen erilaiset kehitysmahdollisuudet ja taso niin Suomessa kuin ulkomaillaakin viime vuosisadan alussa. Olennaista oli myös kirjastoaatteellinen missio, millaisena ja kuinka vaikuttavana yleinen kirjastolaitos näyttäytyy tutkittuina

vuosikymmeninä. Aatteeseen perustuva inhimillinen toiminta on yleensä päämääräha-kuista: kirjastoatteen muuttuminen sisältää mahdollisesti aatteellisten päämäärien muu- toksia, joita tutkielmassani olen myös etsinyt. Lisäksi olen halunnut selvittää kirjastoaat- teen kaksijakoisuutta myös nyky-yhteiskunnassa. Lehtikirjoituksissa havaitsemiani kak- sijakoisuuksia esitän pelkistetysti tämän luvun taulukoissa 2A-2H. Verkkokeskusteluista tekemiäni sisällönanalyysihuomioita en taulukoinut. Verkkokeskustelut sopivat teemaan kirjastoaatteellisuus yleensä.

5.1 Keskustelu Kirjastolehdessä 1919-1929

Tämä luku esittelee kaikki ensimmäisen vuosikymmenen neljä teemaa, kukin jaettuna omaan alilukuunsa. Havaitsemiani kirjastoaatteelliset kaksijakoisuudet olen pelkistänyt aina alaluvun lopussa olevaan pieneen taulukkoon.

5.1.1 Kirjastoateellisuus yleensä 1920-luvulla

Helle Cannelin (1919) kirjoitti herätys- ja neuvontatyön voimasta sekä kirjastoatteen ja -liikkeen tilasta Kirjastolehden numerossa 1-2. Teksti kuvaa hyvin tuolloista, ja 1920- luvulle ulottunutta tilannetta, jossa suomalaista kirjastotoimintaa luotiin ja kehitettiin tuo- reen kirjastoatteen kannustamana. Kirjastoja haluttiin joka kuntaan, ja niiden arvostusta haluttiin nostaa.

Kirjastoatteen täytyy saada maassamme parempaa jalansijaa, vaikeat ajatkin on kestävä, ja se onnistuu yhdistämällä kaikki pienetkin voimat yhtenäi- seen ja yksimieliseen, tarmokkaaseen työhön. (Cannelin 1-2/1919, 9.)

Itse kirjastoliike ei nauttinut sitä arvostusta, jonka se kansan sivistäjänä olisi ansainnut. Kirjoittajan mukaan kirjastoliikkeeseen suhtaudutaan *omituisella kylmäkiskoisuudella* ja hän harmittelee koululaitoksen priorisointia kirjaston kustannuksella – Cannelinin sanoin kirjastojen sivistysmerkitystä väheksytään. Konkreettisenä merkinä tästä olivat Korde- linin rahaston tuen epääminen Suomen kirjastoseuralta sekä valtionavun vähäisyys. (Can- nelin 1-2/1919, 7.)

Yhtenäistä ja poliittisia kantojakia yhdistävää pyrkimystä edesauttoi se, että kansan sivi- sitys perustui sen lukutaitoon, jota kehitettiin painettua aineistoa lukemalla. Kirjastoissa kirjat olivat pääroolissa, eikä sähköistä tiedonvälitystä tunnettu. Käsitys kirjastopalve-

lusta oli viime vuosisadan alussa yksiselitteinen: kirjoja löytyi avohyllystäkin, mutta kirjastonhoitaja oli ne tarkoin esivalinnut. Vaikka suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsikin kansalaisten sivistystä ja koulutusta myötäilevä ilmapiiri, koki esimerkiksi Helle Cannelin yleisten kirjastojen tehtäväksi toimia lukemisen laadun varmistajina ja kampanjoi niin sanotun huvilukemisen vähentämiseksi. Kuitenkin ilmeni myös epävarmuutta rajanvedosta sivistys- ja huvilukemisen välillä. Esimerkiksi Aarno Malin (1919) pohti dilemmaa artikkelissaan *Tilintekoa kirjastoliikkeestä. Eräs ankara arvostelu*. Artikkelin pohjautui saksalaisten ja ruotsalaisten kirjastoammattilaisten ajatuksiin siitä, minkälaisia kirjoja yleisen kirjaston olisi tarjottava. Saksassahan kirjavalinta oli äärimmäisen tarkkaa, huvilukemista ei pidetty kirjastokelpoisena. Sivistyskirjastoihanne asettui kansankirjastoihanteen yläpuolelle, ja siellä ilmeni myös angloamerikkalaisen kirjastofilosofian vastustusta. Malinin kanta oli, että koska kirjastolaitos ei voi ryhtyä ohjelmoimaan, seuraamaan ja arvioimaan kunkin kansalaisen kypsymistä sivistyneeksi yksilöksi, oli suomalaisen yleisen kirjastoliikkeen oltava tyytyväinen siihen, että kansan lukutaito pysyy yllä – vaikkapa sitten tuolla parjatulla huvilukemisellakin. Yhteenvetona Malin toteaa, että suomalaisen yleisen kirjaston toimintaperiaatteet eivät hänen mielestään ole liian hölläkätiset, mutta myöntää ratkaisujen olevan vaikeita eikä tuntevansa toimialan kenttää tarpeeksi. (Malin 3-4/1919, 43-48.)

Tutkimusaineistoni perusteella kirjastoaatteellista kaksijakoisuutta ilmeni 1920-luvulla suhtautumisessa Yhdysvalloista lähtöisin olevaan käytännölliseen, kansaa lähestyvään ja yleiseen kirjastoideaan ja saksalaiseksi nimettyyn, klassista sivistystä suosivaan ja elitistisempään kirjastoihanteeseen, taulukko 2A. Nämä kaksi eri kirjastofilosofiaa vaikuttivat laaja-alaisesti Suomen kirjastokehittämisessä juuri herkässä vaiheessa, kun suomalaista kirjastomallia lähdettiin rakentamaan. Aineistoni perusteella kirjastoihanteiden ristiriita Suomessa näkyi pitkälti yksilönsisäisenä:

Helle Cannelin (1925) pohti kirjoituksessaan *amerikkalainen ja saksalainen kirjastohenki* valtamerentakaisen ja saksalaisen kirjastofilosofian hyviä ja huonoja puolia: pohjimmiltaan hän suosi yhdysvaltalaisia. Tuolloin Cannelin luonnehti tilannetta:

Kirjastohengellä tarkoitetaan tässä kirjastotoimen johtavia periaatteita ja tarkoituspäriä, jotka käytännössä ilmenevät erilaisina toimintamuotoina ja menetelminä.

Yhdysvalloissa katsottiin, että kirjasto kuuluu kaikille, ja siellä on oltava nopeasti avo- hyllyistä saatavilla eri erikoisalojen tietoa sekä kaunokirjallisuutta. Yhdysvalloissa kehi- tettiin myös helppokäyttöisiä kirjastoteknisiä ratkaisuja, kuten kaikkiin kirjoihin ulottuva kymmenluokitus. Toisin oli Saksassa, jossa *elämänpiiriluettelo* oli kirjastonhoitajan takana: lainaajat ohjattiin luettelon viitoittamana valitsemaan kirjastosta sellaisia kirjoja, joiden arveltiin sopivan heille, esimerkiksi sen perusteella tekivätkö he tehdastyötä vai saivatko elantonsa maanviljelystä. Avohyllyjärjestelmä ei tullut kysymykseen, koska sil- loin lainaaja ei olisi tullut kosketuksiin häntä valistavan kirjastonhoitajan kanssa. Helle Cannelin kyllä arvosti saksalaista periaatetta hankkia kirjastoihin vain sielullisesti kehit- tävää kirjallisuutta, mutta hänen mukaansa *eri ihmiset muodostelevat sieluja eri tavalla*, eikä hän uskonut Suomen kansan luonteen taipuvan pelkästään sielukkaan kaunokirjali- suuden lukemiseen, vaan tarvitsevan paljon myös käytännön tietoa, kevennettynä hyvän- laatuksella ja esivalitulla viihteellä. (Cannelin 8 /1925, 213-216.)

Huvilukemisen, kaunokirjallisuuden ja käytännön tietouden välinen rajanveto voi viittau- tua myös Suomeen harvinaisena kielialueena ja kansakuntana, joka hakee paikkaansa suomenkielisenä sivistysmaana. Suomenkielistä kirjallisuutta ei ollut siinä määrin ole- massa kuin eurooppalaisilla sivistyskielillä kirjoitettua. Uudet, kansakouluikäiset suku- polvet tarvitsivat yleisen kirjaston tarjolla olevaa aineistoa lukemaan opettelussa. Kansa- laiset tarvitsivat lisäkoulutusta ja ammatillista, äidinkielellä kirjoitettua tietoa. Tutkimus- aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että suomalaiset kirjastokehittäjät hakivat saksalai- sen ja yhdysvaltalaisen kirjastohengen parhaat puolet yhdistävää kompromissia. Aate- historian tutkimuksen viitekehyksessä, vaikutemalliin viitaten suomalainen kirjastoate haki ja sai vaikutteita kahdesta kirjastoihanteesta sekä analysoi ja puntaroi niitä huolella; taulukko 2A. Suomessa oli vastattava kysymykseen siitä, minkälainen kirjastomalli meillä kansallisesti parhaiten palvelee.

Taulukko 2A

Saksalainen kirjastoihanne	Yhdysvaltalainen kirjastoihanne
Eliittijohtoinen toiminta	Kansalaislähtöinen toiminta

5.1.2 Keskusjohtoisuus 1920-luvulla

Keskuskirjastoa ja kirjastoalan keskusjohtoisuutta koskevia kirjoituksia oli aineistossa eniten 1919-1929. Sadan vuoden takainen aika on ollut merkittävä yleisten kirjastojen

kannalta, ja tuon ajan vaikuttajien käsitykset toimivat perustana myöhemmällekkin vuosisatansa kirjastoaatteelliselle ideologialle. Niinpä vuosi 1919 antaa hyvän lähtökohdan tälle tutkielmalle, vaikkakaan tutkielmassa ei pyritä väittämään suomalaisen kirjastoatteen syntyneen tuolloin. Yleisen kirjaston suuntaviivoja hahmoteltiin, tavoitteena oli organisoida kirjastolaitos keskusjohtoisesti ja malleja keskuskirjastolle haettiin Suomen ulkopuoleltakin; erityisesti Länsi-Euroopasta. Yleisen kirjaston keskitetty organisaatio vasta haki muotoaan: innovoitiin ennestään tuntematonta palvelua vallitsevaan tyhjiöön. Virallistettu keskusjohtoisuus olisi edellyttänyt valtion tukitoimia tarkalla lainsäädännöllä ja rahoituksella. 1920-luvulle tultaessa Suomen kirjastoseura kuitenkin, osittain taloudellisten realiteettien ajamana, tiivistyi yhteistyötään Kansanvalistusseuran kanssa. Tämä näkyi myös Kirjastolehden nimen muutoksena vuonna 1921, jolloin nimeksi tuli Kansanvalistus ja kirjastolehti

Keskusjohtoisuus-teeman kirjoitukset 1920-luvulla Kirjastolehdessä sekä Kansanvalistus ja kirjastolehdessä viittaavat siihen, että kaksijakoinen erimielisyys kirjastoalan keskusorganisaatiosta syntyi kirjastoammattilaisten ja kansanvalistusseuran aktiivien välille. Tähän tutkielmaan kootussa aineistossa on analysoitu kirjastoammattilaisten näkemyksiä tilanteesta 1920-luvulla, ja luvussa 3 viitataan Niilo Liakan voimakkaaseen vaikutukseen kansanvalistusaatteen puolestapuhujana, erityisesti kirjastoalan sisäistä keskusjohtoisuutta koskien. Vaihteleva ja ristiriitainen suhde Kansanvalistusseuraan leimasi kuitenkin Kirjastoseuran toimintaa pitkään. Esimerkiksi Aarno Malin (5-6/1919, 74) luonnehti suhdetta väkinäiseksi ja epäonnistuneeksi – ja seurojen liittoa jopa *siamilaisiksi kaksosiksi*.

Vuoden 1919 Kirjastolehdessä 5-6 Malin kritisoi vapaata sivistystyötä jonkinlaisesta kaappausyrityksestä. Hän kammoksuu ehdotusta, että *vapaan kansanvalistustoiminnan* edustajat kuitenkin johtaisivat valtion tukemaa kirjastotoimintaa, tällöin ei Malinin mukaan syntyisi yleisiä kirjastoja, vaan kirjastot palvelisivat ensisijaisesti kansanvalistustoimintaa sen alaisuudessa. Malin haluaa nähdä kirjastolaitoksen ja sen tulevan keskusjohdon omana erillisenä yksikkönä, jonka ensisijainen missio on tarjota kirjallista sivistystä *kaikille*. Tällöin Malinin mainitsema *itsenäinen kirjastoliike* toimisi tasa-arvoisena kumppanina vapaalle sivistystyölle, jonka piirissä ovat harrastajat ja ohjaajat olisivat terve-

tulleita yleiseen kirjastoon. Malin siis arveli, että Kansanvalistusseuran johtaessa keskusjohtoisesti kirjastoja niiden asiakaskunnasta eroteltaisiin nuorisoseurojen tai työväenopistojen palveluja käyttävät väestöryhmät etusijalle. (Malin 5-6/1919, 69-74.)

Myös Helle Cannelinin (1919) mielestä kirjastonhoitajan pätevyys kelpuutti haltijansa toimimaan myös vapaan valistustyön päällikkönä, ei suinkaan alaisena. Cannelin kannusti koko kirjastonhoitajien ammattikuntaa arvostamaan itseään, tuomaan ääntään esille kirjastoalan parhaimpina asiantuntijoina eikä hiljaa hyväksymään toimimista vapaan kansansivistystyön sivuhaarana. Keskusjohtoinen organisaatio olisi Cannelinin esityksen mukaan järjestänyt *kirjastoväen ammattikoulutuksen*, sekä *kirjastotilaston*, joka olisi kerännyt keskitetysti tietoa yleisten kirjastojen tilasta ja nostanut niiden tasoa esimerkiksi pakollisten toimintakertomusten avulla. Kansanvalistusseuran sijasta keskuskirjasto olisi sopinut esimerkiksi opetusministeriön alaiseksi. (Cannelin 5-6/1919, 75-82.)

Artikkelissaan *Kirjastolakikysymys* Cannelin (1926) toivoi *kirjastoaatteen voittavan*, siten ettei yksittäisten henkilöiden tarvitsisi mittelöidä siitä, kenen ideologiset näkemykset ovat parhaat ja johtamiseen sopivimmat. Tässä vaikuttaisi siis olevan taustalla Cannelinin käsitys tai vähintään toive siitä, että kirjastoaatteella on jonkinlainen olemus, joka näkyy kollektiivisena tietoisuutena siitä, minkälainen toiminta aatetta parhaiten edistää. Cannelinin kanta oli, että kirjastoalaa oli arvostettava itsenään, eikä se voinut olla jatkuvasti vain yksi osa laajasta opetus- ja sivistystoimialasta. Kirjastonhoitajan ja kansakoulunopettajan toimet sisällytettiin tuohon aikaan usein toisiinsa, joten kirjastonhoito omana ammattinaan jäi helposti tärkeysjärjestyksessä myös opetustoimen varjoon. (Cannelin 6/1926, 138-145.)

Helle Cannelin jatkoi, että kirjastojen valtionavustusten määrää ja saantiehtoja olisi nyt korkea aika tarkastella ja määritellä. Cannelin kirjoitti myös oppivelvollisuuslaista, joka paitsi tukee kirjastoaatetta tai kirjastoasiaa, myös on tavallaan sille vihollinen, koska sivistykseen tarkoitettuja varoja ei riitä toiminnan joka osa-alueelle. Cannelin kuitenkin muistutti, että kouluopetus tarvitsee rinnalleen hyvin toimivia, ammattimaisesti johdettuja ja järjestettyjä yleisiä kirjastoja. Cannelin ei toki ollut yksinään asiaansa ajamassa, vaan valtion kirjastotoimikunnan tuki oli hänen takanaan. Eduskunta oli kirjastoasialle osoittanut myös suopeutta ja rahoitustakin oli järjestynyt. Rahantarve on kuitenkin jat-

kuva, kirjoitti Cannelin, ja mainitsee jälleen keskuskirjaston – jonka hän toivoi toteutettavan siten, että sen perustaminen Suomeen tulisi asetuksella säädettäväksi. (Cannelin 6/1926, 138-145.)

Toinen ristiriita, joka jakoi keskusjohtoisuuden ideaa, oli maaseudun ja kaupunkien kirjastojen eriarvoisuus – esimerkiksi opetusministeriö puolsi maakuntakirjastojen perustamista tätä kuilua kaventamaan. Artikkelissaan *Valtion kansalaiskirjastotoimen järjestämisestä* Juho Kemiläinen totesi ensin, että valtio on luvannut jo paljon hyvää, ja kirjasto toimi harppaa Suomessa ison askeleen, mikäli lakiehdotuksen lupaukset toteutuvat. Näitä oli käsitelty vuoden 1925 kirjastokokouksessa. Kemiläinen kuitenkin kritisoi keskuskirjastosuunnitelman pirstaloimista. Maan kirjastoammattilaisten mielestä Suomi tarvitsi yhden johtavan keskuskirjaston, eikä esimerkiksi pieniä, alueellisia kirjastotoimintaa johtavia keskuksia. (Näitä olisivat maakuntakirjastot). Myös kirjastotoimen tarkastaminen olisi suunniteltava koko maassa keskusjohtoisesti. Taloudellisiin syihin oli valtion taholta vedottu, mutta Kemiläinen muistutti, että maakuntakirjastojen kehittäminen vie varoja aivan samoin kuin mahdollinen keskuskirjasto. Samoilla varoilla saataisiin koko maan väestöä tasapuolisemmin palveleva keskusorganisaatio. Kuka keskusorganisaatiota sitten olisi kelvoinen johtamaan – valtio esitti erilaisten järjestöjen edustustoa myös kirjastotoimen johtoon, mieluummin kuin kirjastoalan ammattihenkilöiden. Kemiläinen tähdensi, että muillakin aloilla kunnioitetaan niiden ammattilaisten näkemyksiä, kun valitaan keskusjohtoa ja tarkastajia. (Kemiläinen 6/1926, 134-138.)

Kirjastolaki on tullut voimaan: nyt on toiminnan aika, kuului Helle Cannelinin kannustava otsikko *Kansanvalistus* ja kirjastolehdessä 1929. Lain voimaantulospäivä oli 1.1.1929. Kirjastoliike oli nyt lain turvaamalla pohjalla ja se merkitsi myös valtionavun saamista. Cannelin myös tähdensi, että laki on vain pohja, eikä laakereilla kannata levätä. Kirjoittaja muistutti maakunta- ja keskuskirjastotoiminnan kehittämisen tärkeydestä, koulutuksesta sekä kaikesta tuosta jo kirjastoaatteen ja -liikkeen vuosikaudet korostamasta kirjastoaatteen tunnetuksi tekemisestä. Kaikkien kirjastojen on huomattava kirjastoteknisten välineiden ajantasaisuudesta huolehtiminen. Cannelin toivoi, että nyt koittaa *merkitsevä nousukausi Suomen kirjastotoimen historiassa*. (Cannelin 1/1929,17).

Kirjastoammattilaiset katsoivat itsensä selvästi syrjäytetyiksi aina, kun suunnitelmista kirjastoalan keskusorganisaatioksi haluttiin tehdä totta. Kirjastoate tuntui häviävän sivistys- ja kansanvalistusaatteelle omimmalla maaperällään, eli yleisen kirjastotoimen järjestämisessä. Tässäkin kysymyksessä kirjastoammattilaisten sisäinen henki ilmeisesti oli hyvä, mutta päätoimisesti kirjastoammattilaisena toimivien joukon pienuus saattoi olla yksi syy, miksi yleinen sivistysaate osittain hukutti heidän äänensä. Taulukko 2 B kuvaa tutkimusaineistoni esiin tuomaa kuilua, vastakkainasettelua kahden sukulaisaateen välillä, joka vaikutti olennaisesti keskuskirjastosuunnitelmiin 1920-luvulla.

Taulukko 2B

Kansanvalistusaate	Kirjastoate
Kirjastojen keskusjohto osana toimintaa	Keskuskirjaston itsenäinen johto

5.1.3 Koulutus- ja palkkauskeskustelu 1920-luvulla

Viime vuosisadan alkupuolen kirjastoaatteellinen kasvu Suomessa sai erityistä voimaa siitä syvästä missiosta, jota aikansa tunnetuimmat kirjastoalan henkilöt edustivat ja johon he halusivat perehdyttää yhä useampia aatteensa valon kantajia kouluttamalla heitä kirjastonhoitajiksi. Yleisiin kirjastoihin tarvittiin kirjastoalle koulutettuja, ensisijaisesti kirjastotyöhön motivoituneita ammattilaisia. Koulutustoiminta lähti käyntiin 1919-1920, kun Kansanvalistusseuran kirjeopiston kirjastonhoitajakurssit aloitettiin. Kursseja alkoi johtaa Helle Cannelin, joka tarvitsi oppia ja esikuvia muista maista: näistä tärkeä oli ainakin Tanska. Ensimmäinen kurssi järjestettiin jo syksyllä 1920, ja sen kesto oli kolme kuukautta. Tämä käy ilmi vuoden 1921 ensimmäisestä Kansanvalistus ja Kirjastolehden numerosta, jossa Cannelin julkaisi toimintakertomuksen. Pääsyvaatimuksena kurssille oli mieluiten vähintään ylioppilastutkinto. Pätevien opettajien löytäminen oli luonnollisesti tärkeää, heissä oli tuon ajan kirjastoalan ja kansanvalistusalan vaikuttajia. Rahoitus kursseihin järjestyi Alfred Kordelinin sivistysrahaston kansanvalistusjaoston tuella. (Cannelin 1-2/1921, 10-15.)

Ammattina kirjastonhoitaja ei ollut tuolloinkaan uusi. Uutta oli tähtääminen siihen, että kirjastonhoitajan ammattiin koulutettaisiin, ja siitä tulisi päätoiminen, arvostettu työ. Itsenäisyyden ajan alussa oli kirjastonhoitajan ammatti usein sivutoiminen, monenkin kansakoulunopettajan lähes harrastuksenomaisesti harjoittama. Palkkavertailuakin tehtiin usein juuri kansakoulunopettajiin nähden. 1920-luvulla kirjoittivat esimerkiksi niin Helle

Cannelin kuin Johannes Auerkin Kirjastolehdessä siitä, kuinka koulutusta on kehitettävä, kirjastonhoitajan ammatti on saatava arvoonsa, sitä on voitava tehdä kokopäiväisesti ja palkalla on voitava elää.

Palkkakysymystä kirjastoissa alettiin miettiä samaa tahtia kuin niitä perustettiin. Johannes Auer kirjoitti kirjastoissa työskentelevien palkoista otsikolla Kaupunginkirjastonhoitajien palkat. Yhtenäisyyden ja järjestelmällisyyden puutetta on laajalti. Esimerkiksi henkilöstön kelpoisuusehdoissa ja työajoissa kukoisti mielivaltaisuus, eikä niistä ollut säädetty asetuksilla. Palkat olivat yleensä kuitenkin matalat tuonkin ajan mittapuulla. Kaupungit olivat hieman paremmassa asemassa kuin maaseutu. Naispuolisten kirjastovirkailijoiden kohdalla tilanne oli erityisen huono, kun koulujen opettajattaret olivat parempipalkkaisia kuin kirjastoammattilaiset, samoin jotkin teollisuuden naisvaltaiset alat ja konttorityö. Auer mainitsi, että kirjastoissa työskentelevät yleensäkin ovat uhrautuneet aatteen palvelukseen, tai niin ainakin yhteiskunta on tilanteen tulkinnut. Hän viittasi *kansankirjastoaatteeseen*, jonka nimessä *vapaaehtoinen uhrautuvaisuus* on kääntänyt kirjastoaatteen itseään vastaan. Lainsäätäjä myös on kirjastoväen kokonaan unohtanut tärkeänä sivistyslaitoksena, jossa työskentelevää olisi kiitettävä kunnan palkalla. Auerin (1924) sanoin:

On kitkettävä pois yleisestä tietoisuudesta rahvaan laitos, ”kansankirjasto”, tuo henkinen romukoppa, ja saatava kirjasto viihtyisäksi paikaksi kaikille kansalaisille.

Vastauksena palkkauksen ongelmiin kirjoittaja nimesi ainakin täsmällisen kirjastoalan koulutuksen sekä kirjastoaatteen tunnetuksi tekemisen valtion ja kuntienkin päättäjien suuntaan. Virkamiehiä olisi suorastaan pommitettava kirjastoaatteellisella propagandalla, mietinnöillä ja anomuksilla. Kirjastohenkilöstön keskinäisellä järjestäytymisellä olisi myös syytä ryhtyä omaa asiaa palkan suhteen ajamaan. (Auer 1/1924, 5-9.)

Johannes Auer palasi palkka-asiaan artikkelissa *Kaupunkien kirjastovirkailijain palkkaus*, joka pohjautui Jyväskylän kirjastonhoitajakokouksessa samana vuonna pidettyyn alustukseen. Palkat olivat minimaaliset. Koska yhteiskunnassa on käsitys, että kirjastotyö ei ole kunnan työtä, vaan *puolifilantrooppista yhteiskuntatoimintaa*, on se sugeroinut alan ammatinharjoittajat ajattelemaan samoin. Auer jatkaa, että yleisten pätevyysvaati-

musten puutteessa on kirjastojen toimii hyväksytty lähes jokainen, joka toimen on vastaanottanut. Kirjastoammattilaisten kirjava tausta ja puutteelliset palkkaperiaatteet saattoivat aiheuttaa sen, että samaa virkanimeä hoitavien palkat poikkesivat huomattavasti toisistaan. Artikkelissa julkaistiin myös kirjastoalan johtajien esitys joka kirjastoon tulevasta luokittelusta, jonka myötä palkkoja tarkistettaisiin, ja sovitettaisiin kelpoisuusvaatimuksiin. (Auer 6/1924, 16-20.)

Vuosikymmenen jatkuessa ehdotti Cannelin kirjastonhoitajien päätoimien perustamisen sekä heidän palkkaamisensa nostamisen lakisääteisiksi, tai vähintään tekeillä olevan kirjastolain tukevan kirjastoammattilaisten työn näkyvää, rahallista arvostusta. Tällä haluttiin nostetta myös koulutukseen, eli paremman palkan edellytyksenä olisi suoritettu kirjastoammatillinen pätevyys. (Cannelin 6/1926, 143-144.)

Johannes Auerin maininnat kirjastosta, jonka henkilökunta ei täytä laatuvaatimuksia, ja aatteen varjolla uhrautumisesta, viittaavat siihen, että vielä 1920-luvulla kirjastoalan aatteellinen johto ei saanut sanomaansa perille sellaisena kuin he ajattelivat, sen enempää päättäjien kuin alalle valmistuvienkaan suuntaan. Nuoret kirjastoammattilaiset saattoivat olla hyvinkin aatteellisia, mutta samalla pitää uhrautuvuutta sen hyväksi asiaan kuuluvana. Ylempi taho ei todennäköisesti piitannut kirjastoaatteellisesta propagandasta tai nähnyt sitä taloudellisena voimana, ja pienellä palkalla työskentelevät kirjastoammattilaiset eivät aktiivisesti järjestäytyneet vaatimaan parempaa; taulukko 2 C:

Taulukko 2C

Kirjastoaatteellinen tavoite	Kirjastoaatteellinen todellisuus
Kirjastoammatin ja palkan arvonnousu	Uhrautuvuus aatteen puolesta

Opetusministeriö koki vastuunsa sivistysaatteelle ja yleiselle oppivelvollisuudelle epäilemättä tärkeämmäksi. Kirjastoalalla myös kirjastolailta odotettiin paljon – merkitsevää nousukautta, eikä Cannelinin ja aikalaisten aatteellinen toiminta ollut epärealistista, vaan hyvinkin käytännönläheistä. Mahdollisesti kuitenkin kirjastoaatteellinen toiminta verrattuna lainsäätäjiin ja valtiovaltaan on ollut vastausten hakemista hyvin erilaisiin kysymyksiin. Kirjastoalan edustajat odottivat rahaa palkkoihin ja uusiin kirjastoihin, valtiovalta taas kysyi, mistä ja millä keinoin rahat hankitaan.

5.1.4 Kirjastotekninen kehittämistyö 1920-luvulla

Tutkielmani aineistoon sisältyneissä teksteissä 1920-luvulta ei juuri ole erotettavissa vastakkainasetteluja kirjastotekniikkaa koskien. Luokitus ja luettelointi hoidettiin manuaalisesti, tosin järjestelmiä oli useitakin. Erityisesti Yhdysvalloissa kehitettiin kansantajuisia kirjastojärjestelmiä, joita Suomessakin markkinoitiin. Kirjastojen järjestelmät olivatkin yksi olennainen syy siihen, että suomalaiset kokivat varsin yksimielisesti Yhdysvaltain mallin paremmaksi kuin saksalaisen. Kirjastolehden numeroissa noin sadan vuoden takaa on nähtävillä ilmoituksia ja mainoksia erilaisista luettelo- ja korttijärjestelmistä. Näitä toimittivat ja myivät kirjastoille esimerkiksi Suomalaisen kirjallisuuden seura ja Kansanvalistusseura. Kotimaassa keskusteltiin ehkä enemmän siitä, mitä kirjojen nimiölehdille kynällä merkittiin, kuinka arvokkaita kirjasidoksia kohdeltiin ja minkälainen merkintä oli nopeaa sekä kirjaston käyttäjälle selkeää. Kokoelmien kasvaessa oli kuitenkin välttämätöntä kokeilla, kehittää ja soveltaa näppärää kirjastotekniikkaa Suomen oloihin.

5.2 Keskustelu Kirjastolehdessä 1980-luvulla

Tutkielmani toisen vuosikymmenen alussa Kirjastolehdessä keskusteltiin kirjastoaatteesta, osumia kirjastoaatteeseen jo otsikoissa oli eniten kolmesta tutkimastani vuosikymmenestä. Se nähtiin toisaalta vahvana pontimena kirjastokehitykselle, toisaalta vanhanaikaisena ja kaavoihin kangistuneena jäänteenä menneisyydestä. Tämän alaluvun aliluvuissa käsitellään 1980-luvun keskustelut kunkin neljän teeman mukaan.

5.2.1 Kirjastoaatteellisuus yleensä 1980-luvulla

Vuosi 1980 oli erityisesti kirjastoaatteen vuosi siitä syystä, että Suomen Kirjastoseura täytti 70 vuotta. Kirjastoaatteen tilasta ja puolesta virisi tuolloin runsas keskustelu Kirjastolehdessä. Esimerkiksi Kirjastoseuran tuolloinen puheenjohtaja Tellervo Koivisto (1980) kirjoitti Kirjastoseuran *tavoiteohjelman* julkaisemisen yhteydessä pitkän artikkelin, jossa mietti kirjastoaatteen olemusta sekä sen suhdetta käytännön toimiin yleisissä kirjastoissa. Koivisto erotti aatteessa henkisen puolen ja käytännön toiminnan. Koivisto halusi tehostaa kirjastoammattilaisten yhteistyötä, jotta kirjastoaatteen sisältö ja olemassaolo määriteltäisiin selvästi. Kirjoittaja haki kirjastoaatteellista yksimielisyyttä, jonka voisi integroida uuteen tavoiteohjelmaan. Yleisellä kirjastolla hän näki monta tehtävää,

kuten esimerkiksi lukemisharrastus, viestintä, tietopalvelut ja ihmisten kasvattaminen. Koivisto (1980) asetti kysymyksiä, jotka esitän tiivistetysti alla:

- mikä aatteen olemus on?
- mihin aate velvoittaa?
- mitä aate vaatii nykyisessä ja ennakoitavassa yhteiskuntatodellisuudessa?

Koivisto arveli, että *kirjastoaate on pölyyntynyt*. Toimeliaita kirjastoammattilaisia riittää, mikä on arvostettavaa, mutta tämänhetkisen tavoitteenasettelun haasteita olisivat kirjastoaatteellisten äärilaitojen, pragmaattisen tai aatefilosofien, yhteisnäkemykset ja sovinto. Muutoin *ulkopuoliset tahot* alkaisivat määritellä kirjastolaitoksen kehitystä. Koivisto kaipaava modernin kirjastoaatteen asettamista *laajempiin yhteyksiin*, ja hänen mukaansa perinteiset kirjastoaatteelliset sisällöt ovat lähes *idyllinomaisia*, ja teknologinen kehitys on nopeudellaan ohittanut ne. (Koivisto 3/1980, 108-111.)

Uuden tavoiteohjelman suhdetta kirjastoaatteen nykytilaan käsiteltiin Kirjastolehdessä samana vuonna esimerkiksi Seppo Verhon kokoamassa artikkelissa, jossa hän oli pyytänyt kaikkiaan kuutta kirjastoammattilaista kommentoimaan ohjelmaa, joka ingressin mukaan ei ollut lopullisesti kirkastunut. (Verho 3/1980, 112.) Tässä joitakin esimerkkejä kommentteista:

1. Kirjastoaatetta lietsomalla (Heikki Poroila 1980) toivottiin yleisen kirjaston yhteiskunnallisen arvostuksen kohoavan. Myös kirjastoväen ammattiylpeyttä tulee Poroilan mukaan kohottaa, molemmissa *uupumattomalla propagandalla kirjasto maailman ulkopuolella*.
2. Olli Tuuteri (1980) puolestaan otti erityisesti esille kirjastoalan koulutuksen kehittämisen tulevaisuuden tarpeita vastaavaksi.
3. Maija Berndtson (1980) korosti kirjaston käyttäjälähtöisyyden kehittämistä, asiakastuntemuksen lisäämistä sekä toi esiin uudenlaisen aineiston ottamisen kirjastoon. Viihdekirjallisuuskeskustelun tilalle oli tullut videokeskustelu.

Kriittisellä kunnioituksella totesi Heikki Poroila (1980) suhtautuvansa Helle Kannilaan (1896-1972), jota on totuttu pitämään kirjastoalan ehdottomana auktoriteettina. Poroilan artikkeli perustuu Kannilan tekstien tutkimiseen sekä Hilikka M. Kaupin hänestä kirjoittamaan kirjaan Helle Kannilan elämänpuut. Luettuaan kirjat hän kävi myös mielikuvituksesta dialogia Kannilan kanssa. Poroila pohdiskeli, mistä kirjastoate rakentuu eri ihmisten mielessä. Kirjastolaitoksemme ainoaksi pyhimykseksi luonnehtimansa Kannilan, ja kaiketi myös hänen aikalaistensa kirjastoateelliset ajatukset saattavatkin näyttäytyä Poroilalle omien sanojensa mukaan hieman lässähtäneenä *normikokoelmana*:

Meille, nuorimmalle elävälle kirjastonhoitajapolvelle on tarjottu vuosikymmeninä hioutuneita aatteellisia itsestäänselvyyksiä enemmän kuin on vaadittu omaa ajattelua, omia aatteellisia ratkaisuja. On nähty, ettei se riitä.

Keskustelussa – jossa Poroila siis sekä kysyy että vastaa itse – pohditaan Kannilan omaa poliittista suuntautumista, ja kirjoittaja tulkitsee hänen ajatelleen ei-sosialistisesti, oikeudenmukaisesti sekä tuominneen terrorismin ja julmuudet ja kannattaneen sananvapautta. Poroilan kriittisessä arvioissa tulee esille, että kirjasto ei voi pitää epätieteellistä aineistoa kokoelmissaan vain sananvapauteen vedoten. Kannila oli johdonmukainen idealisti, mutta hänen puolueeton kirjastonsa sekä täydellinen sensuurin välttämisenä on kirjoittajan kritiikin mukaan vain pyrkimys, kirjastoateellinen ihanne, joka ei toteudu. (Poroila 7-8/1980, 366-371.)

Arvostettavaa oli, että Kannila vaati korkeaa laatua kirjastossa työskentelevien koulutuksessa. Kirjastot eivät ole suojatyöpaikkoja, Kannilan (1937) Kansanvalistus ja kirjasto-lehdessä julkaistun tekstin mukaan: *Ei meillä ole hyötyä kilteistä tytöistä ja pojista, jotka hyväntahtoinen setä tai täti on kehottanut toimiin pyrkimään*. Poroila yhtyi käsitykseen ja muistuttaa kirjastoalalle koulutettavien oikeudesta kunnan opetukseen. Kirjoittaja arvosti Kannilaa, leiskuvasta aatteellisuudestaan huolimatta, myös realistisena kirjastojen kehittäjänä. Poroila ei halunnut pyhittää Kannilaa, vaan piti tämän elämäntyötä kestävä kirjastoateen valaisemana, josta 1980-luvulla oli pyrittävä erottamaan tuo olennainen ja kestävä aines. (Poroila 7-8/1980, 366-371.)

Markku Turunen vastasi Heikki Poroilalle. Kirjastonhoitaja ei voi nyky maailmassa valita auktoriteettina kirjastoon pelkkää ”oikeaa” tietoa, sillä hän ei tiedä eroa tiedon ja epä tiedon välillä. Hän vetoaa kirjaston käyttäjän, tavallisen kansalaisen, oikeuteen ja haluun

löytää tietoa, joka ei ole kirjastonhoitajan ennakolta tuomitsemaa. (Turunen 10/1980, 446.)

Yleisesti ottaen kirjastoaatteelle kaivataan yhtenäisyyttä, näkyvyyttä ja lujitusta 80-luvun alussa. Anneli Rasila toivoi tulevaisuudessakin kirjastoilta kirjastohenkeä: inhimillisyyttä, ei liikaa koneisiin keskittymistä eikä itsepalvelupaikaksi päätymistä. Rasila toi esiin myös koneiden ja sähköistämisen ekologiset haitat. (Rasila 9/1980, 395.) Kirjaston teknistymisen haittoja ja hyötyjä pohtivat muutkin, mutta uskoa tietojenkäsittelyn mahdollisuuksiin elävöittää työn sisältöä esiintyi myös (Tuormaa 7-8/1980, 362).

Jussi Tuormaa kirjoitti yleisen kirjaston myöhästymissakkojen perinnän viittaavan kirjastoaatteen rappioon. *Sakkojen*, maksullisten sanktioiden käyttö yleisessä kirjastossa johti aatteelliseen rappioon ja kaikenlaiseen kyräilyyn niin kirjastojen henkilökunnan kuin yleisönkin kesken. Mielenpitoaan Tuormaa perusteli esimerkiksi sillä, että maksujen kerääminen komeilla kassakoneilla tekee kirjastoammattilaisista varakkaamman vähemmistön etuja puoltavia, omia asiakkaitaan eriarvoistavia byrokraatteja. Pahinta on, jos palauttamatonta aineistoa peritään ulosoton keinoin. Kirjoittaja näyttäytyy tekstissään sinänsä hyvää tarkoittavana, tavallisen kansanhimisen etua puoltavana ja vapaata tiedon jakelua kannattavana kirjastonhoitajana. (Tuormaa 12/1981, 569.)

Tuon ajan tekstiaineistossa näkyy viitteitä siitä, että vanhan ajan kirjastoaatetta kaivataan, ehkä vuosisadan alun tilanne myös koettiin esimerkillisenä ja menetettynä, puhtaan kirjastoaatteellisenä menneisyytenä. Esimerkiksi Anneli Perälä (1985) löytää kirjastoaatteellista paloa vastikään itsenäistyneestä Suomesta, mutta nykytilanne ei ilmeisesti ole kirjastoseuralaisten keskuudessa enää niin tulisieluin. Jatkuvaa kamppailua käydään edelleen kirjastojen saamista valtionavuista, ja tämä vaatisi enemmän pontta yleisten kirjastojen ammattilaisilta. (Perälä 1/1985, 3.)

Kirjastohenkilöstön oli pakko alkaa hankkia myös tietämystä automaattisen tietojenkäsittelyn käytöstä kirjaston arkityössä sekä tiedon organisoinnissa. Tavoiteohjelman puitteissa etsittiin myös modernia kirjastoaatetta. Moni kirjastoammattilainen pohti, miten kirjastoaate sopii tietoyhteiskuntaan. Humanismin, ja teknologian välillä nähtiin raja-aita, taulukko 2D alla, ja perinteisen kirjastoaatteen koettiin olevan osittain vanhanaikainen.

Toisaalta siinä nähtiin todellinen kirjojen ja kirjallisen sivistyksen kunnioitus, ajalta, jolloin tietoyhteiskunta ja nopeat viestintävälineet siinsivät tuntemattomassa tulevaisuudessa. Kirjastoaatteellisen, ajattoman keskustelun piirteitä on näkyvissä raha-asioissa: valtionapujen saaminen oli ollut kovan työn takana 1920-luvulla, ja 1980-luvulla tilanne oli vastaavanlainen. Toisaalta esimerkiksi kirjastojen perimät myöhästymismaksut saatiin kokea jopa aatteellisena rappiona ja demokratian häviönä.

Taulukko 2D

Henkinen, historiallinen kirjastoate	Moderni kirjastoateellinen käytäntö
Perinteinen sivistys, humanisuus	Tietoaiteiston rajaton kasvu, kirjastotekniikka ja sen rahoitus

5.2.2 Kirjastoalan keskusjohtoisuus 1980-luvulla

Martti Blåfield (1981) totesi: 70 vuotta keskuskirjaston suunnittelua. Jo ennen itsenäistymisen alkua kansanvalistus- ja kirjastoalan toimijat ajoivat kirjastoalan keskusjohtoisen organisoitumisen asiaa. Kaukopalvelu, kokoelmaa kartuttava vapaakappaleoikeus ja kirjastoammattilaisten koulutus olisivat tulevia, tarpeellisia toimintamuotoja. Myös luetteloinnin keskittäminen olisi suotavaa. 1920-luvulla eduskunnan Sivistysvaliokunta esitti, että keskuskirjasto olisi tulevaisuudessa *hyödyllinen apuneuvo kirjastotoiminnan edistämisessä*. Vuonna 1928 kansankirjastolain puitteissa saatiin kirjastotoimelle keskushallinto, mutta *kirjastoverkon kokoavaa keskuskirjastoa* ei perustettu. Maakuntakirjastotoiminta kuitenkin vakiintui vähitellen. Valtakunnallinen yleisten kirjastojen keskuskirjasto perustettiin 1981. Lähteinään kirjoittaja käytti muun muassa vanhoja Kirjastolehtiä. (Blåfield 2/1981, 69.)

Toiminta alkoi uudessa keskuskirjastossa, muotoili Seppo Verho otsikkonsa kesällä 1981. Huhtikuun ensimmäisenä tuona vuonna toteutui monien kirjastoammattilaisten pitkäaikainen tavoite, ja artikkelissa kerrotaan perustavasta neuvottelukokouksesta. Yleisten kirjastojen keskuskirjaston tehtäviksi oli määritelty:

- muodostaa valtakunnallisesti edustava kirjakokoelma, ensisijaisena kaunokirjallisuus ja yleistajuinen tietokirjallisuus ja kokoelman kaukolainausta koko maahan
- tukea ja kehittää maakuntakirjastotoimintaa

- hankkia kirjastotoimintaa käsittelevää kirjallisuutta ja muuta aineistoa.

Verho jatkoi, että odotukset keskuskirjastolle ovat suuret, laajennuksia ja esimerkiksi varastokirjaston perustamista toivotaan. Helsingin kaupunginkirjasto oli keskuskirjaston koti, ja sen johtaja Sven Hirn (2/1981, 45) piti jo saadun lakiasetuksen määräämiä perustehtäviä haasteellisina, ja hyötyä muulle Suomelle jopa vaatimattomana. Tehtävien laajentaminen vaatisi valtionavun korottamista ja myös toiminnan lakiasetuksen muuttamista. Kokouksessa päästiin yksimielisyyteen kaukolainatoiminnan käytännöistä: pyynnöt kierrätetään maakuntakirjastojen kautta, ja keskuskirjasto on *vaikeiden kaukolainapyyntöjen selvityskeskus*. Maakuntakirjastoille näin lankesi ensisijainen vastuu alueensa yleisten kirjastojen kirjakokoelmien kattavuudesta. (Verho 6/1981, 292-293.)

Helle Kannilankin ajoista tuttu maakuntakirjastomalli oli jo juurrutettu Suomeen, mutta nyt keskuskirjasto aloitti Helsingissä. Maakuntakirjastot olivat myös edelleen tärkeitä. Keskuskirjaston rooli jäi ehkä etäiseksi. Tehtävä koettiin jopa velvoittavaksi ja rahoitus puutteelliseksi. Keskuskirjaston alkuaikojen tärkeimpiä tehtäviä oli kaukopalvelutoiminta. Poliittiset ristiriidat eivät tutkimusaineiston kirjoitusten perusteella enää aiheuttaneet esteitä keskusjohtoisuudelle, mutta rahoitusta moitittiin jo toiminnan alkaessa vajavaiseksi. Kun keskuskirjasto lopulta perustettiin, puuttui yleiseltä kirjastolta Kannilan kaltainen aatteellinen johtohahmo, ja yhteiskunta oli muutenkin muuttunut huomattavasti. Kirjastoammattilaisuus sekä kunnallinen kirjastotoimi olivat kuitenkin vakiintuneet 1980-luvun Suomessa, eikä mainittavia kirjastoalan sisäisiä ristiriitoja aineistosta erottunut keskuskirjaston suhteen. Olennaisena erona 1920-lukuun oli, että Kansanvalistusseura ei ollut ainakaan näkyvällä tavalla enää mukana keskuskirjastohankkeessa.

5.2.3 Koulutus- ja palkkauskeskustelu 1980-luvulla

Kirjastolehden keskusteluissa 80-luvulla tuli esille humanin, laajan yleissivistyksen omaavan kirjastoammattilaisen ja kirjastojen tietokoneistamisen vaatiman ammattitaidon välistä vastakkainasettelua. Esimerkiksi Sven Hirn (1983) kannatti kulttuuripersonallisuuksien suosimista kirjaston henkilövalinnoissa, näille vastakkaisena hän näki *kolmen aineen virkamiehet*. Kirjastoalalle hakeutui Hirnin mukaan humanisteja ja kirjallisuustieteilijöitä muiden tieteenalojen ja poikkitieteellisyyden jäädessä vähemmistöön. Toisaalta koneistamisen arveltiin nielevän kirjastojen rahoitusta, kirjakokoelmien ja luultavasti

myös kirjastolaitoksen humaaniuden kustannuksella. Hirn viittasi myös kirjastojen rahoitukseen, ja toivoi yleiselle kirjastolaitokselle sen käyttäjistä koostuvaa tukiyhdistystä hie-
man urheiluseurojen malliin. (Hämäläinen 2/1983, 49-51.)

Tutkielman toisella vuosikymmenellä 1980-luvulla oli kirjastoalan yliopistollinen koulu-
tus vakiintunut. Tampereen yliopistosta saattoi valmistua kirjastonhoitajaksi, työpaikkoja
kunnissa oli hyvin tarjolla – mutta uutta oli nyt se, että koulutuksen käynyt väki ei aina
katsonut saavansa kunnallisen kirjaston hoitajana vastinetta koulutukselleen, eikä myös-
kään kilpailukykyistä palkkaa. Kirjastoalan kandidaatit ja maisterit työllistyivät mielel-
lään esimerkiksi virastokirjastoihin. Seppo Verho puhui kirjastonhoitajien *aivovuodosta*.
Tampereen yliopistolla oli kirjastonhoitajiksi opiskeleville ollut käytössä A-linja yleisiä
kirjastoja varten ja B-linja niille, jotka halusivat erikoistua informatiikkaan. Tosin aiem-
min 1980-luvulla linjat oli lopetettu, mutta alan ihmisten tietoisuuteen jaottelu oli iskos-
tunut. (Verho 11/1984, 539-541 & 546-547.)

Tuula H Laaksovirta ruoti koulutusta kysymällä: Mihin kirjastonhoitajien koulutus täh-
tää? Hän loi katseen vuoteen 2025, jolloin kirjastot kirjoitushetken nykymuodossa ovat
ehkä lakanneet olemasta, ja toivoi kirjastonhoitajien koulutuksen antavan vahvan am-
matti-identiteetin tuohon tulevaisuuteen. (Laaksovirta 11/84, 542-545.)

Kirjastoalan keskiasteen koulutus aloitettiin 1980-luvulla. Vastavalmistuneet kirjasto-
merkonomit tekivät julkilausuman 1986, koska toimenkuvat olivat epäselviä, palkkaus ja
arvostus huono. Kirjastolehti teki aiheesta jutun, julkilausuma lähetettiin muun muassa
ammattijärjestöille ja koulutuspaikkakuntien kirjastolautakunnille. Koulutuksen käyneet
kokivat joutuvansa yksitoikkosiin tehtäviin. Jos taas kirjastomerkonomi huolehti esim.
neuvonnan tehtävistä – kirjastonhoitajan nimekkeellä miellettyiksi – he eivät saaneet palk-
kaa saman verran. Varsinkin isoissa kirjastoissa merkonomit olivat havainneet kuilun kir-
jastonhoitajien ja itsensä välissä. He luonnehtivat itseään humanistimerknomeiksi, jotka
kuitenkin saivat myös ATK-koulutusta.

Ristiriitaa herätti ehkä myös opiskelu kauppaoppilaitoksissa, joista valmistutaan arvos-
tuksiltaan mahdollisesti hyvin toisenlaisiin työtehtäviin kuin kirjastoalalla. Kuitenkin kir-
jastomerkonomit olivat motivoituneita työskentelemään kirjastoissa – tai voisivat olla –

parempi palkkaus muualla houkuttelee, koulutus saattaa olla yhteiskunnan kannalta va-
jaatehoista. He toivoivat yleisiin kirjastoihin myös elävyyttä, ei *akateemista kuivuutta*.
Toivottiin myös koko kirjastoalan arvostuksen nousua informaatioyhteiskunnassa. (Hak-
karainen 5/86, 236-237.)

Kirjastovirkailijat kunniaan, vaati Hannele Koivunen: vähintään kolmella neljästä kirjas-
ton henkilökuntaan kuuluvasta on oltava kirjastoammattillinen koulutus, ja yhdellä nel-
jästä kirjastonhoitajan kelpoisuus. Viimeksi mainittu tarkoitti käytännössä yliopistossa
hankittua kelpoisuutta. Tekninen kehitys vapauttaa henkilökuntaa rutiinitöistä mielek-
käämpään työhön. Ammattiryhmillä on kuitenkin työnjaollinen kriisi. Kirjastonhoitaja
joutuu pahimmillaan istumaan *valokynän jatkeena* alipalkattuna, ja tiedollinen kompe-
tenssi menee hukkaan, koska tiedonhaku yleisessä kirjastossa on monesti vaatimatonta.
Hoitajien ja virkailijoiden välinen vastakkainasettelu on yleistä. Kun virkailijat alkoivat
olla hyvin koulutettuja, kirjoittaja ehdotti hoitajien virkoja muutettavan virkailijain vi-
roiksi, koska paikkoihin ei usein saada päteviä kirjastonhoitajia. Koivunen piti virkaili-
joiden aseman nostamista sekä jatkokoulutusta alan *kohtalonkysymyksenä*. (Koivunen
9/1986, 377.)

Koulutus- ja palkkauspohdinta runsastui tutkimusaineistossa 1980-luvulla. Kun 1920-lu-
vulla nimikkeet kirjastovirkailija ja kirjastonhoitaja saattoivat olla lähes synonyymejä, oli
80-luvulla haluttu tehdä selvä koulutuksellinen ero kirjastonhoitajien, -virkailijoiden tai
kirjastoapulaisten välillä. 1980-luvulla tuli ajankohtaiseksi järjestää kirjastoalan keskias-
teen koulutus, ja näin luoda myös yleisiin kirjastoihin eri ammattiryhmiä, ja tämän myötä
eritasoisia palkkaryhmiä. Keskiasteen kirjastoalan koulun käyneet olivat useinkin yliop-
pilaita, ja perehtyneet koulussa sekä kirjastoammattiin että kaupallisiin aineisiin. Kirjas-
toalan koulutus ja sen kehittäminen on olennainen osa suomalaista kirjastoaatetta kautta
vuosikymmenien, koska juuri kirjastoammattin arvostus ja näkyvyys kohottaa koko kir-
jastolaitoksen statusta.

Kirjastojen tulevaisuus informaatioyhteiskunnassa oli pohdinnassa jo 80-luvulla (Laak-
sovirta 1984) – ja aivan aiheellisesti 40 vuodessa sen oletettiin muuttuvan paljonkin. Tau-
lukon 2E kuvaavaa kaksijakoisuutta 1980-luvulla ilmeni kirjastoalan koulutuksen kes-
kiaste- ja yliopistotason ammattinimikkeissä ja työtehtävien jaossa. Esimerkiksi kirjasto-

merkonomien julkilausumasta ilmenee, että koulun käyneet kokivat ristiriitaa ja epäsuhtaa koulutustasovaatimuksen, palkkauksensa ja todellisten työtehtäviensä välillä. Toisaalta myös maininnat aivovuodosta kunnankirjastoissa kertovat, että yliopistosta valmistuneet kirjastonhoitajat kokivat hekin olevansa ylikoulutettuja tehtäviensä vaativuuteen nähden.

Taulukko 2E

Kirjastonhoitajaksi yliopistosta	Kirjastovirkailijaksi keskiasteelta
Laaja-alainen kirjastotyö	Yksitoikkoinen rutiinityö

5.2.4 Kirjastotekniikka ja ATK 1980-luvulla

Kun automaattinen tietojenkäsittely alkoi olla arkipäivää, haettiin uusia toimintamalleja. Yksi sellainen oli kirjastorationalisointitutkimus, jonka olivat tilanneet kuntien keskusjärjestöt ja Kirjastopalvelut Oy. Tutkimus kesti 2-3 vuotta, ja siinä haluttiin selvittää yleisten kirjastojen nykytilaa sekä kehittämisedellytyksiä muun muassa työviihtyvyyden parantamisessa. Haettiin myös *normeja kirjastotoimintaan ja sen suoritteisiin*. Kirjastolehden artikkelissa Inkeri Heikkilä, yksi työryhmän kirjoittajista, neuvoo *keskittämään ja käyttämään apuneuvoja*. Tietokantojen ja ATK:n saapuminen vähitellen kaikkiin kirjastoihin vaati uudenlaista, keskitettyä luettelointitoimintaa, ja myös pienet kuntien kirjastot saataisiin rationalisoinnin ansiosta mukaan uuteen aikaan. (Heikkilä 12/1984, 598-599.)

Etsi itse, otsikoi Hannele Koivunen vuoden 1986 tietotekniikkaan keskittyvän Kirjastolehden numerossa. *Kansankirjasto voi kehittyä kansanpätteenä*, ennusti Koivunen ja kertoi, että kunnallisiin kirjastoihin tarvitaan helppoja sovelluksia relevanteista tietokannoista. Vähitellen kirjastossa voi etsiä esimerkiksi ajantasaista lakitietoa yleisen kirjaston tietokannoista. Vuonna 1986 Kirjastoseuran toiminnan painopiste oli tietotekniikan kirjastosovellusten tutkimisessa, ja valtio rahoitti tuona vuonna tietotekniikan kokeiluprojektia. (Koivunen 1/1986, 3.)

Tutkielmani toisella ajanjaksolla, noin 40 vuotta sitten olivat esimerkiksi videonauhut ja CD-ROM uusinta aineistoa, jota alettiin vähitellen hankkia kirjastoihin. CD-ROM tulee kirjastoon. CD-ROM:sta mainitsi Ari Harenko (1986), kertoen sen vertautuvan kirjapainotaidon keksimiseen, ja esimerkiksi tietokirjasarjojen tallentajana se tulee kirjastoille

halvemmaksi. *Romppu* oli aikansa läpimurto, jonka muistikapasiteetti säästäisi kirjastossa hyllytilaa. (Harenko 1/86, 22-26.)

Monien aktiivisten ja johtavien kirjastoammattilaisten kanta ATK:n ja muuhun tietotekniikkaan oli myönteinen. Mutta myös epäilyä esimerkiksi kirjastojen aseman heikkeneemisestä ja pahimmillaan häviämisestäkin esiintyi. Lainaajan tietosuoja sekä tiedon keruun eettisyys herätti ajatuksia. Tietokone rakentaisi *kirjallisen profiilin* jostakusta lainaajasta helposti, mikä *voisi kirjastotyön kehittämisen kannalta olla hyväkin*. Takeita siitä, että tiedot eivät voisi joutua väärin käsiin, ei kuitenkaan ole. (Poroila 7-8/83, 359.)

Osmo Mikkonen (1983) pohti kirjaston muuttumista sekä kirjastorakennusten tarvetta ja käyttökapasiteettia. Kirjasto on perinteisesti ollut kollektiivinen muisti, ja tuon muistiaineiston järjestäjä ja säilyttäjä. Uudet tekniset ratkaisut kuitenkin eivät vaadi enää paljon hyllytilaa, ja ratkaisujen innokkaimmat kannattajat ennustivat kirjastojen häviämistä tosiaikaisen tiedon sijaitessa tietoverkoissa. Mikkonen tunnustautui perinteisen painetun kirjan sekä niitä säilyttävän ja kunnioittavan kirjastorakennuksen ystäväksi:

Näkisin mielelläni tulevaisuuden kirjastotalot kodikkuutta, rauhaa ja elämän kaleidoskooppista rikkautta viestivinä.

Mikkosen artikkelissa on kuvia sekä muinaisen munkin lukupulpetista että uusimmasta tietoterminalista, jonka ääressä kirjastoammattilainen työskentelee. Molempien ympärillä on – ehkä enteellisesti – vain vähän painettuja kirjoja. (Mikkonen 11/1983, 524-526.)

Kirjastonhoitaja Ritva Väliäho esitteli Valkeakosken tulevaisuuden suunnitelmia otsikolla Kunnallinen tietokeskus. 80-luvulla tehdyssä *kirjastorationalisointitutkimuksessa* suositellaan kirjastolaitosta kunnan tietokeskukseksi, jonka palveluita käyttävät kunta- ja viranhaltijat. Kirjastolle Väliäho näki tämän myötä hienot mahdollisuudet edistää kunnallista demokratiaa. Tuolloin Valkeakoskella tehtiin haastattelututkimus, jolla kartoitettiin eri hallintokuntien tiedontarpeita ja tiedonhakumenetelmiä, sekä haluttiin markkinoida kunnallista kirjastoa ja sen tietopalvelumahdollisuuksia myös kunnan viranhaltijoiden suuntaan. Väliäho mainitsi, että heistä opetus- ja sivistystoimen edustajilla oli kiinteämmät yhteydet kirjastoon kuin muilla. Tulokset vaikuttivat kirjastoammattilaisten kannalta positiivisilta: viranhaltijoilla ei ollut aina aikaa perehtyä ammatilliseen tiedonhakuunsa, eikä koneitakaan hankittu vielä laajalti kaikille. Koneita

pidettiin myös kalliina. Valkeakoskella markkinoitiin kirjaston tiedonhakutaitoja kunnallisten virkamiehien ja luottamushenkilöiden suuntaan aktiivisesti. (Väliaho 1986, 2/62-63.)

Aineistoni mukaan muun muassa kansalaisen tiedonsaantimahdollisuuksien, sekä kirjaston manuaalisten työvaiheiden helpottuminen nähtiin 1980-luvulla teknistymisen ja kirjastoautomaation myönteisinä puolina. Sähköisessä muodossa olevat, fyysiset tallenteet lisääntyivät kirjastoaineistossa. Humaanin, laaja-alaisesti sivistyneen ja kirjoja arvostavan yleisen kirjaston puolestaan koettiin olevan jonkin verran uhattuna, tätä havainnollistan taulukossa 2F. Kirjastot hankkivat 1980-luvulla yleensä tietojärjestelmänsä esimerkiksi silloisesta Valtion tietokonekeskuksen kautta muun julkishallinnon tapaan, ja niitä hallinnoitiin kunnallisten palvelimien kautta.

Taulukko 2F

Inhimillinen, klassinen kirjasto	Rationalisoitu, koneistettu kirjasto
Kirjat aineiston tärkein osa	Välittävän laitteen kautta käytettävä aineisto lisääntyy

5.3 Vapaa sana yleisistä kirjastoista 1980-luvulla

Vaikutelmani Kirjastolehden artikkeleista kautta vuosikymmenten oli, että ne pääasiassa pyrkivät asiallisen, kirjastoammatillisen tiedon välittämiseen. Hieman erilaisena, silti omaan kirjastoaatteelliseen teemoitteluuni sopivana näkökulmana sisällytin tutkimusaineistooni joitakin kirjailija Hannu Niklanderin kannanottoja kirjastoasiaan Kirjastolehdessä 1980-luvulta. Kirjoituksissa on käytetty fiktion, pakinan tai satiirin tyylikeinoja. Tekstit olen teemoitellut muiden artikkeleiden tavoin taulukossa 1B, s. 37.

5.3.1 Kirjastoaatteellisuus yleensä

Kirjastoissa on siirrytty toimimaan asiakkaan ehdoilla, eikä perinteisesti häntä hienovarasesti ohjaten. Tätä *arvonihilismiä* todistaa kirjoittajan mielestä se, että kirjastoihin hankitaan laatukirjallisuuden sijaan *populistisin* periaattein kevyttä kirjallisuutta, kohukirjoja ja viihdelehtiä lainauslukuja varmistamaan, Niklanderin sanoin:

Määrälliset perustelut asetetaan laadullisten edelle.

Hannu Niklander arveli syyn piilevän *huonoa makua nöyristelevässä kirjastokoulutuksessa*, jossa ei opeteta kirjallisuudentuntemusta. Kirjastojen kirjalinnan ja koko yleisen kirjaston päätehtävä on lukemiskasvatus, joka kirjastohenkilökunnan tulisi hoitaa vakuutavasti hyviä kirjoja suosittelemalla. Humanistinen kokonaisnäkemys olisi kyky yhdistellä kirjojen sisältämät tiedot, taidot ja taiteet. (Niklander 5/1983, 225.)

5.3.2 Kirjastotekniikka ja ATK

Teknistymisen osalta Hannu Niklander muun muassa pohti, tuottaako kirjaston teknistyminen *hyötyvehkeitä vai kirjastokerskaa*. Hän toivoi, että kirjastovirkoja, eli suomalaista työtä, rahoitettaisiin kunnissa mieluummin kuin vierasmaalaista tietotekniikkaa. (Niklander 4/1984, 200.)

Otsikolla *Kirjasto ja töllötin* Niklander (1986) otti kantaa kirjastojen lisääntyvään videotarjontaan. Hänen mielestään videolla TV:n ruudulla hyvä elokuva ei pääse oikeuksiinsa. Sen sijaan kunnat voisivat tukea *kunnankinoja*, joissa olisi kunnallinen valkokangas. Kirjoittaja arveli kaupallisuuden tunkevan elokuvaalainaukseen: kirjaston rahoja pitäisi käyttää pääsääntöisesti kirjoihin. Niklander epäili, että yleisön pyynnöstä kirjastoon ostettaisi huonolla maulla valittuja elokuvia, ja myös kirjastoväen elokuvatieteellistä kompetenssia. Niklander peräsi kirjastoväen vastuuta, ei saa astua *karitsana teuraaksi*. Sen sijaan kirjaston on vaadittava kunnalta rahaa ja toimintaedellytyksiä kirjaston kulttuurintarjonnan kehittämiseen. (Niklander 5/86, 245.)

Kirjailija sai vastineen videoaiheeseensa Heikki Poroilalta (1986). Video ei uhkaa kirjan asemaa sen enempää kuin musiikkiaineisto olisi sen tehnyt aikaisemmin. Kuntalaiset voivat nimenomaan videoiden lainausmahdollisuutta, ei niinkään katselupaikkaa. Tosin osa mahdollisesti tarvitsisi katselutilan. Kirjastoammattilaisten kompetenssi ja elokuva-tietämys puolestaan kirjoittajan mukaan kyllä kehittyy. (Poroila 9/86, 420.)

5.3.3 Koulutus ja palkkaus

Hannu Niklander (1983) kirjoitti kirjastojen budjetoinnista, kuntien ja valtion rahoituksen osuuksista siinä. Kunnalle koituvat kirjaston aiheuttamat kulut, kuten henkilöstö- ja kiinteistön huoltokulut, lienevät syynä yleisen kirjaston liian vähäiseen sivistyskirjallisuuden tarjontaan. Kirjoittaja harmitteli koulutetun kirjastoväen arvostuksen puutetta, sekä palkkojen pienuutta:

Mitä romahtaakaan silloin, jos kirjastoväki ei kykene hoitamaan valistusteh-
täväänsä? (Niklander 1983)

Hannu Niklanderin tekstit viittaavat sivistyksen, valistuksen ja kulttuurin arvostukseen. Niitä hän edellyttäisi yleisen kirjaston vaalivan, eikä suosivan populistista aineistoa mis-
sään formaatissa. Hänen suhtautumisensa kirjastojen tilaan 1980-luvulla sopii myös hy-
vin taulukon 2F (s. 57) osoittamaan kirjastoaatteelliseen kaksijakoisuuteen teknistyvän
kirjaston ja klassisen sivistyskirjaston välillä.

5.4 Otteita kirjastoalan verkkokeskusteluista 2010-luvulla

Moni yleisiä kirjastoja ja kirjastoammatillisuutta koskeva keskustelu käytiin verkkoalus-
toilla, kuten Kirjastot.fi:n keskustelupalstalla vielä 2010-luvun alkupuolella. Tämän het-
ken ammatillinenkin keskustelu sen sijaan käydään useimmiten sosiaalisessa mediassa,
kuten esimerkiksi Facebookissa. Muuhun julkiseen keskustelukulttuuriin verrattuna kai-
kenlainen verkkokeskuselu on kuitenkin nuorta. Tutkimukseni sisällönanalyysiin olen
ottanut otteita kahdesta Kirjastot.fi-keskustelupalstalla käydystä verkkokeskustelusta.
Keväällä 2011 syntyi varsin pitkä keskusteluketju, joka käsitteli Yleisten kirjastojen neu-
voston laatimaa kirjastostrategiaa 2011-2016. Yleisten kirjastojen neuvosto (YKN) on
yleisten kirjastojen yhteistyötä koordinoiva ja yhteisiä kannanottoja muodostava elin
(Kirjastot.fi).

5.4.1 Kirjastoaatteellisuus yleensä

Kirjastostrategia 2011-2016 -keskustelun arkistoitu aikaväli on 23.2.2011-4.3.2011. Seu-
raavaksi esittelen supistetun yleiskuvan osasta ketjun keskustelukommentteja.

Kirjastot.fi-keskustelupalstalla, aloitusotsikolla Kirjastostrategia 2011-2016 aloitti Olli
Savonen 23.2.2011. Hän oli pettynyt strategian sisältöön. Kirjoittaja tiivistä sanomansa ja
mielipiteensä siten, että vain kirjastolla on mahdollisuus toimia puolueettomana, ei-kau-
pallisena tiedon jakajana ja välittäjänä, ja esitti vertailuesimerkinä Googlen palvelut ja
toimintaperiaatteet. Nyt Savonen kuitenkin näki kirjaston olevan luisumassa kriitikittö-
mäksi tiedon välittäjäksi. (Savonen 2011.)

Strategiassa esiintyi käsitteitä ja arvoja, muun muassa ennakkoluulottomuus, luotettavuus
ja tasa-arvoisuus. Heikki Poroila (2011) ei kokenut arvoja kovinkaan perusteltuina, eikä
nähty strategialla selkeänä suunnitelmana siitä, kuinka näitä arvoja käytännössä yleisessä

kirjastossa toteutetaan. Kansalaisten tasa-arvoisuus koskien kirjastopalvelujen saata-
vuutta oli hänen mielestään kyseenalaista, kun Suomessa lopetetaan kirjastoammatillisia
vakansseja ja sivukirjastoja. Kirjastot eivät voi olla pelkästään yhteisöllisiä olohuoneita,
kirjoittajan sanoin:

Eihän siinä informaattikkoa tarvita mukavan oleskelu- ja luovuskelutilan tar-
joamiseen.

Keskustelun jatkuessa tuli esille, että Heikki Poroila ja Vesa Suominen kannattavat pe-
rinteistä kirjastoaatetta: kirjastojen perustehtävä on kirjojen ja fyysisten tallenteiden muo-
dostaman kokoelman organisointi sekä lainaaminen. Kirjaston ideana on alun perin ollut
kierrätys. Digitaalisia kokoelmia ei voi sulkea pois. Ne eivät kuitenkaan enää ole saman-
laista, perinteistä kirjaston ydintehtävää. Sähköistyminen ei ole pelon aiheuttaja, vaan se,
että yleinen kirjasto ei pysty hankkimaan kokoelmaansa suurinta osaa sellaisesta aineis-
tosta, joka siirtyy kokonaan verkkojakeluun. Sähköiseen aineistoon liittyy tekijänoikeuk-
sia ja lisenssimaksuja, jotka vievät sen usein julkisen rahoituksen ulottumattomiin. (Po-
roila & Suominen 2011.)

Vuosikymmeniä sitten omaksumani kirjastoate ei enää kunnolla löydy yleis-
ten kirjastojen julkisesta tavoitteistosta (Poroila 2011).

Heikki Poroila toivoi, että nuoremmat kollegatkin innostuisivat ottamaan osaa kirjasto-
aateellisuutta koskevaan keskusteluun. Poroila kysyi, tarvitaanko suomalaisessa kirjas-
tomaailmassa reformaatiota: ovatko ristiriidat ja erimielisyydet pinnallisia ja johtuvat se-
manttisten käsitteiden kirjavuudesta, vai ovatko arvot todella muuttuneet? Hän luetteli
oman kirjastoaatteensa peruskivet, joista keskeisimmät ovat:

Tasa-arvon ja tavoitettavuuden toteutuminen yleisessä kirjastossa maksutto-
muuden, kokoelman kattavuuden ja laadukkuuden kautta.

Muistiorganisaation keräämis-, säilytys-, dokumentointi- ja välitystehtävien
mahdollisimman hyvä hoitaminen koko ajan muuttuvassa yhteiskunnallisessa
ja teknisessä ympäristössä.

Sananvapauden edistäminen ja puolustaminen.

Sisältöön ja informaatioon liittyvien palveluiden tuottaminen maksutta käy-
tettäväksi kirjastotilassa, kotona tai verkkopalvelun välityksellä. (Poroila
2011.)

Internet-aineiston mittavuus, hajanaisuus ja tekijänoikeudet estävät sen kokoamisen kirjastoon totunnaisen kirjakokoelman tavoin. Vesa Suomisen mukaan kirjaston on oltava aineistotietoinen, tunnettava kokoelmansa sekä sen järjestys perinteisen tai uudenaikaisen luetteloinnin kautta; *missä teokset ja dokumentaatio yhdistyvät*. Suominen jatkaa, että kirjastojen ensisijainen tehtävä on aineiston keräily ja järjestäminen, ei sen tuottaminen. Hän nimesi *kevytaineistoksi* kirjastojen vuorovaikutuksellisen verkkosisällön, johon keskittyminen pahimmillaan saattaisi vaarantaa olennaisen, merkityksellisen aineiston kirjastossa. (Suominen 2011.)

Mutta jos kyllästyy kirjastoon, ei minusta ole aivan oikein se, että koettaa tehdä kirjastosta jotain muuta kuin kirjaston (Suominen 2011).

Keskusteluun liittyi nimimerkki Asiakas: hänen näkökulmastaan täyteen kalusteita ja kirjalylyjä sullottu pieni sivukirjasto menettää kirjastoaatteen. Kirjasto ei saa olla pelkkä lainaus- ja palautuspiste. Kirjoittaja toivoi pienen kirjaston käyttäjänä oleskelutilaa kirjastoon, koska tällöin se palvelisi paremmin myös kyläläisten kohtaamispaikkana. (Asiakas 2011.)

Tuntematon asiakas ja Reijo B9 ottivat osaa keskusteluun. Tuntematon asiakas vetosi siihen, että ennenkin on teknisten uudistusten ja trendikkäiden toimintamallien turhaan pelätty huonontavan vanhoja palvelukäytäntöjä. Reijo B9 viittasi verkkoaineiston puolesta kustantajiin ja julkaisijoihin, koska nyt he toimivat oman etunsa mukaan, eivätkä hae neuvotteluyhteyttä kirjaston asiakkaisiin tai työntekijöihin. Tilaratkaisuista hän vastasi nimimerkille Asiakas, että pienet kirjastot ovat väkisinkin ahtaita eivätkä sille ehkä voi kirjastot itse mitään, koska ne ovat riippuvaisia kunnallisesta rahoituksesta – nimimerkki kuitenkin ihmetteli, *miksi kirjastot eivät rähise*. (Reijo B9 2011, Tuntematon asiakas 2011.)

Nimimerkillä kirjoittava henkilö oli huolissaan kirjastojen kehityssuunnasta:

Puuttumatta mitenkään edellä mainittuun strategiaan ja sen kommentointiin olen sitä mieltä, että monessakin paikassa ollaan jo kovasti menossa kohti "makeaa kohtaamispaikkaa" (Peruskirjastolainen 2011).

Peruskirjastolaisen mielestä kirjaston kokoelmat, jotka ennen olivat arvossa, on nyt jo korvattu tyhjällä. Hän kysyi, kilpaileeko nykyajan kirjasto nuorisotalojen, kirjakauppojen vai kahviloiden kanssa. (Peruskirjastolainen 2011.)

Sen enempää ottamatta kantaa itse strategiaan, totean vain, että muutos, mikä kirjastomaailmassa on nyt menossa, jakaa selvästi jopa alan ammattilaiset kahtia (Lindberg 2011).

Pirkko Lindberg epäili, josko keskustelukaan auttaa sen määrittelemiseen, mikä on hyvä tai huono kirjasto. Kuitenkin hän koki kirjaston käyttäjien valtaosaltaan kannattavan perinteistä kirjastoa. Ammattilaisten keskuuteen puolestaan alan muutokset, ja lähinnä juuri digitalisaatio, on repinyt kuilun. Yleinen kirjastokehitys ei voi eikä sen tulekaan pysähtyä paikoilleen. Kirjastoammattilaisten on tehtävä ajattelutyötä kirjaston hyväksi ja muistettava, että kirjasto ja kirjastopalvelut eivät ole itsestäänselvyksiä. Kirjastokehitystä ei ole kirjastojen monistaminen toinen toistensa kaltaisiksi, vaan yksilöllinen profiloituminen ja erikoistuminen omiin vahvuuksiin. (Lindberg 2011.)

Kirjastostrategiatyöryhmän kantaa keskustelussa edusti Erkki Lounasvuori, joka halusi kirjastostrategiatyöryhmän jäsenenä tuoda näkemyksensä keskusteluun – tuo näkemys on nimenomaan hänen omansa, ei koko työryhmän. Työryhmä kiersi aikanaan maata erityyppisissä yleisissä kirjastoissa haluten tuoda kirjastokentällä vallitsevan näkemysten kirjon esiin. Kirjoittaja kommentoi Poroilan esittämää luonnehdintaa *konsulttislängilla laaditusta sanahelinästä* siten, että työryhmä käytti konsulttia lähinnä lukkotilanteen avaamiseen ja ulkopuolisen näkökulman antamiseen, ei strategian sisällön sanalliseen muotoilemiseen. Lounasvuori vetosi strategiatyöryhmän vastuuntuntoon, kirjastoammatilliseen kokemukseen sekä puolueettomuuteen, viitaten Poroilan esittämään kommenttiin, että työryhmä olisi yhteiseltä näkemykseltään uusliberalistinen. Lisäksi hän kummasteli sitä, että yleisen kirjaston kehittäjien keskuudessa ei olla innostuneita semanttisen webin soveltamisesta kirjastoissa. (Lounasvuori 2011.)

Edellä kuvatussa keskustelussa tulee selvästi esille 2010-luvun tilanne kirjastoaatteeseen suhtautumisessa. Yksi keskustelijoista peräänkuulutti strategiaa koskevista avointa aatteellista keskustelua: *Onko meillä vielä olemassa sellaista ilmiötä kuin kirjastoaatteellisuus?* (Poroila 2011), mutta muille heistä koko sana tuntuu olevan vieras. Puhutaan strategioista, trendeistä ja kirjastolaitoksen uudistuksista, mutta varsinainen kirjastoaatekonteksti on keskustelussa jäänyt taka-alalle. Asiakaslähtöisyys, asiakkaiden toiveiden toteuttaminen ja heidän viihtymisensä itse kirjastotilassa ovat puolestaan nousseet etusijalle. Keskustelun loppupuolella Erkki Lounasvuori työryhmän jäsenenä lupasi ottaa *Poroilan teesit* huomioon kirjastostrategian seuraavassa päivityksessä.

5.4.2 Kirjastoaatteellisuus yleensä

Toinen tutkimusaineistoni keskusteluketju oli 2016 Kirjastot.fi-verkkopalveluun arkistoitunut *Ehkä on kiva, että kirjasto-nimi säilyy rakennusten nimissä*. Keskustelua on käyty ajanjaksolla 21.3. 2015-29.11. 2016. Kirjastoaate-sana tulee esille kerran. Keskustelu viirisi Helsingin suunnitelmista rakentaa moderni keskustakirjasto, jonka palvelukonsepti ja toimintamalli olisivat esimerkillisiä suunnannäyttäjiä koko maalle. Keskustelusta esitellen tiivistetyn yleiskuvan. Mainittakoon, että ketjuun liittyvät, Helsingin Sanomien painetussa tai verkkoaineistossa julkaistut kommentit eivät ole mukana tutkielmassa.

Anna-Liisa Snicker aloitti keskustelun siteeraamalla ja tarkastelemalla Tuula Haaviston Helsingin Sanomissa 21.3. 2015 julkaisemaa tekstiä otsikolla: *Helsingin keskustakirjastolla kova tavoite: suoraan maailman kärkeen*. Haavisto kirjoitti, että kansalaisten lukutaitoa, pitkien tekstien ymmärtämistä ja tietoon pääsemistä on yleisen kirjaston tuettava. Hän asettui puoltamaan myös yleisen kirjastolaitoksen tiloissaan harjoittamaa muiden esineiden, kuten porakoneiden ja liikuntavälineiden lainaamista (Haavisto 2015.)

Snicker näki tilanteen toisin: kirjaston täytyy *katkerana alistua* siihen, että sen tiloissa itse kirjat mahdollisesti jäävät vähäisempään rooliin kuin ennen, ja tapahtumatilat sekä hyödyllisten käyttöesineiden lainaaminen valtaavat alaa:

Vaan entä, jos onkin salaa viisasta herättää suuttumusta juuri kirjaston puolesta? Entä jos juuri se pitääkin kirjastoaatetta yllä, kun se muuten hautautuisi monitoimikeskuksen huvien alle? (Snicker 2015.)

Snicker tunnusti, että hänen mielestään kirjaston alistaminen pelkäksi monitoimitalon pikku osaseksi loukkaa suomalaista kirjastoaatetta ja sen toiminnan tähänastisia tuloksia. Kansalaisten tavaralainaustarpeeseen vastaamiseen hän esitti ratkaisuna kauppojen ja postitoimistojen mahdollisuuksia käyttää tähän tilojaan.

Olen harras hiljaisen, ydintehtävänsä toteuttavan kirjaston ystävä. Uusi kirjastokonsepti on hirveä - jos se tosiaan on **kirjastokonsepti**. Jos Hesari julkaisisi ison jutun Helsingin uudesta monitoimikeskuksesta, jossa on laaja kirjasto-osasto, suhtautuisin ihan toisella tavalla. (Snicker 2015.)

Keskustelu viittaa kahdenlaiseen kirjastokäsitykseen, joista toinen on perinteinen kirjastotila, jossa tekstiä, musiikkia tai kuvallista aineistoa sisältävät tallenteet ovat pääosassa.

Tilassa on myös istumapaikkoja, joissa aineistoon voi syventyä, tai sitä voi lainata kotiin. Toinen on monitoimitila, jonka osa tai jopa olohuone kirjasto on: tilassa olennaista ovat tapahtumat. Kirjasto on ihmisten kohtaamispaikka, josta myös lainataan perinteistä kirjastoaineistoa tasa-arvoisena lainattavien esineiden kanssa. Kirjaston käyttäjä voi myös käydä tulostamassa esineitä kirjastossa.

Molemmissa verkkokeskusteluissa on havaittavissa kuilu perinteikkään kirjaston ystävien ja moderneja kirjastoalan uudistuksia kannattavien välillä. Jonkinlainen yhtymäkohta löytyy myös 1920-luvun tilanteeseen, jossa Yhdysvalloista ja Saksasta peräisin oleviin kirjastoideologioihin etsittiin yhtenäistä ratkaisua. 2010-luvulla eivät kohdanneet enää erilaiset kirjastoideologiat, vaan kirjastolaitos haki kannatinparikseen esimerkiksi kunnallista vapaa-aikatoimialaa.

5.5 Keskustelu Kirjastolehdessä 2010-luvulla

Viimeisen tutkielmaani sisältyvän vuosikymmenen kohdalla Kirjastolehden keskustelut ovat hajaantuneet verkkokeskusteluun ja perinteiseen, painetussa mediassa julkaistavaan keskusteluun. Kirjastot.fi-palvelun Kirjastokaapeli-keskustelupalsta on oma erillinen mediansa, ja lisäksi kirjastoalallekin syntyi sosiaalisen median ryhmiä. Osa tässä alaluvussa käsitellyistä teksteistä on luettavissa verkossa, mutta ne on alun perin julkaistu Kirjastolehdessä. Ne ovat siis lehden artikkeleita, eivät verkkokeskusteluna julkaistuja. Yleisenä huomiona näiden lähimenneisyyden aikakauden teksteistä voisin sanoa, että vaikka niissä ei kirjastoaatteellisuutta tällä sanalla mainittu, ne käsittelivät usein kirjaston, sivistyksen ja modernin teknologian suhteita kirjastoammatillisesta näkökulmasta. Tutkielmani neljä pääteemaa on nytkin käsitelty kukin omassa alaluvussaan.

5.5.1 Kirjastoaatteellisuus yleensä 2010-luvulla

Päivi Jokitalo (2015) kirjoitti Pertti Julkusen kirjassaan Kirjastopäiväkirja (2013) esittämästä kirjastokritiikistä. Jokitalo kuvasi Julkusen kirjastoaatteelle omistautuneeksi henkilöksi, joka on käynnistänyt keskustelun kirjaston tehtävästä ja asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa. Julkunen syyllistää erityisesti kirjastojen johtajat kirjastorauhan pilaaamisesta ja kirjallisen aineiston aseman heikentämisestä. Nykyajan kirjastoissa on meteliä. Muutoksista ei oteta vastuuta. Jokitalo puolestaan kysyi, onko muutoksista keskusteltu käyttäjien kanssa, ja mihin tietoon kirjastopäättäjät lopulta muutostyönsä perustavat.

Vuonna 2015 oli kirjastoammattilaisten toimesta perustettu suljettu Facebook-ryhmä pohtimaan *Julkusen teesejä*, kuten Jokitalo kirjoitti. Some-keskustelussa muun muassa vedottiin siihen, että pelkkä hiljaisuus kirjastoissa ei ole ollut pääsääntö, koska ennenkin on ollut esimerkiksi ääneen lukemista ja sellaisten – äänekkäidenkin – tapahtumien järjestämistä, jotka tosin ovat toteutuneet kirjaston aukioloajan ulkopuolella. Ongelmia on kuitenkin kohdattu melun ja äänien kantautumisessa. Tilat eivät kaikissa kirjastoissa ole niin hyvin äänieristettyjä, etteikö puhe tai musiikki kuuluisi sinne, missä kirjaston käyttäjät itse toivoisivat mahdollisuutta rauhaan ja hiljaisuuteen. Myönteistä, joka tapauksessa, nähtiin siinä, että äänekkäitäkin tapahtumia tuottamalla kirjaston näkyvyys lisääntyy myös ei-käyttäjien ja potentiaalisten käyttäjien keskuudessa. Asiakaskyselyissäkin oli tullut ilmi suotava erilaisuuden kirjo, joten nykytilanne on kompromissi. Yksi FB-kommenttija kuvasi Julkusen tekstiä voitavan tulkita siten, että Suomessa kirjastot sietäisivät nyt sulkea kokonaan, koska ne eivät enää kehity ja pääse korkeammalle tasolle. (Jokitalo 3/2015, 12-13.)

Professori Erkki Karvonen pohti 2014 kirjastojen yhteiskunnallista tilannetta ja asemaa Titta Baerin haastattelussa. Hän mainitsi 1980-luvulta alkaen yhteiskunnassa voimistuneet uusliberaalit arvot, ja niiden vaikutuksen yleisiin kirjastoihin julkisen sektorin palveluna. Markkinatalouden periaatteiden soveltamisen ja teknologian kehityksen seurauksena on kirjastoillekin koittanut legitimaatiokriisi, eli ne joutuvat uudestaan perustelemaan olemassaoloaan. Uutena kirjastoammattina Karvonen näkisi esimerkiksi 3D-tulostajan. Lainausautomaatit ja itsepalvelukirjastot ovat kuitenkin jo todellisuutta, ja tämä vähentää inhimillistä kohtaamista kirjastoissa. Karvonen totesi, että suomalaiset on opetettu itsepalveluun. Kun perinteinen kirjastopalvelu ei olisikaan enää itsestäänselvyys, ehdotti Karvonen kestäväksi periaatteeksi demokratiaa: kansalaisuuden ja ympäristöystävällisyyden korostamista kirjastoissa. (Baer 2/2014, 8-10.)

Kirjasto on demokraattisen yhteiskunnan peruspalvelu (Karvonen 2014).

Kirjastot ja demokratia -otsikolla pohtivat kirjastojen tilannetta Pirkko Lindberg ja Leena Elenius (2014.) Kirjoittajien mukaan tiedon digitalisoituminen ja kirjastoverkon harveneminen näkyvät jo eriarvoisuuden kasvuna esimerkiksi erikokoisten paikkakuntien välillä. Myöskään etäkäyttö ei kokonaan ratkaise ongelmaa, sillä kaikilla suomalaisilla ei ole

mahdollisuutta hankkia ajantasaisia laitteita, joita digitaalinen kirjastonkäyttö vaatii. Hyllyssä näkyvien kirjojen sijasta tuorein tieto kirjastoissa piiloutuu yhä useammin lisensoituihin tietokantoihin, joihin julkiset varat eivät riitä tasaisesti eri puolilla maata. Erilaiset hakukonejätit ovat tunnetusti nykyään eräänlainen uhka tai vähintään kilpailija yleiselle kirjastolle. Itse demokratiakäsityksestä kirjastoissa he mainitsivat Helle Kannilan 1960-luvun näkemyksineen. Kannila käsitti kirjastodemokratiolla erityisesti kirjaston sisäisten henkilösuhteiden tasa-arvoisuuden. Kirjastojen käyttäjäkunta jäi siis tässä mallissa vähemmälle. Kirjoittajat halusivatkin herättää keskustelua nykykirjaston demokraattisuudesta ja kysyivät:

Onko tieto avointa? Miten harveneva kirjastoverkko ja lähikirjastojen lakkautukset vaikuttavat kansalaisten tiedonsaantiin? Keiden tarpeita priorisoidaan? (Elenius & Lindberg 2014.)

Sivistyskirjasto – jospa kirjastonhoitaja tietäisi kirjallisuudesta? kysyi Vesa Suominen (2019). Kirjaston ydintä on, että sen sivistyspyrkimys perustuu eksistentiaaliseen välttämättömyyteen. Kaikki kirjaston tallenteet edustavat traditioita. Kirjallisuuden ohella kirjaston on tarjottava kiinnostuksen jakamista sekä *tietoa siitä, mistä asiakaskin on kiinnostunut*. Suominen tähdensi, että kirjaston tietoa jakavan ammattilaisen on syytä tuntea kokoelmansa, edustipa se mitä aineistolajia hyvänsä, myös digitaalista. Tämä ainakin, jos kirjaston on tarkoitus edistää *yksilöllistä ja yhteiskunnallista* sivistyspyrkimystä ja lukemisharrastusta. Kirjoittaja pohti, pystyykö *uusia tehtäviä hamuava kirjasto* enää tähän. (Suominen 1/2019, 46.)

Sivistyksen mainitsi myös haastateltavana ollut kirjastonhoitaja Esko Nousiainen Keimistä. Hän puhui kirjastoalan murrosvaiheesta, esimerkiksi Helsingin keskustan Oodi-kirjaston resurssit eivät ole todellisuutta muualla Suomessa. Nousiainen toivoi, että kirjasto olisi aina *lähellä ihmisten arkea tarjoamassa sivistystä, informaatiota ja kulttuurielämyksiä*. (Nousiainen 1/2019, 47.)

Ristiriitaa ja kaksijakoisuutta (taulukko 2G) 2010-luvun kirjastoaatteellisuudessa on tutkimusaineiston perusteella aiheuttanut käsitys kirjastotilasta. Klassisen kirjaston kannalla ovat ne, joiden mielestä kirjasto on yksityinen, rauhallinen paikka lukea, opiskella ja suoda tämä rauha myös muille käyttäjille. Tekniset välineet ovat hyviä apulaisia sekä

kirjastoammattilaisille että kirjaston käyttäjille. Toisin ajattelevat ne, jotka käsittävät kirjaston ubiikiksi, älylaitteiden läpäisemäksi, yhteisölliseksi tilaksi. Tässä mallissa painettu kirjallisuus on enemmän tai vähemmän vanhanaikaista. Uusi tekstiaineisto on saavutettavissa missä vain, joten kirjastotila on pienentynyt, jäljellä olevan painetun kirjallisuuden varasto – tai mukava paikka viettää aikaa. Myös itsepalvelu on tullut jäädäkseen.

Taulukko 2G

Fyysisellä aineistolla rajattu kirjastotila	Monitoiminen kirjastotila
Yksityisyys, hiljaisuus, aineistoon syventyminen	Yhteisöllisyys, äänet, läsnä-älyteknologia

5.5.2 Keskusjohtoisuus 2010-luvulla

Ensimmäisen kirjastolain säätämisellä oli vaikutuksia kirjastotoimen järjestelyyn jo 1920-luvulla, ja 2017 Suomen kirjastolakia taas uusittiin. Keskusjohtoisuutta edustaa uusimmassa laissa valtakunnallinen kehittämistehtävä, ja maakuntakirjastomalli korvattiin alueellisella kehittämistehtävälle.

Uusi laki tekee kirjastoista demokratian keskuksia, luvattiin Ville Vaarnee (2017) artikkelissa. Lain valmistelussa oli mukana jutussa haastateltu kulttuuriasiainneuvos Leena Aaltonen. Hän kertoi muun muassa, että kunnan asukkaiden määrä ei korreloi suoraan sen kirjastossa tarjolla olevien kirjojen määrään. Uudessa laissa painottuvat kuntien kirjastoille määritellyt tehtävät. Kirjoituksen mukaan kirjasto on uudenlainen osallistumisen paikka, kansalaisten osallistaminen ulottuu myös demokraattiseen päätöksentekoon yhteiskunnassa. Näiden toteuttamiseen on kullakin kunnalla mahdollisuus määrittellä resursseja. Olennaista on myös, että valtakunnallinen keskuskirjasto korvataan valtakunnallisella kehittämistehtävällä. Sen kuitenkin sai edelleen Helsingin kaupunginkirjasto. Maakuntakirjastomalli jäi myös kokonaan pois. Tilalle tulivat alueelliset kehittämistehtävät yhdeksälle Suomen alueelle. (Vaarne 1/2017, 14-16.)

Kehittämiskirjastot aloittivat työnsä vuoden 2018 alussa. Helsingin valtakunnallisen kehittämiskirjaston tehtävistä kertoivat Matti Sarmela ja Aija Laine. Olennaista on esimerkiksi Kirjastot.fi-palvelukokonaisuus, sekä toimiminen Suomen yleisiä kirjastoja koordinoivana ja yhteistyötä edistävänä organisaationa. Virtuaalisia kirjallisuuspalveluja tarjoavan Kirjasammon sisältöjä indeksoidaan Finna.fi-palveluun. Uudistettava e-kirjasto takaa

yleisille kirjastoille entistä enemmän mahdollisuuksia välittää digitaalista kirjastopalvelua käyttäjilleen. Muista kehittämiskohteista mainittiin kansainvälinen verkkoviestintä (Libraries.fi) ja tietojohdaminen kirjastoissa. Yleisten kirjastojen näkyvyyttä oli määrä parantaa myös Suomi.fi -kansalaisten verkkopalvelussa. (Baer 5/2018, 36-37.)

Ilkka Mäkinen muisteli vielä keskuskirjaston vaihteita artikkelissaan Kirjastot sisällissodassa. Suomalaisten kirjastojen kehitys jäi jälkeen esimerkiksi muista Pohjoismaista kansalaissodan seurauksena. Eduskunnassa jo ennen sotaa hyväksytyt suunnitelmat valtakunnallisesta keskuskirjastosta kariutuivat. Mäkisen mukaan tuo hyväksyntä sai sodan jälkeen sosialistisen leiman. Asetuksella vahvistettu, valtionapua saava Yleisten kirjastojen keskuskirjasto perustettiin lopulta vuonna 1981, kun Suomen kunnat olivat vaurastuneet. Tuolloin vaikutti vuoden 1961 kirjastolaki. (Mäkinen 5/2018, 38-39.)

Kirjastoaatteellisia ristiriitaisuuksia ei uusi keskusjohtoisuuden malli aineistoni mukaan juuri herättänyt. Malli ei ehkä muuttunut ratkaisevasti, koska Helsinki säilytti valtakunnallisen kehittämisasemansa, ja monista entisistä maakuntakirjastoista tuli alueellisia kehittämiskeskuksia. Merkittävin muutos tutkimuksen aiempien vuosikymmenien keskuskirjastomalleihin verrattuna on keskittyminen erityisesti verkkopalveluiden rakentamiseen. Fyysisen kirjastoverkon harventuessa kirjaston verkkopalvelut tihentyvät. Digitaalisten kirjastopalveluiden käyttöönotto kirjastoissa oli nopeaa koko 2010-luvun ajan, eikä voimakasta kirjastoaatteellista vastustamista tätä kohtaan ole aineistostani löydettävissä.

5.5.3 Koulutus- ja palkkauskeskustelu 2010-luvulla

2010-luvulla kirjastoalalle on voinut pätevoitä monenlaisia reittejä, ja koulutustasoja on ollut ammattioppilaitoksista yliopistoihin. Pelkkä kirjastoalan koulutus ei kuitenkaan enää yksioikoisesti määrittele pätevyyttä esimerkiksi kirjastonhoitajaksi tai -virkailijaksi yleisessä kirjastossa, kuten esimerkiksi 1980-luvulla. Vuoden 2017 kirjastolaki höllensi aiemman lain vaatimuksia, mutta suositteli edelleen kirjastojen henkilöstön valintakriteeriksi *korkeaa koulutusta* (Vaarne1/ 2017, 14-16.)

Kirjastoalan korkeakoulutus hunningolla, kuului Jorma Niemitalon otsikko (2019). Niemitalo pahoitteli, kuinka kirjastoalan ammattikorkeakoulutason koulutus on murentunut lyhyessä ajassa. Kirjoittaja on työskennellyt alan opettajana. Oulussa koulutus lakkasi

kokonaan, ja Turussa muuttui osaksi liiketalouden tutkinto-ohjelmaa. Syyn juuri kirjastoalan koulutusta koskeviin heikennyksiin Niemitalo arvelee olevan rahoituksen puute, kirjastoala on pieni, mahdollisesti vähän arvostettu koulutusala, joka menettää asemaansa. Opiskelijat ovat kokeneet, *etteivät pysty nykytilanteessa identifioitumaan kirjastoammattilaisiksi*. Lisäksi Niemitalo mainitsi, että yliopistojen tutkintovaatimuksista kirjastoaineet ovat lähes kadonneet suomenkielisistä, informaatioalan koulutusta antavista yliopistoista, jotka ovat Tampere ja Oulu. Kirjastoammattillista työvoimaa maassamme kuitenkin edelleen tarvittaisiin, toteaa kirjoittaja. (Niemitalo 5/2019, 31.)

Kirjastoalalla on paljon kirjavinkkaus- ja muuta lukuharrastustyötä tekeviä. Osa jatkaa työtä omilla henkilökohtaisilla sosiaalisen median kanavillaan vapaa-ajallaan. Toiminnan voisi tulkata kirjastoaatteelle uhrautumiseksi, sillä vaikka kunnat saattavat kehua kirjastolaisilla, jotka vinkkaavat modernisti ja digitaalisesti kirjaston kirjoja eli mainostavat työpaikkansa palveluja, mitään korvausta he eivät vapaaehtoisesta kirjaston näkyvyyden edistämisestä saa. (Vaarne 1/2020,1.)

Kolumnissaan *Ei raha oo mun valuuttaa*, kirjoitti kirjastoammattissa toimiva Lotta Muurinen, että hänelle arvo sinänsä on sekin, että hän ei mielestään toiminnallaan edesauta maapallon riistämistä ja ihmisten eriarvoistumista. Kirjastoalalle on kuitenkin vuosikausia turhaan yritetty luoda työn laadullisia mittareita ja kohottaa sen imagoa. Mutta Muurinen myöntää, että moni kirjastoammattilainen työskentelee kutsumusammattissa nykyäänkin, kirjastoala on ehkä edelleenkin hiljaisen ihmisryhmän kansoittama ja palkka mielletään yleisesti verraten heikoksi. Lisäksi kirjoittaja kommentoi, että kirjastossa asioivat kansalaiset usein käsittävät työn olevan tiskillä istumista ja kirjojen lukemista – eikä kovinkaan vaativaa. (Muurinen 1/2020, 24.)

Mekaanisimmissa töissä ja yksinkertaisimmassa asiakaspalvelussa kirjaston työt hoidetaan nykyisin pitkälti työllisyysvaroin, siviilipalveluksen, harjoittelun tai oppisopimuksen takia palkattujen tilapäisen ja vaihtuvan työvoiman avulla. Nämä tehtävät ovat matalasti palkattuja, tai kunnallinen kirjasto ei maksa palkkaa ollenkaan, vaan palkka tulee muista julkisista varoista. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2018 tällaista työvoimaa oli n. 20% kirjaston työntekijöistä. Toisaalta osa tästä työvoimasta hankkii myöhemmin jonkun kirjastoala pätevyyden ja työllistyy vakituisesti kirjastoon. (Liukkonen, 1/20, 22-23.)

Kirjastoaatteellisesta näkökulmasta katsoen on tutkimusaineiston koulutus- ja palkka-teema sisältänyt hyvin yhteneväistä keskustelua eri vuosikymmeniltä. Kirjastoalan imago on perinteisesti vaatimaton, yhteiskunta ei arvosta alaa ainakaan vertailtaessa palkkasummaa koulutustasoltaan vastaavien alojen kesken. Kirjastoammattilaisten työnkuva on monille tuntematon, ja työtä saatetaan pitää helppona. Korkea koulutus on kuitenkin asia, jota arvostavat niin yhteiskunta kuin kirjastoammattiin hakeutuvatkin. Nyky-yhteiskunnassa väestön koulutustaso on aivan muuta kuin tutkielman alkuvuosikymmenenä, mutta sekään ei ole tuottanut kirjastoalan palkkojen suhteellista korottumista. Teeman kaksijaakoisuudet ovat melko identtiset aiempien vuosikymmenien koulutukseen ja palkkaukseen liittyvien taulukoiden 2 C, s.46 ja 2E, s.55 kanssa.

5.5.4 Kirjastotekniikka, tietoverkot ja digitaalisuus 2010-luvulla

Teksteistä kävi ilmi, että pitkälle viety teknologia sekä kirjaston käytössä että hoitamisessa tuli yleisille kirjastoille kalliiksi, sillä oli pitkälti siirrytty kaupallisten kirjastojärjestelmien käyttäjiksi. Kirjastojärjestelmiä oli 1980-luvun tilanteeseen verrattuna olemassa paljon enemmän, eivätkä ne enää olleet julkisen hallinnon sisäisiä. Tietojärjestelmien palvelimet eivät olleet enää omassa kunnassa, eivät varsinkaan suurten hakukonejätien ja globaalin tietoverkon osalta, ja pilvipalvelujen käyttö yleistyi 2010-luvulla kaikessa digitaalisessa tietoliikenteessä. Kirjastoissa käytettiin sekä kotimaisia että ulkomaisia tietojärjestelmiä. Kirjastot olivat siis ennemminkin osa valtavaa digitaalista kenttää, kuin oman sähköisen tietovarantonsa hallitsijoita. Yhtenä vaihtoehtona ja kustannusten pienentäjänä kirjastot tutkivat mahdollisuuksia siirtyä avoimen lähdekoodin käyttöjärjestelmiin. Sähköistyminen ja digitalisoituminen ei enää 2010-luvulla tarkoittanut kirjaston tiedon ja asiakasrekisterin organisoimista, vaan myös kirjastoammatillisen työn vähittäistä siirtymistä tekoälyn tai robottien hoitamaksi.

Jarmo Saarti totesi vuonna 2014, että *näillä mennään*: Teknologiset sovellukset ja yhteiskunnallisten toimintojen laaja muutos ovat merkittävä trendi, ja niiden kehityskulku nopeaa ja ristiriitaista. Verkon tarjoama, näennäisesti ilmainen tieto on todellisuudessa mainosten läpituokemaa ja käyttäjiään ohjailevaa. Yleisen kirjaston mahdollisuus tarjota kaupallisesti riippumatonta tietoa heikkenee. Suomen erikoispiirre on pienellä kielialueella sijainti, verkon ylikansalliset toimijat taas keskittyvät maailmankielillä julkaisemiseen.

Suomen on itse pidettävä huoli mahdollisuuksistaan julkaista laadukasta digitaalista aineistoa suomeksi. Avointa ja demokraattista tietoa julkaistakseen ei Suomen yleisten kirjastojen tule keskittyä pelkän uusimman teknologian hankintaan, vaan sen kriittiseen kulluttamiseen. (Saarti 2014.)

Vuorovaikutuksellinen käyttöjärjestelmä monenlaisine rajapintoineen oli tulossa yleisiin kirjastoihin (Tonteri 2015). Perinteisten tiedonhaku- ja asiakastietokeskeisten järjestelmien täydennykseksi kirjastot toivoivat esimerkiksi julkaisujärjestelmäratkaisuja. Kirjastoille niiden perinteinen ja tuttu painetun aineiston välittäminen on ominta osaamisaluetta. Laaja elektroninen aineisto pysyy kirjaston omistusoikeuksien ulottumattomissa, mutta sen lisääntyvä kysyntä on vääjäämätöntä. Uudenlaisten rajapintojen löytyminen olisikin tärkeää, jotta kirjaston käyttäjät saisivat ulottuvilleen enemmän elektronista aineistoa. Rajapintojen myötä järjestelmien tulisi myös olla integroitavissa kunnallisiin kasvavirtoihin. Kaikille kirjastoille ja muistiorganisaatioille ominaisia kuvailu- ja luettelointitoimintoja on tulevaisuudessa tarve myös integroida keskustelukykyisiksi eri järjestelmien välillä. Vähitellen olisi myös kyettävä vuorovaikutuksellisempaan toimintaan verkossa kirjaston käyttäjien kanssa. Avoimen lähdekoodin kirjastojärjestelmistä toivotaan ratkaisuja näihin haasteisiin. (Tonteri 3/2015, 7-9.)

Kirjastoautomaatiota ja uudenlaista palvelukulttuuria arvioitiin Kirjastolehden artikkeleissa usein. Ville Vaarne (2014) käsitteli tilannetta ihmisen ja robotin kannalta. Jos on yksin kirjastossa – digitaalisuus vähentää välittömien ihmiskontaktien määrää myös kirjastohenkilökunnalta, kun työyhteisö puuttuu, ja asiakaskin saattaa asioida itseksensä oma toimiaikana. Joskus tilanne on se, että pienen kunnan kirjastosta vastaava hoitaa kirjaston ohella myös muut kunnalliset kulttuuripalvelut. Uusimpia kirjastoautomaatioinnovaatioita edusti Helsingin keskustakirjasto Oodissa työskentelevä Patu-robotti, joka esiteltiin artikkelissa *Robotin uskaltaa jo päästää lastenosastolle* (Vaarne 2014). Roboteista koulutettiin hyviä työkavereita keskustakirjastossa. Niiden myötä työvoiman arveltiin jollakin aikavälillä vähenevän, mutta toistaiseksi myös ihmisiä palkattiin kirjastoon. Artikkelin ajankohtana robotteja koulutettiin erityisesti tekemään kirjojen hyllytys- ja palautustyötä. Vastikään oli myös otettu käyttöön tekoäly, joka tunnistaa asiakkaan lainausmieltyä ja suosittelee niiden mukaan hänelle lisäluettavaa. (Vaarne 4/2019, 4; 24-25.)

Tekoäly valtaa alaa kirjastoaineiston kuvailutyössä. RDA-kuvailusäännöstö on tuonut kirjaston korttien tilalle linkitetyn tiedon mallin, joka luo asiakkaille mahdollisuuden käyttää kirjastoja ja sen tieto- ja kuvailusisältöjä pitkälti omatoimisesti, metatiedon ohjaamana navigoiden. RDA linkityksineen vähentää tiedon siirtämistä ja kopioimista, eli pyritään vähitellen kuvailemaan teos maailmanlaajuisesti vain julkaistaessa, minkä jälkeen esimerkiksi käännös ja uusi laitos kuvaillaan vain kerran saman periaatteen mukaisesti. Jos metatietoa tuotetaan standardin- ja formaatinmukaisesti, luo se mahdollisuuksia liittyä globaaliin tietoverkkoon. Robotiikka auttaa tulevaisuudessa myös yksittäistä tiedon hakijaa opastamalla ja vinkkaamalla häntä monipuolisesti aineistojen luo. Aineisto ei saisi lojua kirjastossa metatiedon saavuttamattomissa. (Hypén, Piukkula & Saarti 5/2019, 12-13.)

Pitkät jäähyväiset tallenteille joudutaan Juho Liukkosen (2019) mukaan pian jättämään. Esimerkiksi Espoossa päätettiin lopettaa musiikkitalenteiden hankinta 2021 alkaen. Äänitteiden julkaisuautoiminta on muuttunut, ja vielä julkaistujen fyysisten musiikkitalenteiden kirjastolainaus on artikkelin mukaan vähentynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana merkittävästi. (Liukkonen 5/19, 20-21.)

Kirjasto ei ollut milloinkaan aikaisemmin ollut tilanteessa, jossa keskustellaan siitä, onko siellä lainkaan kirjoja. Aikaisemmilla tutkielman vuosikymmenillä kirjat olivat aina olleet itsestäänselvyys, ja niiden kokoelma on nimeltään kirjasto. Aiemmat uudet aineistot, kuten musiikki- ja elokuvatalenteet eivät nekään olleet kirjoja, mutta ne kuitenkin miellettiin kirjoja vastaaviksi kulttuurisiksi tallenteiksi. Nykyaikana tallenteet ovat kokeneet kirja-aineiston tavoin muodonmuutoksen esineestä sähköisellä alustalla tarjottavaksi tuotteeksi. 2010-luvulla yleisissä kirjastoissa alettiin lainata myös itsessään kirjoihin liittymättömiä käyttöesineitä; esimerkiksi pienkoneita, liikuntavälineitä tai soittimia.

Taulukossa 2H, alla, kuvataan kirjaston vaihtoehtoja tai skenaarioita siitä, millainen tulevaisuuden kirjasto on. Se ei kuvasta kirjastoateellisuuden kaksijakoisuutta, sillä ennakko-oletukseni siitä, että kirjastoate elää ja on syntynyt painetuista kirjoista, vaikuttaa teeman ATK, tietoverkot ja digitaalisuus- liittyvän aineistoni perusteella vahvistuneen. Joskaan kirjastoate ei ole nykyaikana kokonaan kadonnut, se elää lähinnä jonkinlaisena jäänteenä menneisyydestä, ja mikäli kirjastoissa ei tulevaisuudessa ole lainkaan kirjoja, on kirjastoate historiallinen aate.

Fyysisen aineiston kato	Pelkistetty kirjastotila, suppea aineistokokoelma
Virtuaalikirjasto, kirjastotila tarpeeton	Liittymiä sähköisiin palveluihin

5.6 Vapaa sana yleisistä kirjastoista 2010-luvulla

Kolumneja julkaistiin painetussa Kirjastolehdessä myös tutkielmani viimeisellä vuosikymmenellä. Varsin futuristiset, digitaalista kirjastoaikaa kuvaavat, kirjastonhoitaja Mika Kähkösen kolumnit tuovat esille tutkielmani teemoja pakinan, satiirin ja fantasian tyyllajeissa. Hänen suhtautumisensa kirjastoihin on klassista kirjastoaatetta kannattava sekä painettua kirjallisuutta arvostava. Taulukossa 1B (s. 34) olen esittänyt Kähkösen tekstit teemoittain jaoteltuina.

5.6.1 Kirjastoaatteellisuus yleensä

Hankintadiktaattori keskittyy hankkimaan *tilastoja kasvattavaa viihdettä*. Laatukirjat ja -lehdet poistetaan kirjaston kokoelmista. Äänitallenteet korvataan mahdollisuudella ostaa edullisesti vuoden jäsenyys kaupalliseen suoratoistopalveluun. Hän toimii samoin myös lainattavien esineiden ja loppujen kirjojen suhteen, koska kaikki kirjastoaineisto muutetaan puhelimella käytettäväksi. Kirjastorakennuksista luovutaan tarpeettomina kokonaan. (Kähkönen 2/20, 33.)

5.6.2 Koulutus ja palkkaus

Palkkahan on ihan hyvä? Kähkönen tuumi, että kirjastoalan palkat olisivat pieniä siksi, että sinne kelvannee töihin kuka tahansa, kirjastoalan ammatti on kutsumusammatti ja siellä voi työaikana harrastaa lukemista – jos on uskomisen yleistä, syvään juurtunutta ja vanhaa käsitystä. Kähkönen kertoi, että myös tosimaailmassa monissa kirjastoalan helppoissa tehtävissä on tilapäistä, vaihtuvaa työvoimaa. Asiantuntemus on kuitenkin välttämätöntä asiakaspalvelussa ja kirjojen hyllyttämisessä silloin, kun tarvitaan kokoelman tuntemusta. Robottiikka kirjastoissa ja verkkokokoelman etäkäyttö tosin muuttavat tilannetta tai asiakaspalvelukontekstia. (Kähkönen 1/2020, 17.)

5.6.3 Kirjaston digiverkot ja tekniikka

Mika Kähkönen (2019) kirjoitti digitaalisuuden voittokulusta kirjastoissa. Hän oli kiitollinen siitä, että kirjastoammattilaisen ei tarvitse olla digivelho, mutta kääntöpuolena saattaa seurata asiakaskato, koska aineiston käyttö ei enää vaadi kirjaston fyysiseen tilaan saapumista tai kirjastoammattilaisen kohtaamista. Kirjastotyön rutiinit automatisoituvat kovaa vauhtia. Kirjoittaja toivoi tämän lisäävän mahdollisuutta kohdata asiakas esimerkiksi sisältöjä avaten hakeutuvassa kirjastotyössä – mutta joutuikin toteamaan, että työnantajan yt-neuvottelut mahdollisesti vaarantavat koko työpaikan. (Kähkönen 5/2019, 19.)

Kolmiulotteinen kirjasto -kolumnissaan Kähkönen toivoo saavansa vielä jotakin takaisin nuoruutensa kirjastoidealismista. Ehtona olisi, että hänen ei tarvitse hoitaa 3D-tulostamista kirjastossa. Se on toimintamuoto, jota hän ei hyväksy, vaikka sitä voidaan perustella jopa tuoreimpaan kirjastolakiin vetoamalla. Kirjoittajan kirjastoarvot eivät kuitenkaan täyty, sillä 3D-tulostimella saa hänen mukaansa aikaan vain muoviroskaa. (Kähkönen 1/2019, 39.)

5.6.4 Vapaa sana yleisistä kirjastoista 1980- ja 2010 -luvuilla

Tutkielman ensimmäisellä vuosikymmenellä Kirjasto- tai Kansanvalistus ja kirjasto -lehdissä ei juuri ollut pakina- tai kolumnityylistä kirjoittelua. Silloin muotoiltiin artikkelit lähinnä käytännöllisiksi ja ammatillisiksi. Tunteenomaiset ilmaukset kyllä ryydittivät usein tiheällä prääntättyä tekstiä. Toinen ja kolmas tutkittu vuosikymmen toivat Kirjasto-lehteen kolumnistit Niklander ja Kähkönen, jotka teksteissään irtautuivat kirjastoalan faktatiedon edistämisestä ja kommentoimisesta, ja toivat esiin miltä kirjastossa tuntuu olla asiakkaana tai tehdä siellä töitä.

Usein he hahmottelivat jonkin kirjastoaatteellisen seikan hyvin osuvasti, ja kuvaamansa tunnereaktion voimin löysivät sen merkityksellisyyden. Näin myös he pohtivat kirjoittajalle tai aikakaudelleen tyypillisiä kirjastoaatteellisia kysymyksiä.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielmassani tarkastelen kirjastoaatteen olemusta, roolia ja toteutumista Kirjastolehden artikkeleissa ja virtuaalisen Kirjastot.fi- keskustelupalstan kommentteissa. Löytääkseni teksteistä kirjastoaatteellisia näkemyksiä käytin sisällönanalyysin menetelmiä. Osassa tutkimistani teksteistä kirjastoate on suoraan mainittu, osassa kirjastokehitystä on hahmoteltu ja käsitelty teemoihini sopien. Olen myös tulkinnut kirjastoaatteellisiksi teksteiksi sellaisia, joissa on käsitelty kirjastojen toiminnassa välttämätöntä teknistä toteuttamiskenttää, sekä kirjastoalan arvostukseen vaikuttaneita, niiden hoitajien koulutusvaatimuksia ja palkkauskysymyksiä.

Olen tutkinut, kuinka yhtenäistä kirjastoaatteellinen toiminta on Suomessa ollut, ja miten käsite on yleensä ymmärretty. Kirjastoaatteellisuuden kannustamat kysymykset ja vastaukset ovat saattaneet joutua konfliktiin sisäisesti, mutta myös törmätessään aikansa muihin yhteiskunnallisiin aatevirtauksiin. Saamani vaikutelma on, että tutkituilla vuosikymmenillä kirjastoate oli kaksijakoista: puhtaaksi koettu aatteellisuus on käsitelty erilliseksi elementiksi niistä käytännön toimista, joilla tuon aatteen siivittämänä kehitetään sekä säilytetään ihanteellinen kirjastolaitos.

Kirjastoate-viitekehykseen liittyy myös sivistysaatteen ja kirjastoatteen suhde. Sivistyksen omaksuminen sekä kouluissa, kansanvalistustyössä että kirjastoissa on liitetty luku- ja kirjoitustaitoon. Kirjastojen palvelukulttuurissa käytännön tekniset järjestelyt ja tiedon käsittely ovat muuttuneet vuosisadassa kaikkein eniten, ja tämä muutos onkin vaikuttanut kirjastoaatteeseen sekä kirjastoalan kehittämiseen huomattavasti.

Kirjastoaatetta ei voi eristää yksittäiseksi objektiksi inhimillisen ajattelun ja toiminnan kentässä, vaan se elää, uudistuu ja muotoutuu muun yhteiskunnan tahdissa. Kirjastoateellisuus on perinteisesti liittynyt sivistysaatteeseen, tavallaan itsenäisenä mutta myös sen osana. Viime vuosisadan alun ajoista 1980-luvulle saakka painettu kirja oli arvostettu, ja kirjastoissa se oli ensisijainen aineistolaji. Fyysinen kirjastoaineisto määritteli kirjaston tilat ja palveluasenteen. 2000-luvulla kirjan, kirjaston ja kirjastotilojen arvostus muuttui. Koitti verkkopalveluiden, etäasioinnin ja digitaalisuuden aika, kirjastolaitoksen ja samalla koko yhteiskunnan läpäisevästi. Seuraavaksi pohdin tutkimustuloksiani käsittelemieni teemojen mukaan kullekin temalle omistetussa alaluvussa. Esittelen olennaisia

kirjastoaatteeseen liittyviä, tekstien kirjoittajien esittämiä aikakauteen sopivia kysymyksiä.

6.1 Kirjastoaatteesta yleensä

Tutkielmani aineistosta erottelin Kirjastolehden sellaisia artikkeleja, joiden otsikoissa olisi kirjastoaate mainittu. Ensimmäinen tutkittu vuosikymmen, 1919-1920, sisälsi selvästi vähemmän sellaisia otsikkoja kuin toinen, 1980-luku. Suomen kirjastoseuran 70-vuotisjuhlan kunniaksi vuonna 1980 Kirjastolehdessä julkaistiin useita kirjastoaatetta käsitteleviä artikkeleita. Yksi mahdollisuus on, että 1920-luvulla aatteellinen julistaminen koettiin politiikkaan viittaavana, ja suomalaiselle kirjastolle haluttiin taata puolueeton asenne. Joka tapauksessa, viime vuosisadan alussa suomalainen kirjastolaitos oli tuore ja täynnä uuden luomisen pontta – 1980-luvulla sitä puolestaan saatettiin luonnehtia jäähäntäneeksi, jopa pölyntyneeksi tai sisäänlämpiäväksi instituutioksi, jonka aatteellisen sisällön teknologia sivuuttaa (Koivisto 1980).

Kun alkuperäisistä arvoista etäännyttään, tulee esille Markku Hyrkkäsenkin (2002) mainitsema instituution oma mieli, joka viittaa muun muassa siihen, että instituutiossa työskentelevät ihmiset muodostavat yksilöllisen kuvansa sen arvoista, eivätkä välttämättä tunnista alkuperäisiä aatteellisia perusteita tai pidä niitä merkityksellisinä. Vuosien tai vuosikymmenien saatossa instituutio elää ja voi hyvin, mutta se alkaa tulla sisäisesti ontoksi. Tämän johtopäätöksen tuloksena instituution mieli tai mielentila jähmettyy, kenties jopa pysähtyy jollekin vuosikymmenelle. Alkuperäisten arvojen elinkaari kokee huippunsa ja loppunsa.

Oman aikansa kirjastoaatteellisiin kysymyksiin etsi vastausta muun muassa Helle Cannelin. Hänelle olennaista oli, minkälainen kirjasto-organisaatio Suomeen luodaan. Cannelin omaksui laajalti vaikutteita, ja hän pyrki löytämään konsensuksen esimerkiksi saksalaisen ja yhdysvaltalaislähtöisen kirjastoideaalin pohjalta. Hän vieraili myös muiden Pohjoismaiden kirjastoissa 1920-luvulla. Yhdysvaltalainen ja saksalainen kirjastoideologia yhdistettiin Suomessa kotimaahan sopivaksi kirjastoinnovaatioksi, tavallaan suodatettuna pohjoismaisten näkemysten kautta. Innovaation diffuusio oli 1920-luvulla voimakas Suomessa myös erityisesti sivistysaatteen kohdalla. Kirjastoaatteen lipunkantajat korostivat sivistyksen vaalimista kirjastoissa, ja viihteeksi käsitetty aineisto oli kaiketi helpompi

erottaa sivistyneestä laatukirjallisuudesta. Kansanvalistusaate ja kirjastoate saivat näin voimaa toisistaan erityisesti sen suhteen, mikä aatteessa on sen merkityksellisintä ydintä. Jonkinlainen paradoksi kuitenkin on, että kansanvalistusaate vaikuttajahenkilöineen tavallaan oli osasyllinen esimerkiksi siihen, että suomalaiset kirjastot eivät kehittyneet kirjastoalan asiantuntijoiden johdolla.

Vuosisadan edetessä viihteellinen ja sivistyksellinen kirjastoaineisto lähentyivät toisiaan, ja alkoivat sulautua toisiinsa. Siltateorian (ks. Vuorenrinne 2015) menetelmillä ei enää ohjailtu kirjastonkäyttäjien kirjavalintoja. Kirjastoaineiston hankkijan oli tehtävä myönnöksiä, sillä lainaajien mielipide sopivasta luettavasta oli otettava huomioon. Viihde ja jopa sarjakuvat olivat saaneet jo sijansa yleisissä kirjastoissa 1980-luvulla, jolloin kirjastoalan keskusteluun tuli kysymys siitä, hankitaanko kirjastoihin videoita lainattavaksi, ja jos hankitaan, niin minkä laatuiset videot ovat kelpollisia kirjastoihin (Berndtson 1980). Käsitys kirjastosta kansansivistyslaitoksena oli auttamatta vanhentunut, aineiston suhteen toki kirjakaupat ja videovuokraamot ruokkivat kansalaisten viihteennälkää, joten joitakin laatukriteerejä yleiset kirjastot pystyivät hankittavan aineiston suhteen ylläpitämään. Kunnalliset, yleiset kirjastot myös kiinnittivät vähitellen huomiota kirjastojen lainauslukuihin, ja tästä syystä aineistotarjonta osaltaan yksipuolistui. Esimerkiksi kirjailija Hannu Niklanderin (1983) mielestä määrä alkoi korvata laatua, kun kirjastoon hankittiin liian populistista aineistoa.

Viihtymisen ja sivistymisen kaltaisten sanojen mieltäminen ja konnotaatiot ovat vaihdelleet tutkimusaineistossani. Esimerkiksi Johannes Auer (1924) halusi kansalaisten viihtyvän kirjastossa, mutta hänen käsityksensä viihtyisästä kirjastosta olikin paikka, jota sivistynyt ja korkean koulutustason omaava henkilöstö hoitaa. Myöhemmässä keskustelussa kirjaston aleneminen viihtymiskeskukseksi (Poroila 2011) koettiin rappiona.

Kahdella ensimmäisellä tutkielmani vuosikymmenellä oli itsestään selvää, että kirjastoaineisto oli fyysistä: kirjoja tai musiikki- ja elokuvatalenteita. Vielä 2010-luvullakin talenteet määrittivät kirjasto-sanan. Kaikkein uusinta, fyysistä ja lainattavaa tallenneaineistoa edustivat videopelit. Muutos oli kuitenkin jo tapahtunut.

Itse kirjastoaatteesta ja sen olemuksesta julkaisi 1980 Tellervo Koivisto Kirjastolehdessä pitkän artikkelin. Hän etsi tapaa yhtenäistää kirjastoaatteen käsite, arvot ja vahvuus ammattikunnassaan. Toinen kirjastoaatetta puheenvuoroissaan pohtinut ja hahmottanut henkilö kahdella myöhemmällä tutkielman vuosikymmenellä on ollut Heikki Poroila. Hänen vaikutteensa lähtevät klassisesta kirjastoaatteesta, ja hän myönsi esimerkiksi Helle Cannelinin olleen yksi vaikuttajahahmo omaksumalleen käsitykselle kirjastoaatteesta. 2010-luvun keskusteluissa Poroila puoltaa kirjastoa kokoelma edellä toimivana sivistyslaitokseksi. Hän ei kiellä sähköisen aineiston, varsinkaan tallenteiden merkitystä kirjastossa, mutta viihtymiskeskusta hän ei kirjastosta halua. Suomalainen kirjasto halusi olla monipuolinen, myös tiedon välittäjä, jo 1920-luvulla, ja tätä periaatetta myös Heikki Poroila puolsi. Hän myös laati omat kirjastoaatteelliset peruskivensä (2011) ja julkaisi ne verkkokeskustelussa.

Kirjastoaatteellisuus vaikuttaa hälvenneen nykyaikana. Kaikissa tutkielman teemoissa 2010-luvulla sen läpäisee teknologia. Yleinen kirjastolaitos on menettänyt tärkeän toimintansa perusteen fyysisen aineistonsa mukana. Esimerkiksi aineiston keskusteluissa ilmenneet kirjastotoiminnan nykyiset periaatteet kansalaisuuden ja osallisuuden tukeminen, esineiden lainaaminen ja 3D-tulostaminen tai neulepiirien pitäminen ovat etäännyneet kauas alkuperäisestä kirjaston ydintehtävästä, jossa olennaista on fyysisen, kulttuurisen representaation sisältävän aineiston keräily ja lainaaminen. Kirjastoaatteellisuuteen olennaisesti kuuluvia tehtäviä, kuten lukemaan innostamista ja perinteisen lukutaidon sekä medialukutaidon, edistämistä ei esinelainaus palvele. Esineiden tulostamista puolestaan on 2010-luvulla pidetty yhtä lailla kirjastoammattiin kuuluvana (Karvonen 2014) kuin sen arvoa alentavanakin (Kähkönen 2019).

Osallisuuden ja demokraattisuuden tukemisessa sinänsä ei liene ristiriitaa yleisen kirjaston ydintehtävän kanssa, mutta avoimeksi on jäänyt kysymys, millä keinoin kirjasto lopulta pääsee näihin päämääriin. Esimerkiksi Tuormaa (1980) mainitsi myöhästymismaksut, jotka estävät tasa-arvon ja demokratian toteutumisen, mutta sähköisen aineiston suhteen ainakin tämä ongelma on poistunut, sillä se palautuu itseksensä. Vaikutelmani on yleisesti ottaen, että 2010-luvulla ei enää tunnettu kirjastoaatetta, mahdollisesti kirjasto-

toimintaa pidettiin saavutettuna etuna, itsestään selvänä kunnallisena palveluna. Ehkä kuvaavaa on, että keskustelua käytiin tutkielmani viimeisellä vuosikymmenellä termiä kirjastostrategia analysoiden, eikä termiä kirjastoaate.

Kirjastoaatteen olemus oli 1920-luvulla käytännöllisvoittoinen. 1980-luvulla etsittiin uudestaan kirjastoaatteelle myös henkistä sisältöä, kun vuosisadan alkupuolella alkunsa saanut kunnallinen kirjastolaitos oli kehittynyt mittavaksi ja koko maan kattavaksi. Oma vaikutelmani on, että kirjastoaate itsessään ei muuttunut. Tutkituilla vuosikymmenillä on kirjastoalalla kuitenkin etsitty vastauksia hyvin erilaisiin kysymyksiin.

6.2 Kirjastoalan keskusjohtoisuus

Itsenäisen, suomalaisen kirjastoinstituution perustamisessa ja kehittämisessä avainsanaksi muodostui 1920-luvusta lähtien keskuskirjasto, joka perustettiin vasta 1980-luvulla. Tuolloin ei Kansanvalistusseura ollut enää jakamassa yleisten kirjastojen johtoa. Kunnat olivat vaurastuneet 1920-luvun tilanteeseen verrattuna. Maakuntakirjastojen toiminta oli vahvistunut, huolimatta keskuskirjaston kokemasta vastatuulesta. Ilkka Mäkisen (2018) mukaan syyt vastatuuleen olivat pitkälti poliittiset 1920-luvulla.

Olennainen kysymys, johon 1920-luvulla etsittiin vastausta kirjastoalan keskusjohtoisuudesta, oli koko alan organisoiminen. Kysymys pohjautui käytännön ratkaisujen hakemiseen, kuten aineiston kasvattamiseen keskuskirjastossa kaukolainausta varten, yhteisten luettelointikäytäntöjen luomiseen ja myös kirjastoalan koulutuksen aloittamiseen keskitetysti koko maassa. Maakuntakirjastovetoinen toimintamalli sai enemmän kehittämisensä tukea, ja ne jatkoivat vielä 1980-luvulta pitkälle tulevaisuuteen, kunnes vaihtuivat alueellisiin kehittämiskeskuksiin.

1980-luvulla suomalainen koulutussysteemi oli täysin toisenlainen, eikä keskuskirjasto hoitanut kirjastoalan koulutuskysymyksiä. Tuolle aikakaudelle tyypillinen kysymys oli puolestaan yhtenäistyvä luettelointi ATK-tietojärjestelmien tullessa vähitellen aineiston organisoinnin välineeksi. Kirjakokoelman kaukolainaus oli edelleen keskuskirjaston tehtävä, mutta maakuntakirjastot olivat etusijalla alueellisessa kaukolainaustoiminnassa. Sen kaltainen keskusjohtoisuusmalli, jota 1920-luvun kirjastoammattilaiset tavoittelivat, oli jossain määrin vanhentunut, ja yleinen kirjasto kasvanut instituutioksi eli tavallaan saavuttanut paljon alkuperäisiä tavoitteitaan 60 vuodessa.

2010-luvulla muodostui paljon alueellisia kirjastokimppoja, kuten esimerkiksi Pirkanmaan Piki-kirjastot. Maakunnan kokoelmista haluttiin myös poistaa päällekkäisyyksiä, ja kokoelman kiertoa hoidettiin tietojärjestelmien ansiosta maakunnan sisäisin kuljetuksin. Tämä vähensi kaukolainaustoiminnan tarvetta painetun aineiston ja fyysisten tallenteiden osalta. Aikakaudelle tyypillistä oli hakea keskusjohtoisuuden suhteen vastausta kysymykseen siitä, miten keskusjohtoisesti organisoituja virtuaalisia kirjastopalveluja suunnitellaan ja kehitetään.

6.3 Kirjastoalan palkkaus ja koulutus

Onko kirjastoate antanut motivaation hakeutua töihin kirjastoon? Mahdollisesti kyllä, jos henkilö kokee kirjaston merkityksellisenä itselleen. Työssä ollessaan kirjastoammatilainen pohtii tietoisesti valittuja arvojaan henkilökohtaisesti, ja vertaa niitä työssä saavuttamiinsa tuloksiin. Jos hänen työpaikkansa kirjastoatteelliset arvot, tai yleensä kirjastoinstituution arvot vaikuttavat ristiriitaisilta ja epäjohdonmukaisilta, laskee todennäköisesti hänen oma aatteellinen motivaationsa. Myös yhteisöllinen, kollektiivinen arvomaailma vaikuttaa yksilöön ja aatteelliseen ajatteluun.

Kirjastonhoitajan pätevyysvaatimukset määriteltiin tutkielmani ajanjaksoista ensin vuoden 1928 kansankirjastoasetuksessa, mutta lähes saman tien osoittautui, että koulutuksen järjestämisen resurssit, samoin kuin siihen halukkaat, olivat vähissä. Monetkaan virkojen hakijat eivät täyttäneet pätevyysvaatimuksia, joten täydennyskoulutusta työssä jo toimiville järjestettiin jonkin verran. (Eskola 2009, 296-298.)

Helle Cannelin oli tarmokas kirjastoalan koulutuksen kannattaja, ja hän toimi myös alan opettajana pitkään. Hänen kirjastoatteellinen missionsa oli luoda yleisistä kirjastoista korkeasti sivistyneen henkilökunnan täyttämä arvostettu laitos, ja samoilla linjoilla on ollut myöhemmin myös Heikki Poroila. Suomalaisten yleinen koulutustaso lähti viime vuosisadan alkupuolella nousuun. Kirjastoammatillinen koulutus oli maassa uudehko ajatus, joten muun muassa Cannelin teki innovatiivista työtä. Oli tärkeätä saada entiset kansankirjastot ylös alhostaan, kehittymään arvostetuiksi sivistyslaitoksiksi. Myöhempinä vuosikymmeninä yleinen kirjastolaitos kasvoi instituutioksi, mutta menetti vanhan ajan yksiselitteisen idean siitä, millainen henkilö on paras mahdollinen kirjastonhoitaja. Ym-

päröivän yhteiskunnan jäsenet olivat selvästi enemmän koulututtuja 1920-lukuun verrattuna, eikä kirjasto voinut enää toimia yleisen sivistyneisyyden mittarina sen enempää kuin kiistattomasti oikean tiedon jakajana.

Koulutukseen liittyvä, kirjastoammattilaisten oman tiedon taso on myös yksi kirjastoateettellisen ajattoman keskustelun aihe. Muun muassa Markku Turunen (1980) kirjoitti Kirjastolehdestä, että yleisessä kirjastossa on arvostettava myös sen käyttäjien yleistä tietotasonsa, eikä heitä voi holhota vedoten kirjastonhoitajan kaikkitietävyyteen.

Tuula Laaksovirta (1986) arveli, että kirjastonhoitajien yliopistollisen koulutuksen ja kirjastojen virkarakenteiden välillä on kuilu. Ajattoman keskustelun puitteissa koulutus- ja palkkauskysymykset ovat olleet hyvinkin samankaltaisia tutkimillani vuosikymmenillä. Yhteiskunta on Suomessa sadan vuoden aikajaksolla kehittänyt ja arvostanut koulutusta, kirjastoalalla yhtä lailla kuin muillakin aloilla. Kaikkien vuosikymmenien kohdalla kuitenkin kirjastoissa on oltu sangen tyytymättömiä palkkakehitykseen, ja koulutuksen ja työn arvostuksen – joskus sisällönkin – suhde on koettu ristiriitaiseksi. Kirjastoalalla on jopa saattanut syntyä jonkinlainen koulutusloukku, eli suoritettu korkeakaan koulutus ei korreloi positiivisesti kirjastotyön arvostuksen ja palkkatyytyväisyyden kanssa. Samankaltainen seikka näinä vuosikymmeninä on ollut myös se, että korkeista koulutusvaatimuksista huolimatta kirjaston käytännön töitä on usein hoitanut muodollisen pätevyyden omaamaton, vaatimukseen nähden vähemmän koulutettu henkilö (Auer 1924; Liukkonen 2020).

Aineistoni perusteella vähiten kirjastoaatteelle uhrautumista työn arvostuksen ja palkka vaatimusten suhteen on koettu 1980-luvulla. Tällöin kirjastoalan koulutus oli nosteessa. Aineisto ei luonnollisesti anna vastausta siihen, kuinka paljon kirjastojen hyväksi tehtiin ilmaista työtä vaikkapa henkilökunnan vapaa-ajalla tuolloinkin. Nykyaika on tuonut, paitsi virtuaalisen kirjaston, myös esimerkiksi sosiaalisessa mediassa vapaa-ajallaan toimivat kirjavinkkarit (Vaarne 2020). Kirjastoalan koulutus on aina herättänyt tunteikasta keskustelua ammattilehdissä, mutta huolestuneena totesi Jorma Niemitalo (2019), että se on hunningolla. Alan korkeakouluopiskelijat eivät enää kykene identifioitumaan kirjastoammattilaisiksi, mikä antaa viitteitä siitä, että tulevaisuudessa kirjastoihin työllistyy hyvin kirjavan koulutustaustan omaavia henkilöitä.

6.4 Kirjastotekniikka, ATK ja digiverkot

Jos kirjastotekniikan muotoja ja muutoksia kuroo sadan vuoden aikajaksolta yhteen, ovat erot huimat. 1920-luvulla tekstiä käsiteltiin manuaalisilla kirjoituskoneilla ja kirjastotekniikka oli kortistojen ja luetteloiden järjestämistä. 1980-luvullakin tietotekniikka, sähköinen luettelointi ja tiedonhaku sekä tekstinkäsittely tulivat hyvin eritahtisesti kaupunkeihin ja maaseudulle. 2010-luvulla kirjastoja käytettiin ubiikisti ja mobiililaitteiden välityksellä, ja luettelointi oli digitaalista. Kirjastotekniikan muoto ja taso on aina vaikuttanut paitsi kirjastoammattilaisten työhön, myös ulkoiseen palveluun. Myös taulukosta 1A, s.36 ilmenee, että aihepiiri on innoittanut julkaisuihin ja teksteihin erityisesti 2010-luvulla.

Viestintäteknologisten innovaatioiden diffuusio voimistui 1900-luvun loppupuolella omana ideologianaan maailmanlaajuisesti. Kirjastoaatteeseen ja -liikkeeseen viestintä, sekä tiedon organisoimiseen käytettävä teknologia on aina vaikuttanut, sillä kirjastot on järjestettävä jonkin periaatteen mukaan, sijaitsipa järjestelyn alainen aineisto sitten hyllyissä tai pilvipalveluissa. Painettu aineisto on perinteisesti järjestetty korkein tai luetteloin, joissa on painettua tekstiä. Elektroninen tekstiaineisto voidaan järjestää täysin elektronisesti, ja siihen sisältyy painetun aineiston järjestely. Sähköisyys toteutuu myös perinteisellä kirjahyllyllä, jos se on niin sanottu älyhylly. Luettelointi kirjastoissa tehdään vain kerran (Hypén et al. 2019), ja aineiston metatieto on sähköisenä paitsi kirjastoammattilaisen, myös kirjastonkäyttäjän saatavana tarvitsematta mennä kirjastotilaan.

Perinteiset kirjastofilosofiat, tekninen ja humanistinen, törmäsivät toisiinsa uudella tavalla tutkielman ajanjaksoista 1980-luvulla. Yhdysvaltojen, ja yleensä länsimaiden teknistyvä ja tietotekniikkaa arvostava malli ja vaikutteet toteutuivat edelleen kirjastojen toiminnassa, joskin myös yleisesti yhteiskunnassa. Tietotekniikka koettiin 1980-luvulla, miksei myöhemminkin, sekä kirjaston uudistajaksi että tuhoksi. 1980-luvulla Kirjastolehdessäkin pohdittiin kirjastoatteen tilaa, mutta uudenlaisena terminä kirjastoatteen rinnalle oli tullut esimerkiksi kirjastorationalisointi. Sähköinen julkaiseminen ennustetusti sivuutti kirjastojen hallitsemat aineistot (Koivisto 1980). 2010-luvulla jo näkyvissä ollut, koko yhteiskunnan *digiloikka* vaikeuttaa kirjastojen mahdollisuutta pysyä arvostettuna ja lähdekriittisenä aineiston välittäjänä. Yksi havainto tutkielmassani on, että kirjasto ei ole

koskaan halunnut tai voinut taata kaikenlaisen tiedon löytymistä välityksellään, se on aina ollut jollakin tavalla rajoitettua.

6.5 Tutkielman arviointi, eettisyys, toistettavuus ja mahdolliset jatkotutkimusaiheet

Tutkielmani näkökulma on kirjastoammattilaisten, ja kohdistuu heidän tehtäväänsä tai henkilökohtaiseen missioonsa kirjastoaatteen sanansaattajina. Ammattilaisten kollektiivinen tietoisuus kirjastoaatteen sisällöistä vaikuttaa olleen kohtalaisen yhteneväinen, mutta samalla kirjastoaatteen innokkaimmat puoltajat tuntuvat jääneen sisäpiiriksi.

Graduaineistoksi keräämäni Kirjastolehden artikkelit ja tekstit ovat julkaisuja, joihin on vapaa pääsy, joten aineiston voi koota uudelleen tutkittavaksi. Kirjasto-kaapelin arkistoituneet keskustelut ovat julkisesti nähtävillä Kirjastot.fi -verkkopalvelun sivulla. Ne vertautuvat lehtikirjoitteluun sikäli, että ne eivät ole minkään suljetun ryhmän sähköposteja tai sosiaalisen median suljettuja ryhmiä. Tutkielmaan otettu aineisto ei myöskään ole erikseen sitä varten kerätty. Näin ollen olen julkaissut omalla nimellä kirjoitetuttujen artikkeleiden kirjoittajien nimet sekä nimimerkit, ja sama periaate on koskenut kirjastoalan lehdissä julkaistuja, tähän tutkielmaan valittuja kirjoituksia. Vaikka sanan säilä on välillä heilahtanut täydellä osumatarkkuudella, yksilöityjä henkilökohtaisuuksia tai suoranaista vihapuhetta en juurikaan ole havainnut. Tutkielman kirjoittajana olen itse pyrkinyt säilyttämään objektiivisuuden erilaisia keskustelulähteitä tulkitessaan. En ole osallistunut kumpaankaan käydyistä keskusteluketjuista.

Netiketti-sanalla on kuvattu internetissä suositeltuja käyttäytymissääntöjä (Matikainen 2013, 363). Seurasin kirjastoalan keskusteluja, joiden ideologinen värittyneisyys, tässä tapauksessa kirjastoaatteellisuus, oli mahdollisesti keskustelijoiden kesken samansuuntainen. Julkisuuden ja demokratian tutkijat ovat määritelleet joitakin korkeatasoisen keskustelun normeja, joista esimerkkeinä keskustelun laadukkuus, tasa-arvo ja reflektiivisyys. Kirjastot.fi-keskustelupalstalla kirjoitti kuitenkin kohtalaisen homogeeninen, lähinnä kirjastoammattilaisista koostunut ryhmä, josta syystä keskustelu pysyi helpommin sivistyneenä ja vailla vihapuhetta. (Suominen et al. 2019, 17.)

Tutkielman tekemisessä on ollut haasteellista, että kirjastoaaate vaikuttaa ensin itsestään selvältä käsitteeltä. On kuitenkin ollut mutkikasta hahmottaa kirjastoaatteen ydinolemus,

joka näyttää olevan häilyväinen ja hajoavan sirpaleiseksi kuin kaleidoskoopin kuva. Aatehistoriallinen tutkimusperinne osoittaa, miten monimutkaista ajatusrakennelmien jäljittäminen on.

Toteutin tutkielmani tekstiaineiston sisällönanalyysillä, mutta näkökulmaa avartamaan, sekä mahdollisuus jatkotutkielmalle olisi pohtia kirjastoateen sisältöä eri-ikäisten kirjastoammattilaisten haastattelujen kautta. Toinen jatkotutkimusaihe olisi, millä tavalla moderni, virtuaalinen kirjastoate näkyy yleisten kirjastojen keskuskirjaston tuottamissa virtuaalipalveluissa tai kunnallisten kirjastojen omissa virtuaalipalveluissa. Koulutus- ja palkkauskysymysten tarkastelu taas johti mieleeni jatkotutkimuksen yleisten kirjastojen työkuvien tai työskentelymallien rakenteista, koska palkattavan kirjastotyöntekijän pätevyysvaatimukset on usein kyetty työnantajan taholta ohittamaan tai kiertämään – alun perin alalle luoduista korkeistakin koulutuskriteereistä huolimatta.

6.6 Lopuksi

Kirjastoate on abstrakti käsite, jolle ei löydy esimerkiksi puolueohjelman tapaista vaikiintunutta julistusta, teesi- tai ohjekokoelmaa, eikä sillä johdeta kansakuntaa. Kirjastoateellista julistamista voisi luonnehtia jokseenkin rauhanomaiseksi, ainakin verrattuna radikaaliin aatteelliseen agitaatioon. Kirjastoateellinen vaikuttaminen myös kansalaisyhteiskuntaan on näyttäytynyt mieluummin suostuttelevana kuin väittelevänä. Kirjastojen aktiiviset puolestapuhujat eivät tunnu lähteneen marsseille ulos kirjastoista, eivätkä pitämään puheita suurille kansanjoukoille. Kirjastoate on sinänsä saattanut jopa rakentaa poliittisia ja yhteiskunnallisia siltoja, sillä aikojen saatossa sekä oikeistolle että vasemmistolle on kirjastoate ja kirjastojen kehittyminen ollut tärkeää. 2000-luvulle saavuttaessa yhteiskuntaa sekä yleisiä kirjastoja ylläpitäviä kuntia alkoi hallita digitalisoitumisen ihanne, joka ainakin minulle on näyttäytynyt koko ajan voimistuvana vaikuttajana ja myös perinteisen aatteellisuuden haastajana.

Samalla kun kirjastoate on sosiaalinen ilmiö, luo jokainen yksilö siitä oman versionsa. Tämän vuoksi olen miettinyt, onko kirjastoinstituutio tuon aatteen ”koti” joka säilyttää sen mielen? Instituution oma mieli kokee sukupolvien vaihtuessa myös muutoksia, eikä se siirry samanlaisena yksilöltä toiselle kuin arkipäivän tieto. Kirjastoate itsessään ei

tutkimusaineistoni perusteella olennaisesti muuttunutkaan kolmella vuosikymmenellä. Sen toimintaedellytykset kuitenkin nykyaikana ovat muuttuneet ja vaikeutuneet.

Onpa suomalaisen kirjaston menestys sitten aatteellisen uhrautuvaisuuden, kirjastoamattilaisten korkean koulutustason, ahkeran työnteon tai riittävän kunnallisen rahoituksen ansiota, sadan vuoden aikavälillä suomalaiset ovat ottaneet käyttöön yleiset kirjastot, kokeneet ne omakseen ja ne ovat yhä edelleen suosituimpia kunnallisia palveluita (Kuntaliitto 2021). Suomalainen kirjasto on koettu yleishyödyllisenä laitoksena, joka aikanaan luotiin täyttämään tyhjiö, ja tuossa toiminnassa kirjastoate oli tärkeä liikkeellepaneva voima. Sadan vuoden jaksolla tyhjiö on täytetty. Lisäksi kirjastolaitos on kulkenut valtaavan matkan yhteiskunnallisten muutosten osana, kehittynyt instituutioksi ja myös osaksi digitaalisen yhteiskunnan palvelua.

LÄHTEET

Aaltonen, R. & Tuomisto, J. (toim.)1991. Valistus, sivistys, kasvatus. Vapaan sivistystyön 32. vuosikirja. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.

Aittola, T & Pirttilä, I. 1989. Tieto yhteiskunnassa. Helsinki: Gaudeamus.

Eskola, E. 2009. Yleisten kirjastojen toiminta maailmansotien välisenä aikana. Teoksessa Mäkinen, I. (toim.) 2009. Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Kustannus.

Hakala, J. 1999. Graduopas. Melkein maisterin niksikirja. Helsinki: Gaudeamus.

Hakosalo, H. 2017. Tunteet ja historia. Teoksessa Myllykangas, M & Pietikäinen, P. 2017. (toim.) Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa. Helsinki: Gaudeamus.

Heikkilä, I., Hovi, I & Pohjanvalta, T. 1984. Suunnittelu ja kehittäminen kirjastossa. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.

Helo, A & Pietikäinen, P. 2017. Aatehistorian merkitys ja välineet. Teoksessa Myllykangas, M & Pietikäinen, P. 2017. (toim.) Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa. Helsinki: Gaudeamus.

Henriksson, K-E. et al. (toim.). Helle Kannila. Kirjastoista kirjoitettua: kirjoituksia vuosilta 1913-1963. Helsinki: Suomen kirjastoseura.

Hirsjärvi, S., Remes, P & Sajavaara, P. 2008. Tutki ja kirjoita. 13. – 14. osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hyrkkänen, M. Aatehistorian mieli. 2002. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, P. 2013. Kirjastopäiväkirja. Helsinki: Ntamo.

Kannila, H. 1949. Suunnitelmallinen lukeminen ja kirjastot. Teoksessa Aaltonen, R. & Tuomisto, J. (toim.)1991. Valistus, sivistys, kasvatus. Vapaan sivistystyön 32. vuosikirja. Helsinki. Kirjastopalvelu Oy.

Kirjastostrategia 2010. Tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikka. Opetusministeriön julkaisuja 2003:1. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:952-442-460-6>

Kirjastot.fi. KirjastoPro. Yleisten kirjastojen neuvosto: YKN-strategia 2011-2016. [Yleisten kirjastojen suunta -asiakirjat](#). Viitattu 3.6. 2020.

Koski, P. 1985. Tiedon tuntijat. Suomen kirjastoseura 1910-1985. Helsinki: Suomen kirjastoseura.

Kuntaliitto. 2021. Tiedote: [Kuntalaiset tyytyväisiä](#) .(Viitattu 2.6. 2022).

Laaksonen, S-M., Matikainen, J & Tikka, M. (toim.) 2013. Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät. Tampere: Vastapaino.

Lehtola, M. 2020. Vapaaehtoistoiminta yhteisöllisyyden rakentajana kirjastoissa. Kirjoitus Humak-ammattikorkeakoulun blogissa 28.4.2020. (Viitattu 30.4.2022.) <https://kansalaisareena.fi/verkkoareena>

Lehtonen, T. Epilogi: Suomi ja eurooppalainen sivistys. Teoksessa: Schwanitz, D. 2003. Sivistyksen käsikirja. Kaikki, mikä tulee tietää. Helsinki: Gummerus: Ajatus.

Liakka, N. 1916-1918. Sivistys ja kansansivistys. Vapaa kansanvalistustyö II. Teoksessa: Aaltonen, R. & Tuomisto, J. (toim.):1991. Valistus, sivistys, kasvatus. Vapaan sivistystyön 32. vuosikirja. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.

Marttinen, J. 2018. Palvelukseen halutaan robotti. Tekoäly ja tulevaisuuden työelämä. Helsinki: Aula & Co.

Matikainen, J. 2013. Sanasto. Teoksessa: Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät. Tampere: Vastapaino.

Miika J. Kirjastotyö ammattina arvoonsa! 2013. Yleisten kirjastojen asema ja tehtävä suomalaisen yhteiskunnan ja vapaan sivistystyön osana valtiollisen kirjastohallinnon syntyvaiheessa. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Pro Gradu -tutkielma.

Myllykangas, M & Pietikäinen, P. 2017. (toim.) Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa. Helsinki: Gaudeamus.

Mäkinen, I. (toim.) 2009. Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Kustannus.

Mäkinen, I. (toim.) 1999. Kirjastojen vuosisata. Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Nurmi, T. 1998. Uusi Suomen kielen sanakirja. Helsinki: Gummerus.

Okko, M. (1990) ”Liikkeestä instituutioksi – voiko instituutio palata juurilleen?”. Informaatiotutkimus, 9 (2), ss. 33–34. Saatavissa: <https://journal.fi/inf/article/view/1388> (Viitattu: 23 helmikuuta 2022).

Pantzar, E. (1999). Edistääkö informaatioyhteiskunta sivistystä. *Aikuiskasvatus*, 19 (4), 299–306. <https://doi.org/10.33336/aik.93246>
Saatavissa myös: <https://journal.fi/aikuiskasvatus/article/view/93246>

Poroila, H. 2007. Luurangot portinvartijan kaapissa. Helsinki: BTJ Finland Oy.

Saarikoski, P & Suominen, J & Vaahensalo, E. 2019. Digitaalisia kohtaamisia. Verkko-keskustelut BBS-purkeista sosiaaliseen mediaan. Helsinki: Gaudeamus.

Salosensaari, R. (1989) ”Niilo Liakan kirjastokäsitys - muutakin kuin keskuskirjastovastaisuutta”, Informaatiotutkimus, 8 (4), ss. 99–106. Saatavissa: <https://journal.fi/inf/article/view/1381> (Viitattu: 16 joulukuuta 2021).

Sarajärvi, A. & Tuomi, J. 2004. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Sarajärvi, A. & Tuomi, J. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Schwanitz, D. 2003. Sivistyksen käsikirja. Kaikki, mikä tulee tietää. Helsinki: Gummerus: Ajatus.

Systä, A. 2006. Kirjastojen puolesta. Kirjastokirjoittelu työväen- ja porvarilehdissä 1910-1916. Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen yksikkö. Pro Gradu –tutkielma.

Vakkari, P. 1989. Vanha oppihistoria kirjastotieteen edeltäjänä. Teoksessa Manninen, J., Aho, J., Rantala, V., Kusch, M., Vakkari, P., Niiniluoto, I., Pulkkinen, T. 1989. Minerva: Aate- ja oppihistorian vuosikirja. 1. Oulu: Oulun yliopisto.

Valtioneuvosto. Opetus- ja kulttuuriministeriö: Kirjastot. Verkkojulkaisu. [Kirjastot - OKM - Opetus- ja kulttuuriministeriö](#).(Viitattu 2.6. 2022).

Vatanen, P. 2002. Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi. Yleisten kirjastojen murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle. Tampere: Tampereen yliopisto. Väitöskirja.

Vatanen, P. 1999. Sääty-yhteiskunnasta kansalaisyhteiskuntaan: Kirjastot amerikkalais-tuvat. Teoksessa Mäkinen, I. (toim.) 1999. Kirjastojen vuosisata: yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla. Helsinki: Btj Kirjastopalvelu Oy.

Vatanen, P. 2009. Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty. Teoksessa Mäkinen, I. (toim.) 2009. Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Kustannus.

Vuorenrinne, O. 2015. Nutturat löystymässä: Kirjavalinnan liberalisoituminen Suomen yleisissä kirjastoissa 1960- ja 1970 -luvuilla. Tampere: Tampere University Press.

TUTKIMUSAINEISTO: LEHTIARTIKKELIT JA VERKKOKESKUSTELUT

Asetus yleisten kirjastojen keskuskirjastoa varten annettu. 1981. Kirjastolehti 74 (1), 46.

Auer, J. 1924. Kaupunginkirjastonhoitajien palkat. Kansanvalistus ja kirjastolehti 17 (1), 5-9.

Auer, J. 1924. Kaupunkien kirjastovirkailijain palkkaus. Kansanvalistus ja kirjastolehti 17 (6), 16-20.

Baer, T. 2014. Kirjastolehti. [Markkinointipäällikkö Roosa Kallio: Kirjaston imago on vanhentunut.](#)

Baer, T. 2014. Mitä kone ei korvaa? Professori Erkki Karvonen pohtii muutosta, ammatteja ja arvoja. Kirjastolehti 107 (2), 8-10.

Baer, T. 2018, Kehittämiskirjastot aloittivat. Kirjastolehti 111 (5), 36-37.

Blåfield, M. 1981. 70 vuotta keskuskirjaston suunnittelua. Kirjastolehti 74 (2) 69-70.

Cannelin, H. 1919. Suomen Kirjastoseura. Kirjastolehti 12 (1-2), 7-9.

- Cannelin, H. 1919. Kirjastotoimen järjestelyn suuntaviivoja lähitulevaisuudessa maassamme. Kirjastolehti 12 (5-6), 75-82.
- Cannelin, H. 1920. Opintomatkalta. Kirjastolehti 13 (7-8), 99-105.
- Cannelin, H. 1921. Kordelinin rahaston kirjastokoulukurssit vuonna 1920. Kansanvalistus ja kirjastolehti 14 (1-2), 10-15.
- Cannelin, H. 1922. Pois kirjastomerkit! Kansanvalistus ja kirjastolehti 15 (1-2), 23-25.
- Cannelin, H. 1925. Amerikkalainen ja saksalainen kirjastohenki. Kansanvalistus ja kirjastolehti 18 (8), 213-216.
- Cannelin, H. 1926. Kirjastolakikysymys. Kansanvalistus ja kirjastolehti 19 (6), 138-145.
- Cannelin, H. 1929. Kirjastolaki on tullut voimaan. Nyt on toiminnan aika. Kansanvalistus ja kirjastolehti 22 (1), 17-18.
- Demokratia, saavutettavuus ja tilat kirjastossa. 1983. Kirjastolehti 76 (1), 13-14.
- Elenius, L & Lindberg, P. 2014. Kirjastolehti. [Kirjastot ja demokratia](#).
- Heikkilä, I. 1984. Keskitäkää, käyttäkää apuneuvoja! Kirjastolehti 77 (12), 598-599.
- Hakkarainen, R. 1986. Eikö mikään muutu? Kirjastolehti 79 (5), 236-237.
- Hirn, S. 1981. Keskuskirjastomme. Kirjastolehti 74 (2), 45.
- Hypén, K., Piukkula, J & Saarti, J. 2019. Suomeen tarvitaan kuvailustrategia. Kirjastolehti 112 (5), 12-13.
- Hämäläinen, S. 1983. Kulttuurihistorioitsija, kirjastoprofessori Sven Hirn: Kirjasto ei voi levätä laakereillaan. Kirjastolehti 76 (2), 49-51.
- Jokitalo, P. 2015. Myrsky olohuoneessa? Vastakkainasettelu on keskustelun alku. Kirjastolehti KirjastoPro 108 (3), 12-13.
- Kaisti, H. 2020. Kulttuurityötä kuukausipalkalla. Kirjastolehti KirjastoPro 113 (1), 33.
- Kemiläinen, J. 1926. Valtion kansalaiskirjastotoimen järjestämisestä. Kansanvalistus ja kirjastolehti 19 (6), 134-138.
- Kiviniemi, E. 2020. Tällä pitäisi pärjätä kuukausi. Kirjastolehti KirjastoPro 113 (1), 38-39.
- Koivisto, T. 1980. Tavoiteohjelman tasot. Kirjastolehti 73 (3), 108-111.
- Koivunen, H. 1986. Etsi itse. Kirjastolehti 79 (1), 3.
- Koivunen, H. 1986. Kirjastovirkailijat kunniaan. Kirjastolehti 79 (9), 377.
- Kononen, I. 2015. Maammon marjat ja keskustakirjasto. Kirjastolehti KirjastoPro 108 (3), 5.

- Katsaus ulkomaalaisten kirjastolehtien sisällykseen. 1919. Kirjastolehti 12 (8-9), 154-157.
- Kutsu yleiseen kirjastokokoukseen Tampereella. 1922. Kansanvalistus ja kirjastolehti 15 (3), 6-7.
- Kähkönen, M. 2019. Kolmiulotteinen kirjasto. Kirjastolehti 112 (1), 39.
- Kähkönen, M. 2019. Mediaseksikästä pöhinää. Kirjastolehti 112 (5), 19.
- Kähkönen, M. 2020. Palkkahan on ihan hyvä? Kirjastolehti 113 (1), 17.
- Kähkönen, M. 2020. Minä olin hankintadiktaattori. Kirjastolehti 113 (2), 33.
- Köppä, S. 1986. Poikkeako koulutus kirjastoon – vai tuleeko se jäädäkseen? Kirjastolehti 79 (4), 184-185.
- Laaksovirta, T. 1986. Ammatti-identiteettiä vai tehtävistä suoriutumista. Kirjastolehti 79 (8), 318-319.
- Laaksovirta, T. 1984. Mihin kirjastonhoitajien koulutus tähtää? Kirjastolehti 77 (11), 542-545.
- Lahnaoja, H. Kirjasto on herkkyuden areena. Kirjastolehti 112 (5), 6-7.
- Liukkonen, J. 2019. Pitkät jäähyväiset tallenteille. Kirjastolehti 112 (5), 20-21.
- Liukkonen, J. 2019. Turistina kirjastossa. Kirjastolehti 112 (5), 24-26.
- Liukkonen, J. 2020. Koneet korvaavat sijaisia. Kirjastolehti 113 (1), 22-23.
- Maakuntakirjastojen perustaminen. 1928. Kansanvalistus ja kirjastolehti 21 (1), 4-6.
- Malin, A. 1919. Tilintekoa kirjastoliikkeestä. Eräs ankara arvostelu. Kirjastolehti 12 (3-4), 43-48.
- Malin, A. 1919. Yleinen kirjastotoiminta ja vapaa kansanvalistustyö. Kirjastolehti 12 (5-6), 69-74.
- Mikkonen, O. 1983. Kirjasto muuttuu. Kirjastolehti 76 (11), 524-526.
- Muurinen, L. 2020. Ei raha oo mun valuuttaa. Kirjastolehti 113 (1), 24.
- Mäkinen, I. 2018. Kirjastot sisällissodassa. Kirjastolehti 111 (5), 38-39.
- Männikkö, K. 1986. Tieteilijät ja kirjastonhoitajat. Kirjastolehti 79 (6), 264-267.
- Niemitalo, J. 2019. Kirjastoalan korkeakoulutus hunningolla. Kirjastolehti 112 (5), 31.
- Niklander, H. 1983. Raha on sivistyksen ruokaa. Kirjastolehti 76 (11), 541.
- Niklander, H. 1983. Valinnan ja palvelun harhat. Kirjastolehti 76 (5), 225.
- Niklander, H. 1984. Hyötyvehkeitä vai kirjastokerskaa. Kirjastolehti 77 (4), 200.
- Niklander, H. 1986. Kirjasto ja töllötin. Kirjastolehti 79 (5), 245.

- Nousiainen, E. 2019. Vinkkauksesta selviää hengissä (Kapula kiertoon -haastattelu). Kirjastolehti 112 (1), 47.
- Nuotio, S. 1985. Kirjastoaatetta ja liiketoimintaa. Kirjastolehti 78 (4), 146.
- Nurmi, F. 1919. Katsaus Suomen Kirjastoseuran toimintaan 1918. Kirjastolehti 12 (3-4), 39.
- Okko, M. 1986. Tutkinto ja kelpoisuus. Kirjastolehti 79 (6), 267.
- Perälä, A. 1981. Aatetta ja kalkatusta. Kirjastolehti 74 (10), 425.
- Perälä, A. 1985. Rintamaa lujitetaan, edelleen. Kirjastolehti 78 (1), 3.
- Poroila, H. 1980. Kannila-palautteesta. Kirjastolehti 73 (11), 497.
- Poroila, H. 1980. Kriittisellä kunnioituksella. Kirjastolehti 73 (7-8), 366-371.
- Poroila, H. 1983. Ammattietiikka lujille? Kirjastolehti 76 (7-8), 359.
- Poroila, H. 1986. Niklanderin Hannulle. Kirjastolehti 79 (9), 420.
- Rantasalo, K. 1980. Oi pyhä äiti! Kirjastolehti 73 (10/), 446
- Rasila, A. 1980. Kirjastohenkeä. Kirjastolehti 73 (9), 395.
- Saarinen, H. 1986. Koulutus ja tieteen lumo. Kirjastolehti 79 (6), 264-267.
- Saarti, J. 2014. Kirjastolehti. Näillä mennään: kohti vapaata vai suljettua demokraattista yhteiskuntaa? [Näillä mennään.](#)
- Sipola, S. 2020. Kadonnutta lukuaikaa etsimässä. Kirjastolehti 113 (4), 28-29.
- Sipola, S. 2020. Kierrätystä ja japanilaista parsimista. Kirjastolehti 113 (2), 44-45.
- Suominen, V. 2019. Sivistyskirjasto – jospa kirjastonhoitaja tietäisi kirjallisuudesta? Kirjastolehti 112 (1), 46.
- Stenius, H. 1980. Kirjastojen aatteellinen tausta 1800-luvulla: Sivistystä ”kaikille”. Kirjastolehti 73 (3), 118-123.
- Tolonen, P. 2019. Lukudiplomi löytyy nyt puhelimesta. Kirjastolehti 112 (4), 30.
- Tonteri, P. 2015. Mikä on kirjastojärjestelmien tilanne Suomessa tällä hetkellä? Kirjastolehti KirjastoPro108 (3), 7-9.
- Tuormaa, J. 1980. Teet työtäs laulaen? Kirjastolehti 73 (7-8/), 362-364.
- Tuormaa, J. 1981. Kirjastoaatteen rappio. Kirjasto käräjäimässä käyttäjiään vastaan. Kirjastolehti 74 (12), 569-571.
- Turunen, M. 1980. Heikki Poroilalle. Kirjastolehti 73 (10), 446.
- Vaarne, V. 2017. Uusi laki tekee kirjastoista demokratian keskuksia. Kirjastolehti 110 (1), 14-16.

- Vaarne, V. 2019. Kirjastot opastavat digitaitoja. Kirjastolehti 112 (1), 28-29.
- Vaarne, V. 2019. Robotin uskaltaa jo päästää lastenosastolle. 112 (4), 24-25.
- Vaarne, V. 2019. Yksin kirjastossa. Kirjastolehti 112 (4), 4.
- Vaarne, V. 2020. Sometyöstä pitää saada palkkaa. Kirjastolehti. 113 (1), 1.
- Verho, S. 1980. Kirjastoaate 70 vuoden aikana. Kirjastolehti 73 (9), 410-416.
- Verho, S. 1980. Tavoiteohjelma tuuletettavana. Kirjastolehti 73 (3), 112-117.
- Verho, S. 1983. Tietokoneistako apu maailman tiedonjanoon. Kirjastolehti 76 (1), 11-13.
- Verho, S. 1981. Toiminta alkoi uudessa keskuskirjastossa. Kirjastolehti 74 (6), 292-293.
- Verho, S. 1984. Aivovuotoa kunnankirjastoissa? Kirjastolehti 77 (11), 546-547.
- Verho, S. 1984. Kuka olet ja minne menet – oi korkeasti koulutettu kirjastonhoitaja? Kirjastolehti 77 (11), 539-541.
- Väliaho, R. 1986. Kunnallinen tietokeskus. Kirjastolehti 79 (2),62-63.
- Ehkä on kiva, että kirjasto-nimi säilyy rakennusten nimissä. 2015. Verkkokeskustelu. Kirjastot.fi. Saatavissa 30.5. 2022: [Ehkä on kiva.](#)
- Kirjastostrategia 2011-2016. 2011. Verkkokeskustelu. Kirjastot.fi. Saatavissa 30.5. 2022: [Kirjastostrategia.](#)